Feyza Hepçilingirler

TÜRKÇE "OFF"

7. BASIM

Remzi Kitabevi

FEYZA HEPÇİLİNGİRLER

Ayvalık'ta doğdu. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulunu ve İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi (1971). Çeşitli lise ve üniversitelerde çalıştı. 1984'te 1402 Sayılı Sıkıyönetim Yasasıyla sürüldüğü Karadeniz Üniversitesinden istifa ederek ayrıldı. 1994'te Özel İnanç Lisesinden emekli oldu. Şu anda İstanbul'da bir dersanede çalışmaktadır.

Yazmaya şiirle başladı (1966). 1979'da Kültür Bakanlığının açtığı Çocuk Yapıtları Yarışmasında *"Yanlışlıklar"* adlı oyunuyla başarı ödülünü kazandı. Öykü kitapları, *"Sabah Yolcuları"* (Akademi Kitabevi 1981 Öykü Birincilik Ödülü), *"Eski Bir Balerin"* (1985 Sait Faik Hikâye Armağanı), *"Ürkek Kuşlar"*, *"Kırlangıçsız Geçti Yaz"* (1989 Yunus Nadi Armağanı Öykü İkincilik Ödülü ve Balkan Yazarlar Karşılaşması 1991 "Borski Grumen" Ödülü), *"Öyküler"* adı altında tek kitapta toplandı, gençler için yapılan seçmeler *"Üç Nokta Bir Çizgi"* adıyla yayımlandı. Öyküleri çeşitli antolojilerde yer aldı ve İngilizce, Fransızca, Almanca, Sırp -Hırvatça'ya çevrildi. *"Uçtu Uçtu Pelin Uçtu"* adlı çocuk romanı 1985 Sıtkı Dost Çocuk Romanı Yarışması Üçüncülük Ödülünü kazandı. *"Çirkin Prenses"* adlı çocuk oyunu çeşitli tiyatrolarda oynandı ve kitaplaştı. Yazarın tek romanı *"Kırmızı Karanfil Ne Renk Solar?"* ise 1993 yılında yayımlandı.

Feyza Hepçilingirler

TÜRKÇE "OFF"

7. Basım

Remzi Kitabevi

Ölümünün otuzuncu yılında
sevgili annemin aziz anısına...

TÜRKÇE "OFF"/ Feyza Hepçilingirler

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0605-6

BİRİNCİ BASIM: Ağustos, 1997
YEDİNCİ BASIM: Nisan, 1998

Remzi Kitabevi A.Ş., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul.
Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055

WEB SAYFASI : http://www.remzi.com.tr
E-POSTA : post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

ÖNSÖZ GİBİ

"İki haftada bir, yeryüzünden bir dil daha eksiliyor." Ne zaman buna benzer bir haber okusam Türkçe ile ilgili sıkıntılarım artıyor. Ne yapabilirim, diye yeniden düşünmeye başlıyorum. "Siyah Beyaz" gazetesinde dil yazıları yazmaya başlamam da bu nedenledir; bu yazıları genişletip elinizdeki kitabı oluşturmaya karar vermem de...

Pek çoğumuzun Türkçe konusuna duyarlı olduğunu biliyorum. İnsanlar yanlış yapmak istemiyorlar; ama yanlış yapmamak için ellerinde ne var? Edinmedikleri bir bilgiden yararlanmaları elbette söz konusu değil. Nerede öğretiliyor Türkçe? Örgün öğretim içinde okullarımız yeterli bir Türkçe bilgisi, bilinci, sevgisi veriyor mu? Hayır. Yaygın öğretim diyebileceğimiz yazılı, görsel, işitsel basın bu konuda yardımcı olabiliyor mu insanlara? Yine hayır. Türkçe konusunda gerçekten titizlik gösteren kişiler bile çoğu kez eleştirdikleri yanlışları yapmaktan kurtulamıyorlar. Bunda dilbilimcilerin ortak bir dil, ortak bir kavrayış geliştirememiş olmasının payı var. Türkçenin hangi yöntemle daha iyi öğretilebileceğinin hiç tartışılmamış olmasının; herkesin yanlışlardan yakınırken doğrusunun ortaya konmamış olmasının... Daha pek çok şeyin. Bunları söylerken Türkçe duyarlılığının arttığını, birçok kişinin gazetelerde dil yazısı yazmaya başladığını unutuyor değilim. Ancak yakından bakıldığında bu yazarlardan çoğunun Türkçe diye Osmanlıcanın kurallarını dayattığını, kullanımda eski ya da yabancı sözcüklerin yanlış söylenmesi ve yazılmasından öte pek bir yanlış bulamadıklarını da görmüyor değilim. "Camisi" mi doğrudur, "camii" mi; "pantalon" mu diyelim, "pantolon" mu; "hastane" mi yazalım, "hastahane" mi? Bu sorular gündeme getirildiğinde Türkçe konusunda aydınlanmış olmamak bir yana, dil bilinci iyice bulanıkla-

şıyor; ayrıca sürekli olarak bunlar tartışıldığına göre, Türkçenin bundan başka ve daha ciddi bir sorunu olmadığı yargısı güç kazanıyor.

Başka bir yandan, yine tek sorun buymuş gibi, Türkçeye büyük bir hızla doluşmakta olan yabancı sözcüklere dikkatimiz çekiliyor. "Dilde kirlenme" diye adlandırılan bu sorunu çözmek için yasa taslakları hazırlanıyor, "yasakçı zihniyet" yeni bir yasak alanı bulmanın sevinciyle dört elle sarılıyor konuya. Bu arada unutulanlar, sözdiziminden vurguya; yazımdan, noktalamadan tonlamaya; anlamdan anlatıma bütünüyle Türkçe oluyor.

Türkçe, yalnızca içine giren yabancı sözcüklerden ibaret değil ki! Türkçeye özen göstermek, yabancı sözcük kullanmamak ya da kullanıldığında bunları doğru yazıp söylemeye dikkat etmek de değil. Türkçenin özel yapısı, kendine özgü kuralları var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

Yeni bir dilbilgisi kitabı yazıp bütün bu düşündüklerimi açıklayabilirdim. Öyle yapmadım. Böyle bir kitabın hem çok kuru olacağından hem de yalnızca konuyla doğrudan ilgilenenleri "hedef kitle" olarak alacağından çekindiğim için... "Medya"ya yönelik eleştirilerimle dil kavrayışımı birleştirerek keyifle okunabilecek bir kitap oluşturmak istedim. İstedim ki bu kitap bir "Medya eleştirisi" kitabı da olsun, bir "Dil yanlışları" kitabı da. Bu yüzden bütün örnekleri yazılı, daha çok da görsel basından seçtim. Yanlış kullanım örneklerini aldığım kişilerden beni bağışlamalarını dilerim. En iyi yöntemin, yanlıştan kalkarak doğruya ulaşmak olduğunu, kalıcı bilginin en iyi bu yolla edinilebileceğini düşündüğüm için böyle davrandım.

Gözüm en çok gençlerde. Bu kitabı en çok onların okumasını, okurken gülümsemelerini, yararlanabileceklerse de yararlanmalarını diliyorum.

Kitabı yazmamda, basmamda katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Feyza Hepçilingirler

İÇİNDEKİLER

Siyasilerin Dili, 11

1. Siyasilerin Dili 13
2. Haberlerden Ne Haber? 16
3. Biz Zaten Avrupalıyız 19
4. Haberleri Dinlediniz 21
5. Eski İstanbul Valisi 25
6. En Az Halk, İlk Yaşam 27
7. Gönenlenmek 29
8. Kişinin Fikri Neyse 32
9. İslamcı Türkçe 34
10. Kendini Ölü Bulmak 37

Kâğıttan Kardinaller, 41

1. Televizyonda Ne Var? 43
2. Yolları Açık Olmasın 46
3. Kurtlu Bakla, Kör Alıcı 49
4. Gazete Ucuzlukları 52
5. Kâğıttan Kardinaller 55
6. Mantık Yanlışları 58
7. Görüşmede Görüşmeyi Görüşmek 61
8. Gaflar ya da Saçmalamalar 64
9. Başka Diller ve Türkçe 67
10. Sözcük, Söz, Tümce 70
11. Dil Zabıtalığı 72

Merhaba Diyorum Size, 75

1. Merhaba Diyorum Size 77
2. Çok Çiçeğiniz Burnunda Sizin 79

3. Yangın Yanarken, Ölü Ölürken 82
4. Kültür Çatımızın Yapı Taşı 86
5. Özelliklen Yaparaktan 89
6. Sunuculuğu Sunmak 92
7. Futbol Türkçesi 94
8. Ünlülerden İnciler 97

Biraz da Dilbilgisi, 101
1. Güzel Güzel Vatandaş 103
2. Ne Yeri Ne de Zamanı 106
3. Tamlama Yanlışları 109
4. Biraz da Dilbilgisi 111
5. Çaycılık Oynamak 113
6. Özensiz Kullanım 115
7. Kimi, Neyi? 118
8. Araştırttırmak 121
9. Sözdizimi 123

Şarkılar Neyi Söyler?, 125
1. Şarkılar Neyi Söyler? (I) 127
2. Şarkılar Neyi Söyler? (II) 130
3. Geriye Kalan 133
4. Allahlı Şarkılar 135

Seslendir(eme)meler, 139
1. Duygular/Hisler 141
2. Sorunlar, Problemler ve Şeyler 144
3. Seslendir(eme)meler 147

Şapkalar Kalktı mı?, 151
1. Laik miyiz, Layık mı? 153
2. Ayrı mı, Bitişik mi? 156
3. Şiar Yalçın ve Yanlışları 159
4. Şapkalar Kalktı mı? 162
5. Bir Gün Her Şey Yok Olabilir 164
6. ÖSS Sınavı, GAP Projesi 166

7. Günler, Aylar, Yıllar 168
8. Rakamlar, Tarihler 171
9. Virgülün Başına Gelenler 173
10. Eyç Bi Bi İyi Ti Vi 175
11. Söylendiği Gibi Yazmak 178
12. Apostrof 180

Reklam Ötesi, 183
1. "Voila!" ve "Perfect!" 185
2. Davalık Reklamlar 187
3. İnsan Önemlidir 190
4. Reklam Ötesi 193
5. Tatilinizi Nece Alırdınız? 196

Siz Kimsiniz?, 199
1. Kavramların Eskimesi 201
2. Siz Kimsiniz? 204
3. Karı-Koca ve Kocakarı 207
4. İki Anlamlılık 209
5. Kadın ve Dil 211
6. Adam 214
7. Arsızlık 216
9. Nedir Bu Olay? 219
8. Argo 222
10. Şöyle Falan Olmak 225
11. Yoksa Sanatçı mısınız? 228

Dizin, 231

Siyasilerin Dili

SİYASİLERİN DİLİ

Seçim dönemi, parti başkanlarıyla ileri gelenlerinin beyaz camda daha fazla boy göstermesi demek. Siyasilerimizi, milletvekili adaylarımızı, gelecekteki bakanlarımızı medya aracılığıyla daha yakından tanıma fırsatı buluyoruz böylece. Elbette medya patronlarının, televizyon ve gazete yetkililerinin, tanımamızı uygun gördükleri liderleri, onların kendilerine ya da medyanın onlara yakıştırdığı yeni "imaj"larıyla tanıyoruz. Doğu'daki savaş, ekonomik krizlerin faturasını niye hep bizim ödemek zorunda kaldığımız, düşünce suçu gibi sakıncalı konulardan söz edilmeyecek. Böyle şeyleri anlatıp da içinizi karartacak liderler, bir yolu bulunup ekrandan uzak tutulacak. Her ne kadar bütün partilere, kendini tanıtma ve anlatma olanağının "eşit" bir biçimde sağlanacağı söylense de, birileri ötekilerden daha eşit olacak.

Siyasilerimizin yeni seçimlerde ne söyleyeceklerini bilemem; ama daha önce çeşitli nedenlerle söylediklerinden bir bölümü notlarım arasında. Bakalım siyasilerimiz anadillerini nasıl kullanırlarmış? Protokol sırasıyla başlayalım.

Süleyman Demirel bir mesajında (18.1.1995) şöyle diyor: *"Türkiye büyümesini müspete çevirmek zorundadır."* Önce Türkçeleştirelim: "Türkiye, büyümesini olumluya çevirmek zorundadır." Olumsuz yönde büyümek de olur mu? Olur, urlar ve kanser hücreleri söz konusuysa! O zaman Cumhurbaşkanı şu ana kadar, Türkiye'nin bir ur gibi büyüdüğünü mü söylüyor? Bundan sonra büyümenin yönünü olumluya çevirmek "zorunda" olduğumuza göre "Baba" galiba pek sağlıklı bulmuyor büyümemizi. Bu arada, devletin ve hükümetin başındakilere "baba", "ana" demekten hoşlanmamızı padişahlık geleneğinin bir uzantısı olarak gördüğümü de söylemeliyim. "Padişah ve tebaası"

alışkanlığını pek atamamışız içimizden, padişaha yakın olmanın prestij kazandırması gibi, bir yolunu bulup yöneticilerle aramızda akrabalık kurmaya çalışmamız bundan. Yoksa, onlar da herkes gibi görevlerini yapıyorlar ve "maaş"larını alıyorlar.

Tansu Çiller'in söyledikleri ise Türkçe yanlışı olmaktan çıkıp "gaf" olarak algılanıyor çoktandır. Hangi birini saymalı? Karabüklülere *"Sevgili Karagümrüklüler"* diye seslenmişti. O bir İstanbul kızı... Karagümrük'ü, Karabük'ten daha iyi bilmesinden doğal ne olabilir? Gördüğü her üniformalıyı asker sanması da yetişme koşullarıyla açıklanabilir (Belediye zabıtasını *"Merhaba Asker"* diye selamlamıştı ya!). Samsunlulara *"Malazgirt Kahramanlarının torunları"* diye seslenmesi, Amerikan tarihini Türk tarihinden daha iyi bilmesiyle; partisinin simgesi "kırat"a, *"ak at"*, *"beyaz at"* hatta ***"white horse"*** demesi gerçek bir Amerikalı oluşuyla kolayca açıklanabilir. Böyle birkaç kalemde sayılacak gibi değil ki gaflar! **Ebulfeyz Elçibey** ile **Haydar Aliyev**'i karıştırıp *Alibey* demesini nasıl açıklayacağız? "Silahlı kuvvetler" yerine *"silahlı güçler"* demesini, Azerbaycan'daki isyan için *"Memnuniyetle izliyoruz."* yorumunu nasıl açıklayacağız? Bir bombalamadan sonra *"Ölü kaybı olmamıştır."* biçiminde bir açıklama yapmıştı örneğin. Ölüleri "sağ salim" mezarlarına taşımayı başarmışız demek, bu arada kaybettiğimiz hiçbir ölü olmamış. "Güvenoyu" yerine *"güvenlik oyu"* demesi, kendisiyle ilgili bir güvenoylaması söz konusu ise kendisini güvenlikte hissetmek anlamına alınabilir. *"Uluslararası terör ve bu konuda işbirliğine hazırız."* biçimindeki sözleri, belki de o zamanlar pek farkında olmadığımız "devlet-mafya-siyaset" ilişkilerini, "Susurluk Çetesi"ni ilk kez ele veren önemli açıklamalardı. Anlamadık ki! Yine dili sürçüyor sandık. Yediden yetmişe herkesin bildiği "Kol kırılır yen içinde kalır." atasözünü bilmiyor olabileceğini düşündük. Oysa o: *"Kol kırılır, yeni içerde kalır."* dediğinde belki çete suçlarını ve suçlularını açıklamayacağının şifresini veriyordu. Ama ne olursa olsun, "Türk Ceza Kanunu"nda "Türkçeyi kasıtlı olarak kötü kullanmak" maddesi olsa Çiller'in bu konudaki suçları, TEDAŞ'ı, TOFAŞ'ı aratmayacak, hüküm giymesine yol açacak kadar çok.

Murat Karayalçın bir açıklama yapmış, TRT haberlerinden (18.9.1994) aynen aktarıyorum: *"Gerekli şartların oluşması halinde ara seçimlerin yapılması gerektiğini"* söylemiş. Hiçbir şey söylememekle eşanlamlı bir açıklama bu. Gerekli koşullar yoksa, ara seçim değil, yemek bile yapamazsınız.

Işın Çelebi şöyle buyurmuş: *"Türk toplumu siyasete olan inancını kaybettiği inancında değilim."* Türkçesinin bozukluğuna aldırmasak da söylediğine katılmak mümkün değil. Bugün tam tersi çok rahat kanıtlanabilir: "Türk toplumu siyasete olan inancını kaybetmiştir." Sıradan yurttaş oy verecek parti bulmakta zorluk çekiyor.

Azimet Köylüoğlu da diyor ki: *"Buradaki amacımız Batı standardına Türkiye'deki terör olayını çekmek."* Demek "standart dışı" terör yapılıyormuş Türkiye'de, terörü Batı standardına uydurursak sorun kalmıyor.

Ahmet Özal'dan da bir alıntı yapalım, **rahmetli**nin gönlü kalmasın: *"Bu uçakları babam almıştır, devletin prestiji için; onu taşıyacak insanların emniyeti için."* Birkaç uçak, pek ağır bir yük sayılmaz, kimlerin, ne pisliklerini taşımışız biz. Birkaç uçağın lafı mı olur?

Erbakan konuşuyor: *"Hanımdan muhtarlarımız var."* Ne demek istiyor? Hani "tahtadan kulübe", "çamurdan heykel", naylondan oyuncak" olur ya, öyle: "Hanımdan muhtar".

R. Tayyip Erdoğan da mezarlığın içindeki cemevini, dozerlerle yıkmasını açıklamak için diyor ki: *"Annemizin, babamızın yatır olduğu bir mezarlıkta..."* Hadi bakalım, R. Tayyip'in annesinin, babasının **"yatır"** olduğunu biliyor muydunuz? Demek o nurlu surat, "yatır oğlu" olmaktan geliyor, **Erbakan**'dan değil.

Umalım ki siyasilerimiz yeni bir seçimde, ne kadar içtenliksiz olsa da, "söylemek istediklerini" söylesinler, söylemek istemediklerini değil.

HABERLERDEN NE HABER?

"Ver ar yu going Türkçe" konulu panelde (23 Ekim 1995) söyledikleri, **Jülide Gülizar'**ın başına dert olmuş; "Number One TV"nin haber spikeri **Gözde Tan,** Gülizar hakkında 2 milyarlık tazminat davası açmış. Radyo ve televizyonun ilk spikerlerinden Jülide Gülizar, bu işe 24 yılını vermiş bir insan; "demokrasi" yerine "demok**râ**si" , "tarikat" yerine "**tâ**rikat" denmesine elbette sinirlenecek. *"Mankenler spikerlik yapmasın demiyorum. Kim neresini isterse açsın. Ama haberler böyle okunmasın."* diyor. (3 Aralık, Cumhuriyet)

Jülide Gülizar'ın istediği, zaten olması gerekenler. Sözcükleri doğru dürüst seslendiremeyen, vurgulaması, tonlaması kötü olan, üstelik yerel ağız özelliği taşıyan kişiler spiker olabilir mi? Türkiye'de olur. Yüzü, göğüsleri, bacakları güzelse, hele bir de güzellik kraliçesi falan seçilmişse kim bakar diksiyonuna? **Jülide Gülizar** gerekenleri çok yalınlaştırıyor: *"Dikkati haberden başka yere çekmeyecek şeyler"* giyilmesini ve sözcüklerin doğru söylenmesini istiyor, o kadar! **Gülizar'**ın konuyu açmasına teşekkür ederek biz de bir bakalım haberlere:

Bir televizyon, haberleri sunuyor: *"Yalan Rüzgârı'nın oyuncularından, okullarda alınan bağışa kadar bir dizi yelpazemiz var."* Bu, haber tanıtımı değil, yelpaze reklamı. Haberleri beklerken dizi dizi yelpaze, hangisini beğenirseniz!

Bir başkası da haber programlarını ille de izlememizi istiyor: *"Pazar günü lütfen koltuğunuzun başında olun."* Otursak olmaz mı, koltuğun başında ve ayakta durmak yorucu olabilir, program epeyce uzun çünkü.

"Üzücü bir olay sonucu jokey düşüyor." Şu "sonuç" sözcüğü çok gelişigüzel kullanılıyor. Jokeyin düşmesi bir sonuç değildir, olsa olsa bir "son"dur. "Son" sözcüğü de dikkatli kullanılmalı

elbette. Şöyle değil: *"Londra'da özgürlük gösterilerinin sonu kötü bitti."* "Son" bir daha nasıl bitsin?

Bu da bir haber başlığı: *"Katliamda ihmal var."* Gereğince uygulanamamış bir katliamdan söz ediliyor. Yüz kişinin öldürülmesi planlanmış; ama "ihmal" yüzünden yalnızca on kişi öldürülebilmiş sanki. Televizyon kanalı da katliamı örgütleyen caninin ağzından konuşuyor bu durumda. Oysa söylenmek istenen, gerekli önlemlerin alınmaması yüzünden katliam yapıldığı. İhmal, katliam için değil, önlemi alması gerekenler için söz konusu.

Bir başka katliam haberi: *"Rusya'nın bu katliamı, sözde uygar olduğundan bahseden Batı tarafından gözardı ediliyor."* Batı, neden bahsediyormuş? "Biz, sözde uygarız." mı diyormuş? Kendisinden "sözde uygar" diye söz edene rastladınız mı hiç? Ya "Sözde uygar olan Batı..." dersiniz ya da "Uygar olduğundan bahseden Batı..."

"Vapurdan atlayan genç kız yalnızca atv'de!" (Böyle, haberin içinde olmadığı sürece televizyon kanallarının adını vermek ve tarihi söylemek istemiyorum, amacım olumsuz propaganda yapmak değil, yanlışları gösterip düzeltilmesini sağlamak yalnızca) Kız, denizden çıkarılıp televizyon stüdyosuna mı getirilmiş? Olmaz değil, öylesini de gördük; ama burada kastedilen kızın görüntüsü.

"Türkiye'nin Alevi-Sünni gibi bir sorunu olduğunu sanmıyoruz. Ama var olan bu sorun var ise bu gece Siyaset Meydanı'nda çözümleyeceğimizi sanıyoruz." **(Ali Kırca)** Bu sorun var mıymış, yok muymuş? Anlayan beri gelsin.

***"Mehmet Topaç'ın** öldürülmesindeki esrar perdesi sürerken..."* Perde sürer mi? Perde kalkar ya da kalkmaz. Sürmek ne demek?

"Irak'ın, ABD'nin Hawai ile meşgul olmasını fırsat bildiği bildiriliyor." Yanlış nerede? "-ın, -nın"ların arka arkaya söylenmesi mi, fırsat **bildiğinin bildirilmesi** mi? Onlar da yanlış; ama daha kötüsü var. Sözü edilen ülke "Hawai" değil, "Haiti".

*"Şişli Cumhuriyet Savcılığındaki ifadesinde **Savcı Sudi Gürel'e** verdi ifadesini."* İfadesinde ifade vermek, rüya içinde rüya görmek gibi bir şey olmalı. Hoş!

"Bu yıl İstanbul'da törenlerin İstanbul'un dört bir yanında değişik faaliyetlerle kutlanması planlanıyor." Törenler kutlanacakmış gibi görünüyor, oysa kutlanacak olan 29 Ekim Bayramı.

"Sağlık bakanı bakanın bu konuda soruşturma açıp açmayacağı konusunda..." "Bakan"lar ve "konu"lar fazla, birer tanesi yeterdi.

CHP Genel Kurultayı anlatılıyor: *"Birdenbire havada yumruklaşmaların geldiğini gördük."* Siz, havada yumruklaşma nasıl olur, diye düşünedurun, üstelik geliyor bu yumruklaşmalar; spiker sürdürüyor konuşmasını: *"Havada yumruklar uçuşuyor."* Bu kadar da olmaz. Yumruklar ait oldukları kollardan kopmuş havada mı uçuşuyormuş?

Görüldüğü gibi sorun, spikerlerle bitecek gibi değil. Haber metinlerini hazırlayanların da "ivedilikle" Türkçe öğrenmesi gerekiyor.

BİZ ZATEN AVRUPALIYIZ

Bütün gazeteler kocaman manşetlerle yazdı. Gümrük Birliğine girdiğimize göre artık "Avrupalı" olmuşuz. Havai fişeklerin atıldığı şenlikler düzenlendi. (Bu arada, havai fişek kamyonu da patladı; ama olsun, zarar ziyan yok; şenliğe renk katmış oldu.) Futbol maçlarında tempolar tutuldu: *"Avrupa Avrupa duy sesimizi/Bu gelen, Türklerin ayak sesleri"*. Yalnız ayak seslerimizi göndermenin ne âlemi var, kendimiz de gitsek, diye düşünürken birden aklıma geldi: Biz zaten Avrupalı değil miydik? Yıllarca "Eurovision"larda ne kadar (zaman zaman onlardan çok) Avrupalı olduğumuzu kanıtlamadık mı? Tam da "petrol krizi" sırasında gönderdiğimiz parçanın adını, İngilizce olduğunu sandığımız bir biçimde yazmıştık: "Petr-oil" diye. *"Aman petrol, canım petrol"* diye kıvırtmalarımızı kim unutabilir? İngilizler bu sözcüğün, kendi dillerindeki "crude oil" ya da "petroleum" ile benzerliğini kuşkusuz keşfetmişler; ama bunu Türkçe bir sözcük sandıkları için bize puan vermemişlerdi. Bunu Avrupa'ya, kendi sorunları olarak bıraktık. Büyüklüğümüzden işin üstüne gitmedik; bir başka kez, bir başka parçayla kendimizi temsil etmeyi onur saydık. Gerçek yaşamda da asla vazgeçemediğimiz görsel ve işitsel sanatların en saygınının adını taşıyan bir parça ile katıldık yarışmaya: Opera. Bizi anlamadıkları gibi, operayla dalga geçtiğimizi bile sandılar. Oysa en az onlar kadar önemsiyorduk "opera"yı.

Avrupa bizi hiç anlamadı. Üstelik bu yargı yalnızca bugüne ilişkin değil. Şanlı tarihimizde de hep öyle oldu. Viyana kapılarını kaç kez çaldık? Kahramanlığımızdan söz edip destanlar düzecekleri yerde, utanmadan, kalkıp bizi "barbarlık"la suçladılar. Yalnız Avrupa değil, Balkan ülkeleri de öyle. Sıradan, sümüklü çocuklarını toplayıp "sadrazam" bile yaptığımız halde, "devşir-

meci" saydılar bizi. Yok, her yaz Avrupa içlerine kadar giriyormuşuz da "ganimet" topluyormuşuz, bu barbarlık değilmiş de neymiş? Geçiniz efendim, biz barbarsak, siz bizden kaç kat daha barbarsınızdır. Biz efendiliğimizden yutuyoruz bunları.

Avrupa bizi hiç anlamadı. Oraya gönderdiğimiz işçiler gibi olduğumuzu sandı. Oysa onlar burada da öyledirler. Köylüdürler, kabadırlar, bize hiç benzemezler. Bizi Avrupa'da temsil etmeleri düşünülemez bile. Neymiş, karılarını kızlarını dövüyorlarmış, öfkelerini alamazlarsa öldürüp parçalarını tren yollarına atıyorlarmış, banyo küvetinde kurban kesiyorlarmış. Bunları hep bizi küçük düşürmek için anlatıp durdular. Bir kere biz tren yollarını çoktan işlevsiz hale getirdik. Komünist değildik ki tren yollarına önem verelim? Ayrıca bizim karımız kızımız dövülüp öldürülse, sesini bile çıkarmaz. Değil gazetecilerin, bitişik komşusunun bile haberi olmaz. Ayrıca bizim kapı önlerimiz, cadde ve sokaklarımız var, niye kurbanlarımızı görgüsüzce banyo küvetlerinde keselim?

Avrupa bizi hiç anlamadı. Hâlâ kadınlarımızın çarşaf giyip peçe taktığını, erkeklerimizin cübbeli sarıklı sokaklarda dolaştığını sanıyorlar. Zahmet edip gelsinler de bir baksınlar. Kravatlı, ceketli erkeklerimiz; mantolu, hatta şapkalı kadınlarımız var mıymış, yok muymuş?

Avrupa bizi hiç anlamadı. Bütün kültürümüzün şiş kebapla dönerden, bir de folklor ekiplerinden ibaret olduğunu sandı. Oysa bizim **Adnan Saygun, İlhan Mimaroğlu, Okay Temiz** gibi bestecilerimiz; **Leyla Gencer, Suna Kan, İdil Biret** gibi yorumcularımız; **Abidin Dino, Nuri İyem, Burhan Doğançay** gibi ressamlarımız; **Nâzım Hikmet, Aziz Nesin, Yaşar Kemal** gibi şair ve yazarlarımız var. Gelip görsünler onları nasıl el üstünde tuttuğumuzu. Yalnız öldükten sonra değerlerini anlamak değil, yaşarken de nasıl üstlerine titrediğimizi. Görsünler de Gümrük Birliği'ne girinceye kadar bizi Avrupalı saymayanlar yaptıklarından utansınlar.

HABERLERİ DİNLEDİNİZ

Televizyon abartılarına çoktan alıştık, biliyorum. "Televizyonda ilk kez!" diye sunulan filmin en az üç kez daha gösterildiğini, "*İzlerken soluğunuz kesilecek, nabzınız yükselecek, tansiyonunuz çıkacak...*" diye ortalığı heyecana veren duyurunun, çok sıradan bir gerilim ya da kovalamacadan başka bir şey içermeyen görüntü bombardımanı anlamına geldiğini nasıl biliyorsak yalnızca xtv'de olduğu söylenen haber ve röportajların da bir gün önce ya da bir gün sonra öteki kanallarda yer alacağını biliyoruz.

TRT'nin sıkıcı, resmi, soğuk "bülten"lerinden sonra, özel kanallardaki anahaberler ya da haber programları, tanıtımları günboyu yapılan görsel bir şenliğe dönüştürdü haberciliği. "*Küçük Mustafa bir daha aramıza dönemeyecek; ama acaba ihmal kaç kurban daha alacak?*" gibi uyarıcı sonuçların hemen ardından traktörlerin üstüne çıkmış manken kızlar, kırsal bir açıklıkta iç çamaşırı defilesi... Yorum: "*Böylece defilenin mekânının olmadığı bir kez daha kanıtlandı.*" Ağlamakla gülmek arasında gidip gelmekten duygu yalaması olmak bir yana görselleştirilen her şey sahiciliğini yitirmeye başladı artık. Üç dakika önce parçalanmış vücutlar, koparılan kafalar görmek, kimsenin iştahını bile kapamıyor. Bütün o gördüklerimiz gerçek değilmiş de kötü bir film kurgusuymuş gibi kendi küçük, sınırlı dünyamıza dönüveriyoruz çabucak. Söyleşiyi, dedikoduyu kaldığımız yerden sürdürebiliyoruz.

Küçük dünyalarımızdan söz edince aklıma geldi. Sıradan bireyin bile ayrı, ayrıcalıklı, üstün, seçkin olma eğilimi taşıdığını bilmezmiş gibi bir televizyon kanalı: "*Siz de haber izlemek için doğru kanalı seçen çoğunluğun içindesiniz.*" deyip duruyor. Oysa, hiç kimsenin "çoğunluğun içinde" olmaktan hoşlanmadığını

reklamcılar çoktan keşfetti; insanların "özel" olma eğilimini kurcalayıp duruyorlar nicedir. Haber reklamlarının, bireyi çoğunluğun içine atma eğilimi bu yüzden garip. Haberlerin reklamının yapılması da garip; ama en garibi haberlerin dinlenen değil, "izlenen" bir şey olması. Babalarımızın, herkesi "Ajansı dinleyeceğim." diye susturup radyoların başına çöktüğü günler dün gibi.

Eğer önerildiği gibi izlemez de "dinlemeye" kalkarsanız haberleri, duyduklarınızdan pek hoşnut kalmayabilirsiniz. Her haberin başında ya da sonunda *"savundu, vurguladı, iddia etti, belirtti, söyledi, bildirdi, anlattı..."* çeşitlemelerinden biri, gelişigüzel ve uyumsuz bir biçimde kullanılabilir. Son derece sıradan bir açıklama yapan politikacı onu "savunmuş", ciddi bir suçlama getiren ise bunu "bildirmiş" olabilir.

Çok moda olan kullanımlar da çarpar kulağınıza: *"İlerleyen dakikalarda bizimle birlikte olacak kendisi."* Neden "üç dakika, beş dakika sonra" değil de "ilerleyen dakikalar" demeyin, hele "Bu dakikalar nereye doğru ilerliyor?" diye hiç düşünmeyin, onlar öyle giderler! Benim anlamadığım neden dakikalar ilerliyor da haftaları, ayları biz geçiyoruz? *"Geçtiğimiz hafta, geçtiğimiz ay"* kullanımlarını söylüyorum. Biz mi geçiyormuşuz onları? Nereye giderken?

Türkçe konusundaki son eğitimini ortaokulda tamamlamış bir kişi yanlış kurulmuş bir tümceye tepki gösterir, sözcüklerin Türkçelerini bulup kullanmaya çalışırken, işi anadilini doğru dürüst kullanarak halkı olan bitenden haberdar etmek olan haber programları nedense canına kıyarcasına kullanıyorlar Türkçeyi.

İşte bir televizyon canlı yayında, "memleket saat ayarı" verir gibi duyuruyor: *"Saatlerimiz saat 7'yi gösteriyor."* Saat gösteriyor, direniyor, bağırıyor: "Saat yedi! Kalkın, hâlâ uyuyor musunuz?" Oysa saatlerimiz yalnızca 7'yi gösterir; biz de onun gösterdiği rakamdan saatin 7 olduğunu anlarız, "saat 7"yi göstermez.

Başka bir kanal, heyecanlı bir yangın haberi vermekte: *"Yangın rüzgârın da etkilemesi sonucu ancak on iki saatte kontrol altı-*

na alınabildi." "Sonuç" sözcüğüne değinelim. Yanlış kullanılmış, burada "sonuç" değil, "son" sözcüğü kullanılmalıydı. Rüzgârın etkilemesi bir "sonuç" değildir çünkü.

"*Bu görüş ayrılığının sebebi neden kaynaklanıyor?*" Sebep, bir şeyden kaynaklanmaz, zaten sebepmiş; neden kaynaklansın? Bu tümce şöyle kurulabilir: "Bu görüş ayrılığının sebebi nedir?" Şöyle de kurulabilir: "Bu görüş ayrılığı neden kaynaklanıyor?" Ama ilk örnekteki gibi kurulmaz. "*Bu filmi çekmemin nedeni ...öyküyü çok beğenmemden ötürü.*" 1. Bu filmi, öyküyü çok beğenmemden ötürü çektim. 2. Bu filmi çekmemin nedeni, öyküyü çok beğenmem. Kısaca, aynı yanlışlık. "*İş yapmamın tek nedeni para için.*" Başta "neden" dendiğinden "için"e gerek yok.

Bir de şu tipte konuşma kalıpları var:

"*Bu sene benim için çok önemli. Çünkü neden? Bu sene benim imtihan senem.*" Anlaşıldığı gibi "çünkü" ile birlikte "neden" demek gereksiz, "çünkü" dediğine göre, nedeni açıklayacakmış işte. "*Çekici olduğunu biliyorsun; ama neden, sürdüğün parfüm yüzünden.*" Bu da onlardan biri.

"*Yer yer üç metreyi bulan kar yağışına rağmen...*" Kar yağışı mı üç metreyi bulmuş? "Yağış" sözcüğü fazla. Ölçülebilen yağış değil, karın kendisidir. Doğrusu: "*Yer yer üç metreyi bulan kara rağmen...*"

Başka bir "kar"lı örnekte, "*Doğu illerimiz metrelerce boyu aşan kar yağışıyla birlikte olurlar.*" deniyor. Kar yağışıyla birlikte olmak mı, nasıl? Yok canım, öyle değil. Doğulular kara alışıktır, demek istiyor.

Haberlerden başka bir örnek: "*Mazeretsiz oylamaya katılmayanlar da mevcut.*" Madem "mazeretsiz" bir oylamaymış pekâla katılınmayabilir. Söylenmek istenen herhalde şu: "Oylamaya mazeretsiz katılmayanlar da mevcut."

Reha Muhtar: "*Reklam aramız var efendim, şimdi onu izleyelim.*" diyor ya "reklam arası"nı değil, reklamları izlememizi istiyor aslında.

Teksoy, Mısır'da heyecana kapılınca dili, aslına dönüyor: "*Aha aha Keops'un lahti!*" Bahamalar'da hindistancevizi satıcısı

aşağı insan zenciyle konuşurken, tinerci çocukları azarlarkenki kişiliğine kavuşuyor: *"Televizyona çıkacam diye amma uzattın. Hadi kes şunu ya!"*

Haberleri izlemek yerine arada bir dinlemekte sayısız yarar ve eğlence fırsatı sizleri bekliyor.

ESKİ İSTANBUL VALİSİ

TRT'nin yaygınlaştırdığı bir kullanım var; haberlerin sonunda, genellikle sıra ölümlere geldiğinde duyarsınız: *"Bayındırlık eski bakanlarından falanca vefat etti; cenazesi şu camiden kaldırılıp..."* TRT başlatmıştı bu söyleyişi, şimdi bütün özel televizyonlarda bu biçimde yer almakta. Kendileri Türkçe konusunda çok titizdirler ya, hemen benimsediler. Efendim, eğer "eski bayındırlık bakanı" denirse "eski bayındırlık" diye bir tip bayındırlık olduğu anlaşılırmış; bu yüzden "bayındırlık eski bakanı" demeliymişiz. **Füsun Akatlı**'nın bu konuya da değinen bir yazısını anımsıyorum, yıllar önce Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanmıştı; verdiği örnek bile aklımda: "Yoğurtlu patlıcan kızartması" yerine "patlıcan yoğurtlu kızartması" mı diyeceğiz, diye soruyordu. Öyle ya, birilerinin, kızartmanın değil de patlıcanın yoğurtlu olduğunu anlama tehlikesi yok mu? O yazıdan sonra da bir şey değişmemişti, bu yazıdan sonra da değişmeyecek. Olsun, biz yine de yazmaktan, yinelemekten ve anımsatmaktan yüksünmeyelim.

Türkçede sözcükler arasındaki ilişkiler eklerle kurulur. İki sözcük arasındaki ilişki ekle belirlenmişse araya başka sözcükler girebilir; ama ilişki, eksiz kurulmuşsa araya başka sözcük girmez. Belirtisiz nesne ile yüklem böyledir, belirtisiz ad tamlaması da böyledir. "Çocuk dün balkonda kitap okudu." dersiniz; ama "kitap" nesnesi ile "okudu" yükleminin arasına "çocuk", "dün", "balkonda" sözcüklerinden herhangi birini koyamazsınız. Belirtisiz ad tamlamasında da durum aynıdır. "Bahçenin kapısı" gibi bir belirtili ad tamlamasında, araya "eski", "yeni" gibi bir sıfat girebildiği gibi, "dün kardeşin tarafından yeniden boyanan" biçiminde bir yan tümcecik bile girebilir; oysa tamlama "bahçe kapısı" ise araya herhangi bir sözcük sokamazsınız. "Bayındırlık

bakanı", "İstanbul valisi" gibi tamlamalar da belirtisiz ad tamlamasıdır; aralarına başka bir sözcük girmemelidir. Tıpkı, "hemşirelik okulu", "makine mühendisi" gibi. Bunların başına getirilmesi gereken "yüksek" sıfatı da iki sözcüğün arasına konmakta ve bu konudaki yanlışlık genelleştirilmekte.

Bir başka önemli özellik de şu: Belirtili ad tamlamasının başına getirilen sözcük, tamlayanın, yani ilk sözcüğün sıfatı olurken, belirtisiz ad tamlamasının başına getirilen sözcük, tamlananın sıfatı olur. Hemen uygulayalım: "Eski bahçenin kapısı" dendiğinde "eski" olan "bahçe"dir; "eski bahçe kapısı" dendiğinde ise "eski" olan "kapı"dır. Demek "eski İstanbul valisi" dendiğinde de zaten "eski" olanın, "vali" olduğu anlaşılır.

Tamlamalar konusunda bu anlamsız duyarlılığı gösteren TRT'den saptadığım bir tümce şöyleydi: *"Kültablası, adamın, birbiri ardına yaktığı sigara izmaritleriyle doluydu."* Bu tümce, söz konusu kişinin "izmaritçi" olduğunu söyler bize. Çünkü "sigara izmaritleri" de bir belirtisiz ad tamlamasıdır ve bu durumda adamın yaktıkları "sigara" değil, "izmarit" olur. Adamın "sigara" içtiği söylenmek isteniyorsa tamlamanın belirtili duruma getirilmesi yeterlidir: "Kültablası, adamın, birbiri ardına yaktığı sigaraların izmaritleriyle doluydu."

"50'ye yakın Alman parlementosundan insan vardı orada." tümcesinde "50'ye yakın" niceliği, nasıl parlemento sayısını belirtir durumdaysa ve düzeltmek için bu sözü alıp "insan" sözcüğünden önce getirmek gerekiyorsa *"Sayın Tansu Çiller hükümeti..."* dendiğinde "sayın" olan **Çiller** değil, hükümet olur. Çiller'in "sayın"lığında ısrarcı iseniz "Çiller"den sonra bir "-ın" eki getirmek zorundasınız.

Sonuç: "İstanbul'un eski valisi" doğrudur; ama "İstanbul eski valisi" yanlıştır. Endişelenmek boşuna! Kimse, "eski İstanbul valisi" sözünden "eski İstanbul" diye bir yer olduğunu çıkarmaz, "yüksek makine mühendisi" sözünden "yüksek makine" anlamını çıkarmayacağı gibi. Elimizden, TRT'nin ve özel televizyonların bu konudaki ısrarcı tutumlarından vazgeçmelerini dilemekten başka bir şey gelmiyor ne yazık ki!

EN AZ HALK, İLK YAŞAM

"Herhalde bütün gün benim bomboş evde oturduğumu sanıyorlar." diyen kişinin söylemek istediği hakkında tahminde bulunmak ister miydiniz? Evin bomboş olduğunu mu anlatmak istiyor, kendisinin bomboş oturduğunu mu? Bu biçimdeyken tümceden, evin bomboş olduğundan başka anlam çıkmaz. Nedeni şu: "Bomboş" sıfat ya da belirteç görevine girebilecek bir sözcüktür; hangi göreve girdiği kullanıldığı yere göre belirlenir. Bu tümcede "ev" sözcüğünün önünde olduğuna göre, evin sıfatı olarak kullanılmış.

Batı dillerinin "graımer"ini örnek alanlar, Türkçede de o dillerde olduğu gibi "isim, sıfat, zarf" gibi sözcük türleri olduğunu sanırlar. Dilbilgisi kitapları bile hâlâ "Sözcük Türleri" ya da "Kelime Çeşitleri" diye bir bölümle başlar ve "sıfatlar, zarflar..." diye arka arkaya sıralar bunları. Oysa Türkçede, Batı dillerinde olduğu gibi "adjective/adjectif" diye bir sözcük türü yoktur. Çünkü aynı sözcük hem adı hem eylemi belirtebilir; buna göre bir tümcede "sıfat" görevindeyken, bir başka tümcede "belirteç (zarf)" görevine girebilir. Bu yüzden "sıfatlar" deyip alt alta sıralayacağınız sözcükler, "sıfat görevine girmeye elverişli" sözcüklerdir ancak. Aynı biçimde "belirteç" görevine de girebilirler ve aslında bu sözcükler yalnızca "ad"dır. Demek istediğim, "iyi, kötü, güzel, çirkin" gibi sözcüklere sıfat demek yanlıştır. "İyi insan" dendiğinde sıfat olan sözcük, "İyi konuştun." dendiğinde belirteç olur.

Bu durum, kullanımda dikkat ve özen gerektirir. "Yeni eve gelmiştim." tümcesi, evin "yeni" olduğunu bildirir; eğer söyleyen kişi, "gelme"nin "yeni" olduğunu söylemek istiyorsa "Eve yeni gelmiştim." demelidir. Yukarıdaki tümcede olduğu gibi, evinin pahalı eşyalarla dopdolu olduğunu gördüğünüz bir film

kişisi, "bomboş ev"den niye söz etsin? Onun yakınması, o gösterişli evde "bomboş oturduğunun" sanılmasından.

Bu kez bunlardan, "sıfat" niyetine kullanılmış bir sözcüğün yanlış yere konmasından kaynaklanan anlatım bozukluklarından söz edeceğim.

Bir dersaneyle işbirliği yapan bir gazete, hizmetini şöyle duyuruyordu: *"Gün, herkesi ücretsiz üniversite sınavına hazırlıyor."* Üniversitenin "ücretsiz" olacağı anlamı çıkmıyorsa da sınavın "ücretsiz" olduğu anlaşılıyor bu tümceden. Oysa üniversiteler "ücretli" olma yolunda son hızla ilerlerken, sınava da her yıl artan ücretlerle girilebiliyor ancak. Söylenmek istenen, "hazırlama" eyleminin "ücretsiz" yapılacağı. Doğrusu şu: "Gün, herkesi üniversite sınavına ücretsiz hazırlıyor."

Ankara'daki Blues Festivalinden söz ediliyor: *"Su gibi biraların içilip..."* Biralar biraz tatsızmış anlaşılan. "Su gibi" olduklarına göre. Yoksa biraların "su gibi" içildiği mi söylenmeye çalışılmış?

"Çırılçıplak gazetecilere yakalanan ***Sibel Can****, Ateş Hattı'na konuştu."* Gazeteciler neden çırılçıplak? Sibel Can'a "nazire" mi yapmaya çalışmışlar? Yoksa "Gazetecilere çırılçıplak yakalanan Sibel Can" mı söz konusu?

"Cumhuriyet Dergi"nin Avustralya'yı anlattığı bir sayısında şöyle bir tümce var:

"Beyaz adamla Maorilerin karşılaşmasında ilk yaşamlarını yitirenler müzisyenler olmuş." Müzisyenlerin ikinci bir yaşamları daha varsa öyle ciddi bir sorun yok demektir, onu yaşarlar; ama ne yazık ki kimsenin ikinci, üçüncü, beşinci yaşamı yok! "İlk yaşamları" değil, "yaşamlarını ilk yitirenler" olacaktı.

Bir örnek daha: *"****Clinton****, işbaşına geldiğinden bu yana en az halkın desteğini kazanan lider unvanını kazandı."* Aynı tümcede "kazanmak" eyleminin iki kez kullanılmasını geçiyorum; "en az" sözü üzerinde duralım. "En az halk" ne demek? "Halkın desteğini en az kazanan lider" denmeye çalışılıyor. O zaman öyle söylesinler. Biz mecbur muyuz her seferinde, söylediklerinin değil de söylemek istediklerinin ne olduğunu düşünmeye?

GÖNENLENMEK

Sözcüklerin yerli yerinde kullanılmaması hem anlamın belirginleşmesini önler hem de söyleyeni gülünç duruma düşürür. Bu girişten de anlaşılacağı gibi bu kez sözcüklerin yanlış kullanılmasından söz edeceğim. Bu yanlış kullanım, anlamı iyi bilinmeyen sözcükleri kullanma isteğinden kaynaklanıyor çoğu zaman. Son zamanlarda yeniden moda olan eski sözcük kullanma merakı, insanları "hüsran"a sürüklemekte. *"Kimler yoktur ki o yıllar hocanın rahle-i tedrisatından geçen?"* **M. Ali Birand, Mümtaz Soysal** için söylüyor bunu. "Tedrisat" çoğul bir sözcük, eskiden "eğitim - öğretim" anlamında kullanılırdı. "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" da şimdi yeniden ayrılan ve ayrı saflara bölünmüş olan eğitim ve öğretimi birleştirmek amacıyla çıkarılmıştı. Doğru sözcük "tedrisat" değil, "tedris" olmalı, tamlama da "rahle-i tedris" biçiminde kurulmalıydı.

Güneri Civaoğlu, Erbakan yönetime gelmeden önce, yönetiminin nasıl olacağını merak etmiş; soruyor: *"En basit, en yalın anlatımıyla haremlik- selamlık olacak mı?"* Bu da çok yapılan ve çok fazla vurgulanan bir yanlış. "Selamlık" tamam; ama "haremlik" olmaz, "harem". Buna çok benzeyen bir yanlışlık da "madden ve manen" biçimindeki kullanım. "Manen" tamam; ama "madden" değil, "maddeten".

Futbolcu **Tanju** yakınıyor: *"Onların sözlerine kaal edilmesi, benim sözlerime hiç yer verilmemesi..."* "Kaal edilmek" diye bir söz yok. İlle de Osmanlıca kullanılacaksa "kaale almak" denmeli. "Mütemadiyen, namütenahi, bilahare" gibi sözcükleri kullanmaktan umulan bir "hava" var besbelli; ama bu hava bazen "cereyan" yapıyor. *"Buzdolabında keşfedilen ceset"* bu kapsamda ele alınabilir. "Keşfedilen" sözcüğü olmuş mu orada şimdi? Amerika kıtası mı bu, keşfedilsin. *"Şöyle bir şey kuvvetle ihtimal..."*de

"ihtimal" değil, *"muhtemel"* gerekiyor. *"Bu tartışmaları gündeme getiren RP durumdan tatmin değil."* Görüldüğü gibi yine olmamış. "Tatmin değil" ne demek? "Tatmin olmamış" denmeli.

Eski sözcük kullanma merakı, insanın başına böyle işler açıyor da Batılı sözcükler kullanmak açmıyor mu? "Müzikalite" sözcüğü, "müzik değeri" anlamı taşır, besteler açısından; insan için kullanılmaz. Bir programda sunucu, **Sezen Cumhur Önal**'a "iltifat" ediyor: *"O, sizin müzikalitenizden..."* Aynı Sezen Cumhur da *"Tarık Gürcan'lar falan o zamanlar bizim ağababalarımız..."* diyecek az sonra. Şunu da söyleyecek: *"Benim memleketimin insanı başka kurnalardan su içer."* Oysa kurnadan su içenler genellikle insanlar değildir, onun memleketinin insanı da olsa olsa hayvanını sular o kurnalardan.

İşinin uzmanı bir berber de *"Saçlara yaptığımız fiksiyon..."* diyecek işini anlatırken. Fiksiyonun (fiction) ne ilgisi olabilir saçlarla? "Friksiyon" demek istiyor. Bir deterjan *"Avrupalı Euro şişesinde"* diye sunuluyor. *"Çünkü masaları, sehpalar gibi oradan buraya çekip mobilize etmek mümkün değil."* diyor "oradan buraya çekmek"le yetinmeyip ille de "mobilize etme"yi kullanmak isteyen kişi. *"Kişilik personalitesi olan bir hayvandır kedi."* diyen ise "personalite" sözcüğünü de bildiğini kanıtlamak sevdasından kurtaramayacak kendisini. Kedi moda mı ne, "sosyetik" bir bayan: *"Ben kedimi okşayarak yatıyorum; acaip relax, rahatlatıyor beni."* diye anlatacak duygularını. Bir gazete, Sultanbeyli'yi *"Refahland"* olarak adlandıracak. Bir yorumcu: *"Bakalım CHP'nin yapbozları seçim puzzle'ını çözmeye yetecek mi?"* diye soracak vs.

Türkçe sözcüklerde de yapılıyor benzer yanlışlar. Ama bu yanlışlar, anlamı iyi bilinmeyen bütün sözcüklerde yapılıyor zaten. Örneğin bir modacı, gençlerin giyim kuşam konusundaki zevksizliğinden yakınırken "salaş" sözcüğünü kullanıyor: *"Son zamanlarda gençleri görüyorum, çok üzülüyorum, salaş. Salaş giysiler içinde, o yırtık pantolonlar..."* Oysa "salaş" sözcüğü "yer" için kullanılır; giyim için ya da insan için kullanılmaz. Tıpkı "akıllı" sözcüğünün insan için kullanılması gibi. *"Bizim bıraktığımız projeler vardır. Bunlar akıllı projelerdir."* **(Bedrettin Dalan)** Projeler için "akıllı" nitelemesi biraz garip kaçmıyor mu?

Öz Türkçe sözcüklerin yanlış kullanımına da birkaç örnek vereyim: "*Demek ki göreceli olarak çocuklar bunları göre göre öğreniyor.*" "Göreceli" sözcüğünün "göre göre" ile hiçbir ilgisi yok. Bir durumun kişiden kişiye değişebilirliğini anlatan, eski dildeki "izafi" yerine kullanılan bir sözcük "göreceli". Bir kültür programında (TRT2) **Virginia Woolf**'tan söz ediliyor ve onun "Kendine Ait Bir Oda" kitabı için "*Yazarın doğaüstü denemesi*" diye bir değerlendirme yapılıyor. Doğaüstü? Ne ilgisi var? Olağanüstü mü demek istenmişti acaba?

"*Burada polisi kutsadığımız gibi medyadaki arkadaşlarımızı da kutsamamız gerek.*" "Kutsamak, kutsal bulmak, kutsallığını onaylamak, anlamına geliyor. Medyadaki arkadaşların de kutsallıkla bir ilgisi olamaz; hele son gelişmelerden sonra polisin hiç olamaz. Burada söylenmeye çalışılan şey "kutlamak", şu bildiğimiz "kutlamak". Süsleyip püsleyeceğim derken işte böyle anlam açmazlarına düşüyor insan.

Bu da başka bir örnek: "*Bir program yapıyorsun, sonra onunla gönenleniyorsun.*" "Gönenlenmek" olsa olsa **Ömer Seyfettin**'in doğduğu Gönen kasabasını çağrıştırabilir. Gönen'le dolup taşmak, içi dışı Gönen olmak. Doğru sözcük, çok da güzel bir Türkçe sözcük olan "gönenmek", "gönenlenmek" değil.

KİŞİNİN FİKRİ NEYSE...

Kimi dil yanlışları konuşma hızının, düşünme hızına ulaşamamasından kaynaklanır; kimileri dil sürçmesinden, kimileri bilgisizlikten... Bilgisizlik nedeniyle ortaya çıkan yanlışlar bile bir açıdan "masum"dur. Öyle ya, o kullanımın yanlış olacağını bilen kişi, daha bir özen gösterir diline, sözcüklerini seçer, dilinin kurallarını en kısa zamanda öğrenir. Ama öyle yanlışlar var ki yalnızca yanlış değildir (söyleyenin "zihniyet"ini yansıttığı için yanlış bile değildir) "ifşa edicidir". Bu kişilere dil yanlışı yaptı diye kızmak, onları hafife almak, hatta bağışlamak olur. Örneğin, "sağlamak" sözcüğü anlam inceliği taşıyan bir sözcüktür ve yalnız olumlu anlamlar için kullanılır. Birinin, mutlu olmasını sağlayabilirsiniz; ama mutsuz olmasını sağlayamazsınız, mutsuzluğuna "neden olabilir", "yol açabilirsiniz". Bir arkadaşınıza bir armağan vererek sevinmesini "sağlayabilirsiniz"; ama kötü bir haber vererek üzülmesine "neden olabilirsiniz". Şimdi, **Tansu Çiller**'in sözde, ekonomiyi düzeltmek için sıraladığı önlemler arasında şöyle bir tümce vardı: "*Ücretlerin dörtte bir düşmesini sağlayacaksınız.*" Bunu yanlışlıkla söylenmiş bir söz saymak ya da "sağlamak" eyleminin özensiz kullanımına örnek göstermek saflık olmaz mı? Domuzuna bir bilinçle söylenmiş bir laf bu! Çiller ve benzerlerinin zihniyeti tam da budur. "Ücretlerin düşmesi" Çiller için üzüntü verici bir durum değildir ki! Tersine istenen, özlenen bir durumdur. 5,5 milyarı dolandırıcıya kaptırırken de partisine destek "sağlamak" peşinde olduğu gibi. O da "sağlamak", bu da! Ne var ki yine de ağzından kaçırmıştır Çiller bu sözü. O anlayıştaki politikacıların ücretlileri düşünüyor**"-muş gibi"** yapması gerektiğini unutmuş, yanlışlıkla "zihniyet"ini ele vermiştir.

Tıpkı seçim öncesi "*Gelin şunların yerlerini tespit edelim, bil-*

gisayara geçirelim." demesi gibi. "Şunlar" diye (kimleri demiyorum) neleri kastediyor olabilir? "Kimler" ve "neler" arasında fark var mı? Evet, "şunlar" ve "halk" arasındaki fark kadar. "Bunlar, şunlar" gibi sözcükler, insan için kullanılmaz; bu sözcükleri insan için kullandığınızda siz istemeseniz bile sözünüz "küçümseme" ya da "hakaret" ya da "adam yerine koymama" anlamı taşır. (Çünkü Türkçe, insanı öteki varlıklardan ayırır, insana önem verir ve onu ayrıcalıklı bir yere oturtur.) Peki Tansu Çiller, halktan söz ederken yanlışlıkla mı "şunlar" diyor? Ne ilgisi var? Yine "zihniyet"ini ele veriyor. Kuşkusuz, insanları, kendisine oy verecek, servetine servet katmasını sağlayacak "şey"ler olarak gördüğünün anlaşılmasını istemezdi; ama böyle oluyor işte. "Kişinin fikri neyse zikri odur." sözü boşuna söylenmemiştir. Üstelik bir süre sonra bu "fikir" yalnız o kişinin, o partinin, o hükümetin fikri olmaktan çıkıyor; o kişinin temsil ettiği devletin insana bakışı oluyor. Usta politikacılar "şunlar" deyip halka nasıl baktığını ele vermese de halk biliyor ki devleti kendisini adam yerine koymamaktadır; askerini, polisini bağrına basmakta; ama öğrencisini, öğretmenini, işçisini, tutuklusunu, Kürt'ünü, Alevi'sini adam yerine koymamak bir yana, düşman gibi görmekte, çok zaman da bunu gizleyememektedir.

Alman bir arkadaşım, devletten "Alman Baba" diye söz ettiklerini anlattığında bu yüzden çok şaşırmıştım. Şuna benzer bir şey demişti: "Bir yasayla bütün fincanlara kulpların, üstten ya da alttan takılacağı duyurulsa biz biliriz ki **'Alman Baba en iyisini bilir.'**" Oysa biz de biliriz ki her yeni yasayla bizi biraz daha kıstırmaya çalışan bir değil birkaç babamız, babamız değil, dövmek için zaman ve ortam kollayan üvey babalarımız var.

İSLAMCI TÜRKÇE

Kimileri İngilizce sözcük kullanmaya meraklıdır, kimileri Arapça, Farsça. Çünkü seçtikleri sözcükler, insanların yalnız düşüncelerini, kişiliklerini değil, dünya görüşlerini de açıklar. Birçok kişi, bunu bildiği için kendi dünya görüşüne uygun sözcük kullanmaya çaba gösterir. Örneğin, İslamcı düşünceye Arapça sözcükler kullanmak pek denk düşer; bu yüzden bu görüşe sahip olduğunu "ilan etmek" isteyenler, o kavramların Türkçe karşılıkları bulunmasına karşın, Arapçalarını kullanmaya çalışırlar. Olmazsa din büyüklerine Arapça bir selam gönderirler, o da olmazsa bir yolunu bulur, konuşmalarında "Allah" sözcüğünü geçirirler. **Şevket Kazan**'ın bir sözünü not etmişim: *"Alevi vatandaşlarımız Refahlı belediyeler tarafından her türlü hizmetin emirlerine amade olduğunu göreceklerdir."* Refah'ın, Aleviler için bile, korkulacak bir parti olmadığını söylemek istiyor. Şevket Kazan'ın "emre amade olmak" sözünü de rastlantıyla seçtiğini düşünemeyiz. Aslında, "hizmet", "emir", "amade" sözcükleriyle altını kalın kalın çizdiği, kendi dünya görüşünden başka bir şey değil.

R. Tayyip Erdoğan da yapıyor aynı şeyi. Her sözün başına, uymazsa sonuna bir "Allah" sözcüğü getirmeye bayılıyor. Belediye hizmetleriyle Allah'ın bu kadar içli dışlı olması laikliğe de karşıdır; ama daha çok akla aykırıdır. *"Birkaç cümle kullanmak istiyordum, vazgeçtim. Hepinizi Allah için çok seviyorum."* gibi tümceler kuruyor. Bu konuda **Erbakan**'dan örnek seçmeye bile gerek yok. Hazret, neredeyse Allah'ın görünen yüzü olarak dolaşıyor ortalıkta. Yalnızca "hizmet" sözcüğünü nasıl söylediğine dikkat etmek bile anlatır demek istediğimi. Sözcük Arapça ya, Araplar gibi söylenmeli. Gırtlaktan bir "hı" sesi çıkararak ve "dat" harfinin hakkını vererek: "Hızmet".

Cumhuriyet Bayramına, şehit kanları vb. anımsatmalarla dinsel bir görünüm kazandırılmaya çalışılırken, daha çok tecimsel bir amaç taşıyan "anneler günü" bile, nasıl yapılıyorsa İslami bir söylemin "hale"sine alınabiliyor. Geçen yılki anneler gününde Beyoğlu'nda bir bez pankart vardı: *"Tüm anneler günü hayırlara vesile olsun"*. Beyoğlu Belediye Başkanı, yalnızca anneler gününü unutmadığını söylemekle kalmıyor; "tüm anneler günü" diye bir genelleme de yapıyor. Ne demekse? "Bütün gün" mü demek istiyor, sabahtan akşama kadar; "bütün anneler günlerini" mi kastediyor? Nereden esmişse "tüm" sözcüğünü kullanmak istemiş, ("Hayır" ve "vesile" ile çok bağdaşıyor ya!) onu da nereye koyacağını bilememiş. Bu sözcüğü pek sevmedikleri halde, neden "tüm" demek istemiş ki? "Tüm"süz daha derli toplu olacakmış şu yüce dileği. "Hayırlar"la yatıp kalkan bir partinin üyesi olduğunun vurgusu da daha bir güçlenecekmiş.

Öteki sağ partilerin de yalnız üyeleri değil "sempatizanları" bile ağababalarının kullandığı sözcükleri kullanmaya bayılmakta. Bakıyorsunuz, 20'li yaşlarda bir insan, babasının, belki dedesinin bile artık kullanmadığı "istihza", "mütalaa", "mukabil", "sarf-ı nazar", "bilistifade" gibi sözlerle konuşmakta. "Binaenaleyh" lafını **Demirel**'in ağzından duymayı yadırgamazsınız da bıyıkları yeni terlemeye başlamış bir İmam Hatipli'den duysanız şaşmaz mısınız? Genç, hatta çocuk denecek yaşta insanlardan böyle yaşlı (Yoksa "ihtiyar" mı?) bir dil duymak, her duyuşumda beni irkiltiyor. Sanki, geriye doğru sarılmakta olan bir zaman makinesinin karşısındayız ve zamanın akışını tersine çevirmeye çalışanların rasgele görüntüleri bunlar.

Bu tür eski ve neredeyse unutulmuş sözcükleri kullanmak, yansıtılmaya çalışılan dünya görüşünü ele vermesi açısından ne kadar işlevselse, o sözcüklerin alındığı dilleri bilme yükümlülüğünü getirmesi açısından da o kadar sakıncalı. "İslami" bir söylem yaratma adına Arapça ve Farsça sözcük kullanmak kolaydır da bu dillerin, özellikle de Arapçanın anlamsal ve yapısal özelliklerini bilmek, bırakın bunları bilmeyi, sözcükleri doğru seslendirmek bile o kadar kolay değildir.

Bir bakıyorsunuz kendisine "asar-ı atika" görüntüsü verme-

ye çalışan, yeniyetme yobazlardan biri, kasıla kasıla "teşvik-i mesai"den söz etmekte. Ne demek? Böyle bir söz yok. Hayranlık duyduğu Osmanlı ataları da onun söylemeye çalıştığı şeye "teşrik-i mesai" derlerdi.

Kimi "bizzat" sözcüğünü "birzat" biçiminde söyleyip rezil olmakta, kimi "bilumum" yerine, kendisine verdiği havaya yaslanıp büyük bir keyifle "bir umum" demekte. İnsanın içi acıyor. Oysa çaresi var: Önce anadilini iyi öğrenmek. Daha sonra hangi havayı vermek istiyorsan kendine, o dili de öğrenirsin; üstelik anadiline yaslandığın için daha kolay ve daha güzel öğrenirsin.

KENDİNİ ÖLÜ BULMAK

"Hayatta beni en çok üzen şey", "en korktuğum olay" diye söze başlayanlar hep düşündürmüştür beni. İddialı bir sözcük "en". Bir değerlendirme dizgesinde onunla en başa yerleştirilen bir değerin üstüne kolay kolay başka bir şey konamaz. Bu yüzden çok düşünmeli bence "en" demeden önce. *"Benim bir prensibim vardır."* diye söze başlayan birinin, kendisini artık o prensibi söylemek zorunda bırakması ve o prensip neyse onu, yaşamının "en" önemli prensibi durumuna getirmesinin kaçınılmazlığı gibi. Böyle başladıktan sonra örneğin, *"Bu prensiplerden ilki dürüst olmaktır."* diye sürdüremezsiniz konuşmayı. "İlki" diye başladığınıza göre, "ikincisi", "beşincisi" diye sıralayacaksınız artık; baştaki "bir" ne oldu peki? "Mantık yanlışları" diye adlandırabileceğimiz bir konunun kapsamına giriyor bunlar.

Şimdi mantık yanlışları:

"Haftanın en güzel günlerinden biridir cumartesi, pazar." Ortada iki gün var. Hangisi "en güzel"? Üstelik bu iki günü içeren "hafta sonu" gibi bir söz, kullanımımıza açıkken neden kendimizi bu duruma düşürürüz?

Mantık yanlışlarından kimileri dil sürçmesi sayılabilir. *"Hepsi ellerime sarıldı, yüzlerimi öptü."* diyen kişi (**İsmet Sezgin**) birden çok yüzü olduğunu hiç de düşünmezken, ağzından böyle bir söz çıkmıştır. Kimileri dil sürçmesi gibi görünür, değildir; üstüne toplumsal politik kitaplar yazılacak derinliktedir. Seçimler sırasında bir seçmen yurttaşımızın söylediği *"8 oyum var, 8'ini de Refah'a vereceğim."* sözü gibi. Ama kimileri de vardır ki aptalcadır. Birçok kez yapıldığını duyduğum şu türdeki yanlışlar gibi: *"Cumhurbaşkanı Demirel 1 Mayıs olaylarında hayatını kaybedenlere başsağlığı diledi."* Hayatını kaybedenler için – katillerini bulmak dışında – yapılabilecek pek bir şey kalmamıştır. Başsağlığı da ölenleri değil, kalanları ilgilendirir.

"Çiller'in grup toplantısında gözler, Akşener ve Ağar'ın üzerindeydi; ancak Ağar ve Akşener grup toplantısına katılmamışlardı." Bir televizyon kanalının haberlerinden... Akşener ve Ağar'ın katılmadığı toplantıda gözler nasıl onların üzerinde olabilir? Onlar toplantıya katılmamışlar, yoklar. Orada bulunmayan insanların üzerinde dolaşan gözler... Peh, korku filmi için bile yetersiz veri.

"Aşağı indik, arabamızı çalınmış olarak bulduk." Araba çalınmış, yok. Orada olmayan arabayı, "çalınmış olarak" nasıl bulmuşlar peki?

Çeviri yoluyla giren dolambaçlı anlatımlar da mantık yanlışlarına örnek oluşturabilir:

"Ne yapmak istediğimi bilmek istemiyorum." Sanki kendisi dışındaki biri, onun ne yapmak istediğini aslında biliyor; ama o, bu gerçeği öğrenmemekte kararlı.

"KKTC'nin sınırlarının tanınmaz hale getirilmesine izin vermeyiz." Sanırsınız ki biri, sınırlarla oynuyor; onları boyuyor, rezil ediyor. Bizimki de (kim olduğunu tahmin etmişsinizdir; ama yine de söyleyeyim: **Tansu Çiller**) bu kepazeliğe izin vermeyeceğini bağırıp duruyor. Aslında sınırların tanınmamasına, çiğnenmesine "şöven" bir tepki göstermektedir kendisi, bunu söylediğini sanmaktadır. *"Tansu Çiller'e yönelik yayın yapan bir gazetede iftiralara yer verildiğini iddia etti."* Bu da kocası. Hem "Tansu Çiller'e yönelik yayın" yapıyormuş bu gazeteler hem de "iftiralara" mı yer veriyorlarmış? Ya "yönelik" değil, "karşı" bir yayın yapıyorlardır ya da söyledikleri iftira değildir.

Çıplak fotoğraflı bir afiş yüzünden **Yıldız Kenter** tiyatro yaşamı boyunca görmediği bir ilginin odağında buluvermişti kendisini. Bu yaşta bir kadının vücudunun bu kadar güzel olamayacağı kararına varan "haberciler" Kenter'in doktorunu bulup onunla konuşmanın, karışıklığı çözümleyeceğini düşünmüş olmalılar, doktora soruyorlar:

"— Yıldız Kenter'in vücudunda estetik var mı?"

Doktor da yanıtlıyor:

"— Hayır, Yıldız Kenter'in vücudunda hiçbir estetik yok."

Oysa o fotoğrafın gerçeği yansıttığını, Yıldız Kenter'in estetik

(güzel) bir vücuda sahip olduğunu anlatmaya çalışıyor doktor. Söylenmesi ihmal edilen sözcük: Ameliyat.

Daha eğlencelileri var: "*Bir koltukta ölü olarak uyanmak istemiyorum.*" Neymiş? Uyanıyorsunuz, bir bakıyorsunuz "Aa! Ölmüşüm."

Ya da şu: "*Bu ırmağa girenler, kendilerini parçalanmış ya da ölü olarak bulabilirler.*"

Kâğıttan Kardinaller

TELEVİZYONDA NE VAR?

Bunca sorun dururken dille uğraşmayı gereksiz bulanlar var mıdır, bilmiyorum. Gereksiz değildir; çünkü dildeki bozulma, hem o sorunların göstergesidir hem de dolaylı olarak nedeni. Türkçenin bu kadar kötü kullanılıyor olması, bütün işlerin kötüye gidiyor olmasından bağımsız mı?

Üstüne titrediğimiz bir anadilimiz olsaydı, başkaca sahip olduklarımızın da üstüne titremez miydik?

Anadilimize saygı duysaydık başka anadillere de saygı duymaz mıydık?

Dili doğru dürüst kullanamayan insanın, doğru, mantıklı, kapsamlı düşündüğüne inanıyorsanız bu inancınızdan hemen vazgeçin. Ne kadar konuşuyor, ne kadar yazıyor, nasıl anlatıyorsa o kadardır o insan, daha fazla değil. Düşünmeyi de biçimlendiren dildir çünkü. Hiç kimse dil olmadan düşünemez.

Türkler anadillerini pek sevmez. Düşünmeyi de sevmez zaten. Siz bakmayın derin düşünceleri varmış da bunları bir türlü anlatamıyormuş gibi iki sözün arasına İngilizce sözcükler sıkıştıranlara. Bunlar genellikle "*-mış gibi yapanlar*"dır. Düşünüyor *-muş gibi yaparlar,* anlatamıyor-*muş gibi yaparlar*. Yoksa gerçekten düşünüyor olsalar anadilleriyle düşündükleri bir gerçeği, niye yabancı sözcüklerle anlatmaya kalksınlar? Anlattıkları sözcüklerle düşünüyor olduklarını varsaymak daha da çelişkili, ürkütücü sonuçlara götürür bizi. Anadilimiz düşünmeye yetmiyor mu, o duruma mı getirdik Türkçeyi?

Eğer öyleysek bunda, "dilin düşünmeye bile yetmeyecek" boyutlara indirilmesinde, en büyük günah kimin, biliyor musunuz? Dilimize yeni girmiş ve göz açıp kapayıncaya kadar yaygınlaşmış şu ünlü sözcükle söylersek **medya**nın. Birtakım gazetelerin yadsınamaz payının yanı sıra asıl suç, görsel ve işitsel medya-

nın, daha çok da televizyonun. Televizyon, tüm kötü güçlerin 60-70 yılda, daha geniş düşünürsek 600-700 yılda yapamadığını 10 yılda yaptı. İnsanları ne söylediğini bilmez, söyleneni anlamaz duruma getirdi.

"Ne yapmak istediğimi bilmek istemiyorum." gibi bir tümceyi ilk duyuşta yadırgarsınız belki; ya ikinci, üçüncü duyuşta? Daha sonrakilerde? Her gün birkaç kez böyle tümceler duyarsanız? Artık yadırgatıcı gelmez, değil mi? İşte televizyonun yaptığı en büyük kötülük bu! Anlamsızlığı o kadar çok ve o kadar art arda dayatıyor ki anlam siliniyor ortadan. Neden? Bence bu "Neden?" sorusunu pek sevmiyorlar. Ne demek istedi, diye düşünmemizi istemiyorlar. Bakın, dinleyin yeter. Anlamaya gerek yok, zaten anlaşılacak bir şey de yok. "Hoşça vakit geçirtiyoruz ya size! Daha ne istiyorsunuz? Gülün, eğlenin, yeter." diyorlar. Öyle yapıyoruz. Gülme yalaması olduk. Olura olmaza gülüyoruz. Gülmezsek konserve kahkahalar anımsatıyor gülmemiz gereken yerleri. Bu kadar çok güldüğümüz için *"Zamanlaman çok yanlış bir vakte denk geldi."* tümcesine gülemiyoruz artık. *"Sahip olduğu güçten kuvvet alıyor."* diyorlar biri için. Gülemiyoruz. Anlamıyoruz da. Oysa, birinden, bir şeyden kuvvet almak, bilmediğimiz söz değil. Kimden kuvvet alıyormuş? Sahip olduğu güçten. O güce zaten sahipse? Düşünmeyin, dediler ya size; niye anlamak için bu kadar çaba gösteriyorsunuz? Siz adamın tekme atışındaki asalete bakın, nasıl dövüyor öteki adamları, nasıl gebertiyor hepsini, bunlara bakıp kendinizden geçin, hatta hep öyle kalın; kendinize gelmeyin. Asıl istedikleri bu.

"Ama eminim seninle çalışmak onun için kolay değildir sanırım." Bu sözü söyleyen, söylediğinden "emin" miymiş, öyle olduğunu "sanıyor" muymuş yalnızca? Aynı şey: *"Ama eminim bunu önceden bildiğim takdirde ona yardımcı olabileceğimi sanıyorum."* Sorular da aynı: "Emin" miymiş, "sanıyor" mu? *"Bu biraz demokrasiye çok ters düşen bir tutum..."* Bu tutum, demokrasiye "biraz" mı ters düşüyor, "çok" mu? ("Biraz demokrasi" ise pek de ters düşmez aslında.) *"Bunun önüne geçilmesi biraz da pek mümkün gibi görünmüyor."* Yine "biraz" mı, "pek" mi sorusu... *"Dört ayrı yerde başlayan yangında mutlaka kasıt ihtimali*

var." Soru, başka sözcüklerle soruluyor da olsa durum aynı: "İhtimal" mi, "mutlaka" mı? Olasılık mı, kesinlik mi? Ya da tersi: "*Sanırım gördüğü şey her neyse son derece ilgisini çekmiş gibi geldi bana.*" Hem "sanırım" hem "gibi geldi" de olmaz. "Sanıyor"sa öyle "gibi gelmiş" zaten. "*Bence çağımızın en büyük hastalığı olarak bunu görüyorum.*"da "görüyorum" (yani "ben") denecekse "bence"ye gerek olmadığı gibi.

Başka biri şöyle diyor: "*Kısmen de olsa kendimi tümüyle sorumlu hissediyorum.*" Siz yine başlayacaksınız: Kısmen mi sorumlu hissediyormuş kendini, tümüyle mi? Ne kadar huysuzsunuz. Hatta nankör bile denebilir size. Adamlar onca masraf edip her şeyin en iyisini, en güzelini sunuyorlar, yalnızca siz mutlu olasınız diye bulunmadıkları özveri kalmıyor; tutturmuşsunuz "Ne demek?" diye. Ne demek olduğunu öğrenseniz başınız göğe mi erecek? Bırakın bu boş işleri.

Bu gece televizyonda ne var?

YOLLARI AÇIK OLMASIN

Osmanlı atalarımızda kültürlü sayılmanın yolu, Arapça ve Farsça bilmekten geçerdi. Osmanlı "münevverleri" ne kadar kültürlü olduklarını kanıtlamak için bildikleri ve hayran oldukları bu dilleri şiirlerine, düzyazılarına, tarihlerine, çevirilerine yansıttıkları gibi, konuşmalarına bile yansıttılar. "Osmanlıca" dediğimiz yapay ve melez dil bu yolla doğdu. Onların torunları için kültürlü olmanın yolu önce Fransızca, daha sonra da İngilizce öğrenmekten geçti. Onlar da bu dilleri öğrendiler ve tıpkı ataları gibi, bu dillerden apardıkları kimi sözcükleri konuştuklarının, yazdıklarının içine serpiştirdiler. İttihat ve Terakki aydınları "Mon Cher", Mon Dieu" diyerek redingot giyip fötr takarak ne kadar kültürlü olduklarını göstermek fırsatını yakaladılar. Sonrakiler bu fırsatı, anlamını bilme gereği duymadıkları İngilizce sözcüklerle bezeli tişörtler, anoraklar giyerek ve "Okey", "Allright" diyerek kullandılar. Daha sonra televizyon icat oldu, zaten olmayan mertlik tümden bozuldu. Televizyon kanallarının adlarından başlayarak (Show, İnter Star, Flash vs.) program adlarına kadar (Top Secret, Pop Stop, Top On, First Class, Magazin Forever vs.) her şey İngilizceleşti. Türkçenin yetersizliğini öne sürerek (sanki Türkçenin yeterliliğini sağlayacak olanlar başkalarıymış, Türkçeyi özenli kullanma konusunda, yukarılardan birinin; örneğin Bill Clinton'ın emri bekleniyormuş gibi) Türkçe'yi "banal" bulup İngilizce konuşmak, iki sözün arasına yabancı bir sözcük sıkıştırmak, o da olmazsa hem Türkçesini hem İngilizcesini bozup çorba haline getirilmiş bir dille meramını anlatmaya çalışmak moda oldu. "Batı, Bosna karşısında **start** alırken" bir sanatçı "**klip** çekimleri için **start** vermeye" başladı. İngilizce sözcük kullanmak **"in"**, herkesin anladığı; ama havası olmayan, bildiğimiz Türkçeyi kullanmak **"out"** oldu. Ga-

zetelerde **Breakfast+lunch = Brunch"** biçiminde ilanlar görülmeye başladı. Kaç yıllık sanatçılar **"The Best of..."** albümleri çıkarmaya, TRT sunucuları "**Cumulative** anlamda puan artışından" söz etmeye başladılar. Haber bültenlerinde "Şimdi **enforme** edilen" bilgilerle donatıldık. Bu da yetmedi; kimi şarkıcılar işi, "Ah, **too late, too too late**" diye Türk kaşığıyla Amerikan nanesi yemeye kadar vardırdı.

İçinde yabancı sözcük bulunan tümceler kurmak kültürel anlamda sınıf atlama anlamına geleli beri, bunun gülünç örnekleri çoğaldı. Biri **"yan profil"**den, daha iyi resim verdiğini söylerken öteki, konserlerindeki **"full dolu"** salonları anlattı. Futbolcu Tanju'nun eşi, kocasının ne kadar duygulu olduğunu vurgulamak için "O ağladığı zaman siz de **otomatikman olarak** ağlıyorsunuz." derken **Zeynep Tunuslu,** çocuğuna ne kadar ilgi gösterdiğini belirtmek için "**Bütün full konsantremi** çocuğuma veriyorum." gibi sözler etmeye başladı.

Hızla gündem zap'larken yeni haber **format**'ları kullanıldı. "Haydi bakalım **play**'liyoruz" dedi sunucular. Birileri **stand up** yaptı, başka birilerini **asisté** etti, **record**'lara geçsin diye **spécifique** konular konuşuldu. **Background**'u olan kişiler, **worker** olarak çeşitli **tendance**'lardan **hero**'lar yarattılar.

Bir çikolata reklamındaki ihtiyar: "Milkanızı ve başınızı serin tutun, **okey?**" diyebildi suratımıza sırıtıp. Bir başkası: "Bir de **aromasını** görsen!" diye, Nescafe'nin, yani kahve çekirdeği zarının reklamını yaptı. Biz cahiliz ya, kokunun duyulabildiğini biliriz ancak, aroma olunca görülebilirmiş demek, diye düşüneceğiz.

Şimdilerde iş iyice çığırından çıktı. Artık İngilizce sözcük kullanmak yetmiyor. "Türkiye'de **talk**amayan insanlara **talk-show** yaptırıldığı sürece ben **talk**abilen insanları..." **(Cem Özer)** diye tümceler kuruluyor. Bu da yetmiyor; Türkçe-İngilizce karışımı sözler ve sözcükler oluşturuluyor.

"Herıld yani", şaka yollu, neredeyse sevimli bir başlangıç olarak kaldı. Açılan bu yoldan daha sonra neler geçti? **"Dokunmatik"** çamaşır makinelerini kimse yadırgamayınca, arkadan **"anti-leke"** sistemi geldi, **"şaka-matik"** geldi, **"eko-paket"** geldi.

"Güncel" yetmediği gibi "aktüel" de yetmedi; **"Güncellektüel"** diye yeni melezlemelere gidildi. **"Sürpristan Öyküleri"** uydurulmaya başlandı. **"Mafyamatik"** icat edildi, düzen bozuldu. Zıpçıktı bir sunucu (Ne sunuyorsa? – **Okan Bayülgen** –) *"Bu kadar telefonla konuşmak herhalde çıldıratif bir durum."* demeye bile cesaret edebildi. Küstahlığın ve haddini bilmezliğin kapıları bir kez aralanınca nerede durulacağı kestirilemiyor. Yabancı sözcüklerle yabancı sözcükleri eşleştirip yenilerini oluşturmak gibi beceriler de sergilenmeye başlandı. Dil konusunda uzmandırlar ya, el oğlunun **"magazin"** sözcüğüyle "mega" sözcüğünü çiftleştirip "megazin" diye bir sözcük yapmak da onlara düşer, İngilizce "tele" ile Fransızca "vole"yi birleştirip **"televole"** diye bir sözcük yapmak da, "Dolce Vita" filmindeki sosyete fotoğrafçısının adından gelen "paparazzi" ile "spor" sözcüğünü evlendirip **"sporazzi"** diye bir sözcük yapmak da onların işi. Türkçe olmasın da ne olursa olsun. Bu akıl almaz yetenekler, yalnızca Türkçeye ısınamıyor; Osmanlı atalarının yolunda onlardan daha büyük bir hızla ilerliyorlar. Yolları açık olmasın.

KURTLU BAKLA, KÖR ALICI

İngilizlerin "Ucuz mal alacak kadar zengin değilim." sözünü duymuşsunuzdur. Malı ucuzlatmanın bizde bilinen biricik yolu kaliteyi düşürmektir. Kalitesizliğe razıysanız ucuz mal çok. "Ucuzluk nerede? Ne ucuzluyor ki!" diyorsanız hemen yanıtlayabilirim: "Habercilik". Kaliteden ödün üstüne ödün verilince televizyon, radyo ve gazete haberciliği epeyce ucuzladı. Şimdi, eskiye göre daha çok alıcısı çıkıyor; ancak bu çokluk "Kurtlu baklanın kör alıcısı olur." atasözünün anlam alanını genişletmekten başka bir işe yaramıyor.

Birçok televizyon kanalı anahaber bültenlerini, kendi yaygınlaştırdıkları sözcüklerle söylersek "şov"a ya da piyasa işi ucuz "parodiler"e dökmekte kararlı. "Az sonra" çığlığıyla ilginç görüntüler eşliğinde haber başlıkları okunuyor ya, rezalet burada başlıyor. Nejat Uygur'un bu arada devreye girip bu işe dur demesi gerekiyor; çünkü televizyon habercileri, komiklik yapacağım derken, Nejat Uygur'un ekmeğini elinden alacakmış gibi görünmekte.

"Hep Gele Attık" altyazısı, haberin sunumu demek oluyor. Bir erkek sesi, cazgır çığırtkanlığıyla haberin özetini duyuruyor: *"Bu ayıp bize yeter! Milli oyunumuz tavlada cümle âleme rezil olduk. Bir Alman gelip dört milyar lirayı alıp gitti."* "Az sonra" bağırtıları arasında bu özeti en az beş kez dinledikten sonra, sıra haberin kendisine geliyor. "Parodi" çekimi için gerekli ön hazırlıklar bitirilmiş. Masalara karşılıklı oturmuş tavla oynayan adamlar görüyorsunuz. Fon müziği olarak çok isabetli bir seçimle **Mirkelam**'ın "Tavla" parçası duyuluyor ve tavla oynayanların iç sesleri: Kimi hayat pahalılığından yakınıyor, kimi enflasyondan, kimi kaynanasından. Haber neymiş? Bir Alman tavlacı Türk takımını yenmiş. Haber programını hazırlayanlar, koltuk-

ları kabara kabara izliyorlardır eserlerini, buluşlarıyla gurur duyuyorlardır. "Nasıl buldum ama!" diye düşünüyordur *"Bu ayıp bize yeter!"* sloganını bulan. "Kim akıl edebilirdi bir tavla yenilgisini böyle can alıcı bir haber sloganıyla sunmayı? Aferin bana!"

Bir başkası "Maganda" sözcüğünün anlamını araştırmak için üşenmeyip İsrail'e kadar gitmiş. Zafer parıltıları saçan gözleriyle ve başarısından duyduğu sevinci gizlemeye gerek duymadan kameraya bakarak "Ben feşmekân, filan haber, Telaviv" diye gururlu bir bitiriş anonsu yapıyor.

"Mick Jagger'ın güzel eşi Jerry Hall" İstanbul'a gelip bir defilede mankenlik mi yapmış? Haber başlığı hazır: *"İçimizi ısıttı!"*

Can alıcı, daha da önemlisi "rating" artırıcı haberler bulmak için nasıl yırtındıklarını görünce insanın içini acıma ile ayıplama arasında kolay adlandırılamaz garip duygular kaplıyor. *"Şimdi karşınıza, buzlu cehennemde haber ekibinden arkadaşlarımızın ölümle verdikleri savaşı getiriyoruz."* gibi bir duyuru, "Kim bilir ne biçim bir abartma örneği daha izleyeceğiz." çağrışımından başkasını pek yapmıyor; çünkü az önce bir folklor oyuncusunun başörtüsünün ucunun yanmasını şu sözler eşliğinde izlemiş oluyorsunuz: *"Çayda çıra oynayan kız öğrenci, az kalsın çıra gibi yanıyordu."*

Hiç mi ciddi haber izlemiyoruz, diye soranlara aynı günün "ciddi" haberlerinden iki örnek (22.1. 1996). İç politikayı merak ediyorsunuz ya işte politik haberler: *"Mesut Yılmaz, Gümüşsuyu'ndaki berberinde nasıl traş oldu? Saçlar şampuanla güzelce yıkandı. Önce sağ, sonra sol taraf kesildi, kulak ortaya çıkarıldı. Bu arada Mesut Yılmaz'ın saçlarının üst tarafının biraz açılmış olduğu görüldü."*

Aynı gün Tansu Çiller'in ne yaptığını merak etmiyor musunuz? Bir televizyon kanalının görevi sizi aydınlatmaktır. Her kanal bu görevini, görevin gerektirdiği inceliklere özen göstererek yerine getirmektedir. Gönlünüz rahat olsun. "Tansu Çiller o gün teravih namazı kılmıştır. Botlarını çıkarmak için eğildiğinde duvara dayanmak zorunda kalmıştır. Bu da onun koalisyon kurma çalışmalarından ne kadar yorulduğunu göstermektedir.

Sonra mavi çiçekli terliklerini giymiştir. Başörtüsünü taşıyan koruması, naylon torbanın içinden örtüyü çıkararak kendisine vermiştir. Çiller, kadınlara ayrılan bölüme geçip namazını kılmıştır. Camideki kadınlar orada bir başbakanın namaz kılmakta olduğuna inanamamışlardır. Çiller, camiden çıktıktan sonra da örtüsünü başından çıkarmamıştır. (Neden acaba? İşte yorumlarınızla katılabileceğiniz bir nokta sizin için açık bırakılmıştır. İsterseniz yorum yapabilirsiniz; ama isterseniz "Yorum gerekseydi haber kanalım benim için nasıl olsa yapardı." deyip kendinizi zahmete sokmayabilirsiniz.)

Kurtlu baklalar ortada. İş, "kör alıcı" olmaya razı olup olmamakta.

GAZETE UCUZLUKLARI

Yaşamımızdaki biricik ucuzluğun beğeni ve nitelik alanında gerçekleşmesi şaşırtıcı mı? Hiç sanmıyorum. Televizyon habercili̇ğindeki ucuzculuktan örnekler vermiştim; bir de gazetelerimize bakalım. Daha önce bu gazeteleri kastedenler "Renkli basın" derlerdi. Siyah beyaz değildi bunlar, üçüncü sayfalarında çıplak bir "güzel"in fotoğrafı bulunurdu (3. sayfa güzeli), cinayet haberlerinin yanıbaşında cinselliği gıdıklayan fotoğraflarla renkli bir sergi görünümündeydiler. Şimdilerde eski özelliklerinden pek bir şey yitirmedikleri gibi onlara yenilerini de kattılar. Çok sevdikleri ve benimsettikleri sözcükle "promosyon gazeteciliği" ya da halkın taktığı adla "tencere tava gazeteciliği" yapıyorlar.

Geçenlerde zamanım vardı, bunların birkaç tanesine baktım. Okunacak yer bulmak epeyce zor olduğu için "baktım" diyorum. Köşe yazıları dahil, her yanına ancak bakılabilir bu gazetelerin, okunacak bir yer bulmak sanıldığından çok daha güçtür. Köşe yazıları da her tümce bir paragraf, bazen tek sözcük bir satır biçiminde yazılarak şişirilmiştir. Toplasanız tek paragraf oluşturacak yazı, içerikçe olduğu kadar yerleştirmede de büyük puntolar ve gevşek bir dizilişle öyle sündürülmüştür ki görsel bir sütuna dönüştürülmüştür.

Ve haber başlıkları... Hemen hemen tümü yorum. Üstelik ilkokul mezunu, yarı cahil bir adamın, her gün mahallenin camlı kahvesinde nargilesini fokurdatırken yapabileceği yorumların kalitesinde. Tarih rasgele bir gün, 15 Şubat 1996. **Ateş** gazetesinde manşetin üstündeki başlık: *"Güle güle giy"*. Yanda Mesut Yılmaz'ın takkeli bir fotoğrafı. Mesut Yılmaz'a sesleniliyor besbelli, Refah'la koalisyon görüşmelerini onaylamadığını bildiriyor gazete. Kahvedekiler birbirilerine takkeli fotoğrafı gösterip gülecekler o gün.

Ateş'in ağababası **Sabah**'ın manşeti de ilginç: *"Koltuk uğruna Laik Cumhuriyeti satma"*. Son sözcük bir emir gibi görünüyor, yoksa bir durum saptaması mı diye düşünürken sağ köşedeki listenin başlığını okuyorsunuz: *"Mesut Bey bu laflar size ait"* Demek neymiş? Manşette de doğrudan Mesut Bey'e seslenilmiş. Manşetlere yansıyan bir sıcaklık, oldukça yakın bir ilişki, manşetler boyu haberleşme. **Sabah** yazıcıları, seçim sürecinde canlarını dişlerine takarak gerçekleştirdikleri DYP propagandasının güven meyvelerini topluyor. Onca propagandadan sonra hâlâ bizim gazetemizi okuyorsa bu vatandaş, elbette bizim seçmenimiz (pardon, okurumuz)dir. Bilmezler mi ki vatandaş porselen tabak, meyve sıkacağı gibi ıvır zıvırın peşine takılmış, kupon derdinde?

Aynı aileden entelleri avlamak için çıkarılan **Yeni Yüzyıl**'ın üst manşeti: *"Mesut Yılmaz başbakan Refah iktidar... mı?"* biçiminde ve yine oldukça entel bir görünümde. Oysa manşet, akrabası gazetelerin "sıcak" söyleyişiyle yakınlık gösteriyor: *"Dananın kuyruğu bugün kopuyor!"* Yine kahvehane söylemi şıklığında. Çok ayıp! Yakıştı mı bu kaliteli gazeteye dana ve kuyruk muhabbeti?

Posta aynı konuyla ilgili başlığı biraz argo, biraz yansız bir tutumla vermiş: *"Erbakan bastırıyor."* **Milliyet** "sinematografik" davranmış: "Refah'la son tango".

"Nazar değdi", *"Allah korusun"* gibi metafizik tevekkülün örneklerine de bütün gazetelerde rastlamak mümkün. Ortaçağın Osmanlıya denk düşen herhangi bir gününde çıkıyorlarmış gibi. İlk sayfada en büyük puntolarla verilen haberlerden biri **(Ateş):** *"Azraili yıldırdık"*. Azrail? Efendim, geçen pazar trafik kazasında kimse ölmemiş. Gazete de tam kendisinden beklenen yorumu bulmuş: "Azraili yıldırdık." Hoş!

O gün bütün gazetelerde yer bulan haberlerden biri de milletvekillerinin lojmanlarının kura ile belirlenmesi. Kurada 26 milletvekili uğursuz sayılan (Ne demekse?) 9. sokaktaki lojmanlara düşmüş. Haber, **Sabah**'ın 14. sayfasında: *"Belâlı sokağın yeni sakinleri"* başlığıyla verilmiş. **Ateş** için daha da ürkütücü bir başlık bulmuşlar: *"Elm sokağının yeni sakinleri"*.

Magazin sayfalarında bile mistik öğe ağır basıyor; örneğin şarkıcı Ebru Gündeş'le ilgili haber *"Tövbekâr oldu"* başlığını taşımakta.

Kendi televizyon kanallarının reklamları, izlenme grafikleri (Hemen her gazetenin televizyon kanalı ya da her televizyon kanalının birkaç gazetesi var ya!) o geceki programlardan kendi kanallarına ait olanların abartılı tanıtımları yanında halkımızla ilgili haberlere de yer verilmiş kuşkusuz. İşte **Sabah**'ın iç sayfa haberleri: *"Burun kesen koca hâlâ bulunamadı"*, ya da Sarah-Musa aşkına çeşitleme: *"11 yaşında evlendi, 12'sinde çocuğu oldu, 16'sında ölümü seçti"*.

Sonuç: Kupon gazetelerimiz de "kör alıcı" avında.

KÂĞITTAN KARDİNALLER

Edebiyatın modası geçti mi? Sanata gereksinmesi kalmadı mı toplumumuzun? "Sanata Evet" kampanyaları açılmasına gerek duyulduğuna ve bu kampanyalara rağmen, hâlâ yüksek sesle bir "Evet!" gelmediğine göre, sanattan umudumuzu kestik mi? Nasıl yücelteceğiz insanımızı sanatsız, nasıl karanlık düşüncelerin, cennet cehennem hayallerinin, öte dünya, fal, burç, astroloji çıkmazının kıskacından kurtaracak, sade suya tirit televizyon programlarının yapay doyumu yerine, nasıl gerçek sanatın doygunluğuna, çok kollu tüketim anaforundan nasıl çoğaltıcı, üretici, zenginleştirici bir yaşam biçimine çekeceğiz sanat olmadan?

II. Dünya Savaşından sonra Almanya'da fırınlardan önce tiyatro salonları açılırken gerekçe net bir biçimde söylenmişti: "Yıkılan insanı onarmaya çalışmak". Bizim insanımız yıkık değil mi? Yirmi yılda üç askeri darbe yaşarken, Güneydoğu'da çocuklarının kanı akarken, köle gibi çalıştığı halde günlük yaşamını sürdürmekte güçlük çekerken yıkılmıyor mu bu insan? Sahip çıktığı ilkeler, benimsediği değerler birer birer elinden alınırken yaralanmıyor mu, kanamıyor mu?

Peki bu yaralı insanın acısını dindirmek için ne yapılıyor? Çıplak kadın resimlerinin bolca yer aldığı gazeteler sunularak cinsel açlığı, ticari kazanca dönüştürülüyor, futbolla beyni uyuşturuluyor, televizyonun karşısına çekilip sözde eğlendiriliyor.

"Safsata" dediği şeylerde yeniden bilinmeyenler keşfetmeye yönlendirilip cinlerle, medyumlarla ilgilenmesi sağlanıyor; yeniden din, yeniden milliyetçilik getiriliyor gündeme, aynı pilav ısıtılıp ısıtılıp önüne sürülüyor.

Bir yandan da bu yönlendirmelerle ilgisiz gibi görünen yeni modeller çıkarılıyor karşısına. Okumanın, diplomanın, kültürün önemsiz olduğu her yeni örnekle bir kez daha vurgulanıyor.

Son model arabalarında gezen, Boğaz manzaralı dairelerinde şampanyalar tüketen şarkıcılar, mankenler, futbolcular özel ve özendirici yaşamlarıyla her gece daracık odasına davetsiz konuklar olarak doluşturuluyor.

"Sanat ve sanatçı" kavramları bunlar için kullanılıyor, o kadar çok kullanılıyor ki sanatın gerçekten ne anlama geldiği ve edebiyatın da sanat olduğu unutturuluyor. Bununla da yetinilmiyor. Edebiyatçı, yazar kabul edilen kişiler çok özel yöntemlerle gözden düşürülüyor. Parlak bir yazar olarak sunulan **Orhan Pamuk**, en çok yakışıklılığıyla ilgi topluyor medyada. **Hilmi Yavuz**, "feminist; ama güzel" bir kadınla aptalca söyleşiler yaparken buluyor kendisini. Başka yazarlar ancak suçlanırlarsa medya yer açıyor kendilerine. **Aziz Nesin**'i, "kendisini öldürtmek istediği" ve bu arada "otuz yedi kişinin ölümüne neden olduğu" gerekçesiyle yargılamaya cesaret edebiliyor medya. **Yaşar Kemal**, "kendisini gündemde tutabilmek amacıyla Kürt sorunu hakkında demeç vermiş" oluyor, hele **Metin Kaçan** bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiriliyor ve yargıyı bekleyemeyecek kadar heyecanlanıyor medya, mahkemelerden çok önce kendisi ipini çekiyor *Kaçan*'ın.

Medyada adı geçen başka (edebiyatçı) yazar biliyor musunuz?

Peki, ne yapılmaya çalışılıyor? Sorun yalnızca edebiyatın, sanatın toplum gündeminden silinmeye çalışılması sorunu değil. Sorun, medyanın, "Hayır!" demeden kendisini izleyecek bir sürü yaratma, ipleri her koşulda elinde tutma istemi. Giderek canavarlaşması, verdiğiyle yetinmeyene haddini bildirmesi, önüne geçmek isteyeni yere yıkıp üstünde tepinmesi...

Medya, kendisinin kardinal olduğu yeni bir Ortaçağa hazırlıyor toplumu. Sahte cennetlerin anahtarları satışa çıkarılıyor yeniden. Güzel evlerdeki güzel kadınlar, güzel erkekler, "huriler, gılmanlar" yerine pazarlanıyor. Bitti, öldü dediğiniz düşünceler hortlatılıyor, geçerliliğini yitirmiş görüşler yeniden tartışma düzlemine getiriliyor.

Yalnız edebiyatçıların değil, tüm gerçek sanatçıların ve düşünen insanların ekrandan uzak tutulmasının nedeni budur. Eli

sopalı, sarıklı cübbeli adamların, kimselere gösterilmeyen hoşgörüden yararlanarak ayrı stüdyolarda ağırlanmasının anlamı budur. Kadınlar tam da eşitlik savaşımında epeyce yol aldıklarını düşünürlerken, doçent bir bayana temsil ettiği cinsiyet adına köpek muamelesi yapan üç beş şarlatana, "uhrevi" bir âlemden geliyorlarmış gibi ayrıcalıklı davranılması, yalnızca ticari bir amaçla açıklanamaz. Kemalizm'i bir kazanım olarak görüp ilerisine nasıl geçilebileceğini düşünmek gerekirken "tabuları yıkmak" maskesi altında Kemalizm'in temeline dinamit koyacaklarını açıklayanlarla yeniden ve en dipten başlatılıyor tartışma. Tartışma düzeyi, konuşma, anlama, algılama düzeyi sürekli aşağı çekiliyor.

Bencileyin birkaç haddini bilmezin medyaya ve onun "değer" diye öne sürdüklerine açtığı savaş, **Don-Kişot**'un yeldeğirmenleriyle dövüşmesine benziyor. Yeldeğirmenlerini yıkamayacağını bilerek sürdürülen bir savaş. Anlamlı; çünkü ticari değil. Gerekli; çünkü kaçınılmaz.

MANTIK YANLIŞLARI

Tansu Çiller, bayramı Yeniköy'deki yalısında geçirecekmiş. 8. 2. 1997 tarihinde Show TV, bunun haberini veriyor: *"Yine bir sürpriz yapıp eşiyle birlikte yat turuna çıkması hiç de sürpriz değil."* Şimdi... Tansu Çiller'in yat gezisine çıkması sürpriz mi, değil mi? "Hiç de sürpriz değil" ise Tansu Çiller "sürpriz" yapamayacak. "Sürpriz olmayan bir sürpriz" ?

"Halı saha futbol turnuvasına katılım rekor düzeyde oldu." dendiğinde insanın aklına, bu sonuca, bundan önceki turnuvalarla yapılan bir karşılaştırma aracılığıyla ulaşıldığı gelmez mi? Peki bu, ilk kez düzenlenen bir turnuvaysa?.. Hangi rekor katılım?

Oranlama ve karşılaştırma, ancak iki şey (varlık, nesne, olgu, durum...) arasında yapılabilir. Bir basketbol karşılaşmasında anlatıcı: *"Beni sevindiren şeylerden biri de salonun doluluk oranı."* dediğinde salonun "dolu"ya yakın olduğunu kestirebiliriz; ama *"Bugüne kadar Türkiye'nin yapacağı en büyük organizasyon..."* dendiğinde yine bir bulanıklık. Bugüne kadar yaptıkları içinde bir şeyin en büyük olduğunu kestirebiliriz de "yapacağı" demek, geleceği "ipotek" altına almak olmaz mı? Ya da *"Elbet insanlar bir gün bunu anlayacaklar ki sevgi daha değerlidir."* İnsanlar bir gün sevginin "ne"den daha değerli olduğunu anlayacaklar?

Süslü bir söyleyiş uğruna düşülen mantıksızlıklar...

Önceliği bileğinin hakkıyla alan kişi, Futbolcu **Tanju.** Şöyle demişti: *"Hayat güzel şey; ama yaşanırsa Hıncal Abi."* Yaşanmayan şeyin nasıl "hayat" olabileceği üstüne pek düşünmemiş anlaşılan. Bu konuda Tanju elbette yalnız değil. Şu da oldukça gösterişli bir örnek: *"Mutluluk, mutlu olduğunu hissetmeye bağlı bir şey."* "Mutluluk" zaten bir "his". "Bağlı bir şey" değil, tanımı gereği tam da o his.

Kandemir Konduk'u örnek aldığını söyleyen bir senariste geçiyorum: *"Gülme, düşünmenin bir fonksiyonudur, gülmeden düşünülmez."* Bir dil sürçmesi olabilir, "...düşünmeden gülünmez" demek istenmiştir aslında. Yoksa, düşünme eylemi için gülme koşulunu getirmek, düşgücünü harekete geçiriyor ve epeyce "gülünç" görüntüler canlanıyor insanın kafasında. Bir köşede kendi kendine gülen birinin, "Ne yapıyorsun?" sorusuna içtenlikle "Düşünüyorum." diye yanıt vermesi gibi. Aynı programda yine Kandemir Konduk'tan söz edilirken şöyle bir şey daha söylenmişti: *"Onun bana söylediği birçok şeyleri hedef haline getirmişimdir, yani yol olaraktan."* Açıklamaya kalkılmasa gayet güzel gidiyormuş. Hedef haline getirmek iyi; ama "yol olaraktan" hedef nasıl olacak? Yol mu, hedef mi? Elim değmişken bir iki yanlışı daha düzelteyim bari. "Yol olaraktan" denmez, "olarak" yeter; "birkaç" sözcüğünden sonra da tekil ad kullanılır: "Birçok şeyleri" değil, "birçok şeyi".

Bir tiyatrocu, aldığı ödülleri kastederek: *"Bunlar bir sonraki işe daha büyük soru işaretleriyle başlamamı sağlıyor."* demişti; ama bunun üstünde pek durmayacağım; işaret mi, soru mu ya da sağlamak mı, neden olmak mı, sorulmadan kalsın. Bir başka tiyatrocuya da (**Işın Kasapoğlu**) şöyle sorulmuştu bir zamanlar: *"Shakespeare nire, Diyarbakır nire, diye düşündünüz mü gelirken?"* Sanırsınız ki Shakespeare de dünyanın öbür ucunda bir kentin adıdır.

Erol Büyükburç, yeni popçularla ilgili olarak *"Eğrisiyle doğrusuyla çok doğru şeyler yapıyorlar."* demişti. İçinde "eğrisi" de varsa nasıl "çok doğru" oluyor o şeyler?

"Hayır bir şey değil, ineğin sırtına düşersen de boynuzuna denk gelirsen?" **Mustafa Sandal** paraşütle atladığında yerde inekler görmüş, **Cem Özer** de ona soruyor. Laf lafı açıyor, açmazsa da böyle zorlanılıp ineğin sırtında boynuz çıkarılıyor.

Özdemir Erdoğan *"Hiç kimse beni oraya gitmekten men edemezdi; tabii ki Allahın izninden başka."* "Allahın izni" mi men edecekmiş? İzin vermişse "Allah", niye men etsin?

Bu da **Zeynep Tunuslu**'dan, oğluna çok iyi bakacağını *"Bütün bildiklerimi ve bilmediklerimi ona öğretmek istiyorum."* diye

açıklıyor. Bildiklerini öğretmesine bir şey diyemeyiz; ama bilmediklerini öğretmesinin epeyce zor olacağını şimdiden söyleyebiliriz.

Bir zamanların "seksi" hava durumu sunuculuğundan, haber spikerliğine yükselmiş **Hülya Uğur** da benzer bir şey söylüyor: *"Hatalarımı hiç hata olarak almıyorum, çünkü onlar yaşadığım, işlediğim her şeyiyle benim."* "Hata" olarak görmediği davranışlar için insan neden "hatalarım" ve "benim" der?

Müslüm Gürses konserinde polis arama yapıyor ve mikrofona şunları söylüyor: *"İnsanların üstünde aradığımız şey, jilet, bira ve benzeri şeyler."* Jiletle bira arasında bir ilişki kurabilsek (ya da kurulabilse; çünkü söz konusu olan bizim yetersizliğimiz değil) "ve benzeri şeyler"in neler olabileceğini çıkarabiliriz. Belki.

"Olağanüstü bir olay; gözlerimle görmesem enteresan gelirdi, inanmazdım." Gözleriyle görmediklerine inanmaması doğal; ama bunların aynı zamanda da "enteresan" olması enteresan. Gördükleri (Gözleriyle elbet, başka neresiyle görebilir ki insan?) "enteresan" gelmiyormuş demek.

Ya buna ne dersiniz? *"İsminden de anlayacağımız gibi 'Eşkıya' filminde eşkıyayı oynayan,* ***Şener Şen****".* Hepimizin anlayacağını var sayıyor söyleyen; ama ben anlamıyorum; aptal mıyım neyim? Kimin isminden anlayacağız? Şener adı eşkıya anlamına mı geliyor; yoksa eşkıya, Şener mi demek? Aynı ilişki Şen adı ile de kurulabilir; ama ne işe yarar, bilmem.

Sıra vatandaşta: *"Ben bunları aydın kitle olarak tasvip etmiyorum."* Kendimi "kitle" olarak görmüyorum; ama ne diyeyim, ben de tasvip etmiyorum.

GÖRÜŞMEDE GÖRÜŞMEYİ GÖRÜŞMEK

Osmanlıcadan kalma bir alışkanlık mıdır bilinmez; aynı anlama gelen sözcükleri arka arkaya kullanmayı konuşmayı zenginleştiren bir etmen sayanlar var hâlâ. Osmanlıcanın, bu işin nasıl cılkını çıkardığını örneklendiren çok hoş bir deyiş vardır, bilirsiniz. **"Babıali kapısından mürur edip geçer iken yek bir atlı süvariye tesadüfen rastladım."** Bu söz söylendiğinde "tesadüfen rastladım" bölümüne takılır insanlar; oysa eşanlamlılar yalnızca onlar değildir. "Bap = kapı, mürur etmek = geçmek, yek = bir, atlı = süvari" gibi bütün sözcükler eşanlamlılarıyla kullanılmıştır.

Böyle bir kullanımın, zenginlik bir yana, dildeki yoksulluğun göstergesi olduğu rahatça söylenebilir. Sözcük dağarının eksikliğini belirleyen önemli ölçütlerden biri de yinelemelerdir çünkü. Yineleme deyince yalnız eşanlamlı sözcükler anlaşılmamalı. Bu yinelemelerden kimileri, eşanlamlı sözcüklerin arka arkaya kullanılmasından kaynaklanır; ama başka tür bir yineleme daha var. Ona da ayrı anlamlar için aynı sözcüğün kullanılması neden olur.

"Şey, bilirsin, hayat belli seçenekler sunar, alternatifler." örneği, eşanlamlılara bir örnek. "Alternatif" sözcüğü, "seçenek" sözcüğünü açıklamaz; çünkü tümüyle aynı anlamda. Belki tersi olsaydı, önce "alternatif" sözcüğü kullanılsaydı, Türkçesiyle bu yabancı sözcüğü desteklemek söz konusu edilebilirdi. Hoş, o da anlamsız! Türkçesiyle birlikte o kavramın yabancı karşılığını kullanmak konusunda en yaygın örnek, *"Somut bir örnek vermek istiyorum, mesela..."* diye yapılan girişler olmalı ya da *"İzmir'de mesela örneğin ben orda çalışırken o da orda çalışıyordu."* gibileri. Bu tipteki yanlışları hep halktan kişilerin, kültür düzeyi düşük, sıradan insanların yaptığı sanılır. Öyle değil oysa. Saptadığım örneklerin tümü televizyondan; ünüyle, bilgisiyle ve ken-

disinde bulunduğu varsayılan herhangi bir değerle oraya çıkmış kişilerin ağzından.

"İlk genel seçimde yinelenecek ve tekrarlanacak..." diyen televizyon yorumcuları var örneğin. *"Benim izleyicilerimize önereceğim tavsiyem şudur."* diye bilgiçlik taslayanlar, *"İlk filmimle katılmıştım, festivalin de ilk festivaliydi."* diyen yönetmenler ve *"İnişli çıkışlı bir yaşamlar geçti hayatımdan."* diyen "starlar" var. "Hayat" ve "yaşam" bilindiği gibi eşanlamlı sözcükler. Biri Türkçe, biri Arapça. Hem "bir yaşamlar" ne demek? Yaşamın küçük bölümleri, anlar, zaman dilimleri anlamında kullanılabilecek pırıl pırıl bir Türkçe sözcük daha var: Yaşantı. Ama bu sözcüğü bilmezseniz "yaşam"ın içinden "yaşamlar" geçirebilirsiniz. Görüldüğü gibi, "fıkra niyetine" anlatılabilecek bu örnekler hiç de sıradan insanların ağzından çıkmıyor. Hele sunucular... *"Esasen gerçekten son derece dolu bir hayatım var."* diye kendini ağırdan satanı mı ararsınız, *"Eğer şayet gerçekten alakası varsa..."* diye kuşkularını "açık" bir biçimde dile getireni mi, "Tamam mı, okey mi?" diye "modern muhabbet" kotarmaya çalışanı mı? Ne ararsanız, her türden eşsiz örneklerimiz var.

"Türkiye sana yeni olanaklar sağlayacak imkânlar sunamadı." Böylece "olanak sağlayacak imkân" diye yepyeni bir imkân türünden söz edebileceğiz artık.

"Saç dökülmesi herkesin başında olan bir problem. Aslında problem değil, günün getirdiği bir sorun." Problem mi, sorun mu diye soramayacağız. Problem değilmiş; ama sorunmuş. Problem olmayan bir sorun? Vardır öyle sorunlar; problem değildirler; ama sorun olmaya devam ederler.

"Doğal tabiat" diyenler bile var; hani kimi tabiatlar doğal değildir ya, onu anlatmak için.

Yineleme, kulak tırmalayıcı özelliğiyle hemen fark edilir. Yinelenen yalnızca "ki"ler olsa bile: *"24 Eylül tarihindeki programımızdaki soruya doğru yanıt veren izleyicilerimiz..."* Aynı sözcük olmadığı halde benzer sesler taşıyan sözcüklerde bile duyarız bu rahatsızlığı. "Olmasa-olması" *("Üzerinde anlaşılan tek konu, resmen de olmasa genel başkan olması.")*, "olay-oluşmak" *("Bizden sonra Türkiye'de bir pop müzik olayı oluştu.")* gibi.

Bir de yerine başka sözcükler konabilecekken aynı sözcüğün farklı anlamlara gelecek biçimde kullanılmasından söz edecektim. Edeyim: *"Mithat şu sıralarda yeni filmler çekmek üzere yine yollara düşmek üzere."* Birinci "üzere" sözcüğü yerine "için" kullanılabilir pekâla.

"Küçük bir kızken dahi böyle bir şeyi hayal dahi edemezdim." Burada da "dahi"ler var. İkisi birden fazla. Ne yapılmalı, diye sorarsanız birinci "dahi" yerine "bile" kullanılmalı, ikinci "dahi" ise atılmalı.

"Esnaf kış sezonunun hazırlandığı şu günlerde müşterilerini karşılamaya hazır." Burada da "hazırlanmak" ve "hazır" sözcükleri yaratıyor aynı sıkıntıyı. Tümce, "Esnaf, kış sezonuna girildiği şu günlerde..." diye değiştirilse ya da "hazırlandığı" yerine "başladığı" konabilse sıkıntıdan eser kalmaz.

İşte **Tansu Çiller:** *"Ben herkesi, kendim de içinde olmak üzere bu meselenin içinde olmaya çağırıyorum."*

"Böyle bir olayın olması çok çirkin bir olay." Olayın olması, ayrıca "olay" mı oluyormuş?

"Taciz konusu biçok filmin ana konusunu işlerken..." Konu, birçok filmin konusunu işliyor. Nasıl? Şöyle: "Taciz, birçok filmin ana konusunu oluşturuyor"dur.

"Kutlamalar her yıl başka bir ilde kutlanacak." ANAP'ın kuruluşuyla ilgili kutlamalardan söz ediliyor. Bu kuruluş, her yıl başka bir ilde kutlanacakmış.

*"**Erbakan** en somut görüşmeyi Çiller'le yapacağı görüşmede gerçekleştirecek."* Son sözcük de "görüşecek" olsaydı daha şık olmaz mıydı? Kutlamaları kutlamak; görüşmeyi, görüşmede görüşmek... Bu böyle gider. Belki bu yolla gereksindiğimiz sözcük sayısını 100-150'ye kadar indirebiliriz.

GAFLAR YA DA SAÇMALAMALAR

Kimi zaman insanların ne söyledikleri belli değildir. Ne demek istediklerini aşağı yukarı çıkarırsınız; ama iletmek istediklerini tahmin ettiğiniz anlam ile söyledikleri sözden çıkan anlam farklıdır. Bu durumda tahmininize mi güveneceksiniz, duyduğunuza mı?

"Alaturka" okuyarak yeniden göze girmeyi başaran Popçu **Tarkan,** "çiş meselesi" yüzünden gözden düşüp de soluğu Amerika'da alınca, duruma bir açıklama getirmek gereğini duymuş ve şöyle demişti: *"Hep içimde kalan bir üniversite eğitimi vardı."* Bundan herkes, çocuğun Amerika'ya üniversite eğitimi almak için gittiği anlamını çıkardı. Oysa sözden çıkan anlam, Tarkan'ın "üniversite eğitimi"ni, içinde taşıdığı. Belki hâlâ içindedir, belki gerçekleştirmiştir bu isteğini, bilemiyoruz; ama yurda dönüşte çok heyecanlanmış, heyecanını da şu tümceyle anlatmıştı: *"İstanbul'a inerken uçağın, çok heyecanlandım; kalp atışlarını sayamadım."* Çok heyecanlanmadığı zamanlarda kalp atışlarını sayıyor muymuş? Kolay bir iş sanıyor besbelli; oysa hiç de kolay değildir kalp atışlarını saymak. Denemek için bir kez olsun saymaya çalışması önerilebilir.

Başka bir popçu da **(Aydın)** şöyle bir laf etmişti bir tarihte: *"Ben hariç erkek sineğin girmediği kadınlar matinesine hoş geldiniz."* Kendisini "erkek sinek" olarak kabul etmek, büyük bir alçakgönüllülük örneği sayılabilirdi, tabii söylediğinin bu anlama geldiğinin farkında olsaydı. Oysa kendisinin, sinek olarak bile olsa, erkek olmanın hiçbir çeşidine katlanamayacağı, görünümünden ve davranışlarından çıkan en önemli ipucu.

Hülya Avşar *"Böyle çıplak şarkı nasıl söylenir, bilmiyorum."* diyor. Nelerin çıplak yapılabileceğini iyi bildiğinden kuşkumuz yok. Demek bir de şarkı söylemesini istemişler çıplakken. Yok

canım, o kadar da değil! "Sazsız" demek istiyor yalnızca, "sazsız".

"Beyefendi dedim yani, ne olur dedim yani, lütfen dedim yani." Bu da **Mustafa Sandal**'dan. "Dedim yani" parantezine alınınca epeyce sadeleşecek. "Beyefendi, ne olur, lütfen!" demiş yani.

İbrahim Tatlıses de seyirciler için diyor ki: *"Bizi nasıl seviyorlar. Suratlarına, yüzlerine baktığımız zaman sevgi kıvılcımları üstümüze sıçrıyor."* Kaş yapayım derken göz çıkarmak deyimiyle anlatılan durum... "Suratlar" dedikten sonra bu sözcükteki aşağılama anlamını sezinlemiş olacak, "yüzler" diye düzeltmeye çalışmış; ama "üstümüze sıçramak"la yeniden berbat etmiş her şeyi.

Yine de söylemek istediğiyle söylediği arasında en ciddi farkı yaratarak, varsa, bu konuda bir dünya rekorunu elinde bulunduran kişi, eski bir cumhurbaşkanıdır. **Kenan Evren**'in (içimden "rahmetli" demek geliyor.) 80'li yıllarda Erzurum'da yaptığı bir konuşmayı anımsıyorum. Kendisini dinlemeye gelen/getirilen halk, polis ve asker barikatlarıyla birkaç kilometre ötede tutulurdu ya, paşa da o uzaklıktan nasıl görmüşse kadınların başörtülü olduğunu fark etmiş. Üstelik tesettür durumu falan değil; bildiğimiz, geleneksel başörtüler var kadınların başlarında, annelerimizin taktığı gibi çene altından bağlananlar. Kendisini sık sık (ikinci !) Atatürk gibi hissettiğinden kadınların bulunduğu yana dönmüş, *"Çıkarın o örtüleri başlarınızdan, saçınızı ben görürsem günah değil."* demişti. Buyurun bakalım, ne demek istemişti "paşa" bu sözleriyle? "Günah" kavramını özellikle söz konusu ederek imam ya da şeyhülislam yerine mi konmak istiyordu, yeni bir "fetva" mı veriyordu? Birinci tahmin: "Ben padişahınız, efendiniz olarak hepinizin kocası sayılırım, saçınızı görmemde sakınca yok." (Açıklama: Din açısından, kadının saçını görmesinin günah sayılmayacağı tek erkek kocası değil midir? Mademki işin içinde "günah" var.) İkinci tahmin: "Ben, yaşı altmışlara varmış, ununu elemiş, eleğini asmış bir adam olarak artık zararsız sayılırım, saçınızı görmem bu açıdan sakıncalı değil." Bunun din bakımından geçerli bir açıklama sayılıp sayılma-

yacağını bilemiyorum; yalnız o sıralarda ülkemin, güzelliğiyle ünlenmiş pek çok kadınının, paşanın çevresinde dolandığı da kulak gazetesi sayesinde herkesin bildiği bir gerçek. Bu durumda "rahmetli"nin aslında söylemek istediği neydi? Bence yalnızca şu: "Ben zaman zaman Atatürkçü kesilirim; bugün de Atatürkçü günlerimden birinde olduğumdan, kadınları, başları dik ve saçları açık görmek istiyorum."

Dil böyledir işte! Onu iyi bilmezseniz söylemek istemediğiniz şeyleri söyletip iş açar başınıza.

BAŞKA DİLLER VE TÜRKÇE

Belki pek yakında yürürlüğe girecek yeni yasa tasarısının da etkisi vardır, "Türkçe" konusunda düşünen, yazan insanlar çoğaldı. Son derece sevindirici olan bu durum – birincisini değil, ikincisini, Türkçe konusunda yazan insanların artmasını kastediyorum – Türkçeye olan duyarlılığın arttığını gösterir mi, bilmiyorum. Çeşitli gazetelerde zaman zaman ya da sürekli "dil" konusunu gündemde tutan yazarlar var. Haftada bir, yalnızca dil konusunda yazanlar, köşelerinde bir bölümü bu konuya ayıranlar ve belli aralıklarla dil konusunu gündeme getirmeye çalışanlar... Türkçenin kendisine özgü niteliklerinden çok, yabancı dillerden girmiş kimi sözcüklerin söyleniş ve yazılışlarındaki eksiklik ya da çarpıklıklara değiniyor çoğu. Ya "Şöyle dense daha güzel olmaz mı?" biçiminde bir sevecenlik ya da "Doğrusu budur, böyle kullanılmalı, ben bu konuda ısrarlıyım." diyen bir dayatma, bir inatlaşma... Türkçeyi iyi bilmenin, içindeki yabancı sözcüklerin doğru kullanımını bilmekten ibaret olmadığını düşünüyorum. Bir de Türkçe dışında birkaç dil bilmenin, Türkçeyi daha derinden kavramayı sağlayabileceğine pek inanmıyorum. Neden? Türkçe, bilinen o yabancı dillerden farklı yapıdadır; eklemeli dil oluşuyla, kavramlara yaklaşımıyla, kökeniyle, iç uyumu, sessel ve anlamsal özellikleriyle...

Fransızcanın problemi, giderek içine kök salan İngilizce (Amerikanca) sözcükler olabilir; ama Türkçenin problemi, öncelikle Türkçe ile ilgilidir. Türkçenin doğru kullanımını bilmekten, inceliklerini öğrenmeye kadar... Sezgisel değil, bilimsel bir "bilmek"ten söz ediyorum. Örneğin kimi sözcükler/sözler yerli yerine oturtulmazsa Türkçede doğabilecek anlam karmaşası ya da anlatım bozukluğu bir başka dilde söz konusu bile edilmeyebilir; oysa Türkçede ciddi bir durumdur. Ne demek istediğimi yine örneklerle anlatmaya çalışayım.

"80 bin civarında göz taramasından geçirilmiş hastamız var." Bu tümcede "80 bin civarında" sözünün bulunduğu yer, bulunması gereken yer midir? "80 bin" diye tahmin edilen "göz taraması"nın adedi midir, hastaların sayısı mı? Eğer hastalar kastediliyorsa (ki akla yakını, öyle olmasıdır; yoksa bir hasta için "80 bin civarında göz taraması" akıllara durgunluk verecek bir durum!) bu tümcenin başka türlü kurulması gerekir. "Göz taramasından geçirilmiş 80 bin civarında hastamız var." biçiminde. Önceki tümceyle bu anlamı dile getiremezsiniz.

Bunun böyle olması bir başka dilin kurallarıyla açıklanamaz. Batı kökenli dillerin hiçbirinde böyle bir tehlike bulunmayabilir. Doğu kökenli dillerde de olmayabilir. Ama Türkçede var.

"Kıbrıs kökenli Özal'ın prensi..." dendiğinde "Kıbrıs kökenli" olduğundan söz edilen sizce kim? Özal mı, prens mi? "Özal'ın Malatyalı olduğunu biliyoruz." mu diyorsunuz? Ya bilmeseydiniz! Özal, Kıbrıs kökenli olurdu. Sorun bu! Böyle bir kullanım özelliği bir başka dilde yoksa biz bunu ciddiye almayacak mıyız? Tam da bu konuya dilbilgisel bir açıklama ister miydiniz? Türkçede belirtili ad tamlamasının başına getirilen sıfat, tamlayanı (birinci sözcüğü) niteler. Eğer tamlananı belirtmesi isteniyorsa o sıfat, tamlananın başına getirilmelidir. Yukarıdaki sözün doğru dizilişinin "Özal'ın Kıbrıs kökenli prensi" olması gerektiği gibi.

Pek çok kanalda hava durumu, şuna benzer bir söz dizimiyle sunuluyor: *"Bazı illerimizde beklenen yarın günün en yüksek sıcaklıkları şöyle."* "Beklenen yarın" gibi bir anlam algılanıyor önce. Oysa "günün" diye bir tamlayan var, tamlamayı "belirtili" yapan bir tamlayan. Ona güvensek ve bilsek, Türkçenin deminden beri sayıp dökmekte olduğum ve yalnız Türkçeye özgü kurallarını bilsek, "beklenen"in "yarın" değil, "gün" de değil, "sıcaklıklar" olduğunu, hiç zora girmeden anlatabiliriz: "Bazı illerimizde yarın, günün beklenen en yüksek sıcaklıkları şöyle."

"Yolu Sultanahmet'e düşenler Fransız müzesinde sergilenmekte olan Fransız ressamların eserlerini görebilirler." Bu dizilişten anlaşılan, müzede sergilenmekte olanların Fransız ressamlar olduğudur. Oysa ressamların kendileri değil, eserleri sergileniyor

olmalı. O zaman bu tümcedeki tamlamalar ve sıfatlar şöyle yerleştirilmeli: "Yolu Sultanahmet'e düşenler, Fransız ressamların Fransız müzesinde sergilenmekte olan eserlerini görebilirler."

Bir örnek daha: *"Bu arada **Necip Fazıl** imzalı Cumhuriyet'in on beşinci yıldönümü dolayısıyla yazılmış – daha doğrusu yazılması istenmiş – bir şiir yer alıyor dergide."* Burada ne var? "Necip Fazıl imzalı Cumhuriyet" var. Hep aynı tipte yanlışlar bunlar. "Necip Fazıl imzalı" olan, elbette Cumhuriyet değil. Şiir. Öyleyse tümce şöyle olmalı: "Bu arada, Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü dolayısıyla yazılmış – daha doğrusu yazılması istenmiş – Necip Fazıl imzalı bir şiir yer alıyor dergide."

Tamlama, belirtisiz ad tamlamasıysa tam tersi bir durum söz konusudur. Başa konan sıfat, tamlayanı değil, tamlananı (ikinci sözcüğü) niteler. Buna da bir örnek vereyim: *"**Şemiler'in** eski arkadaşı **Engin Civan** olayına yaklaşması da ilginçti."* Bu dizimde, Şemiler'in eski arkadaşı Engin Civan değil, "olay". Bir olayla arkadaşlığın nasıl bir şey olacağını değil, bu anlatımın nasıl düzeleceğini düşünecek olursak, Şemiler'i yeniden Engin Civan'ın arkadaşı yapmak çok kolay. İnanmayacaksınız; ama bunun için "Engin Civan olayı" yerine "Engin Civan'ın olayı" demek yeter. Yani tamlamayı, belirtili ad tamlaması yapmak.

Kimi dizilerin sonunda "17. bölüm sonu" diye yazması da bu nedenlerle yanlıştır. "17. bölüm" olduğunu, sayısıyla, sırasıyla biliyorsak bu artık "belirtisiz" bir tamlama biçiminde kalamaz, "17. bölümün sonu" denmelidir. Bunları bilmek için de başka dil bilmeye gerek yoktur, Türkçenin mantığını kavramış bir bilinç yeter.

SÖZCÜK, SÖZ, TÜMCE

Türkçenin yanlış kullanımlarından örnekler vererek bunların neden yanlış olduğunu, doğru kullanımın nasıl olması gerektiğini anlatmaya çalışırken herkeste bulunduğunu düşündüğüm birtakım alt bilgilere dayanmak zorundaydım, öyle yaptım. Söz nedir, sözcük nedir, tümce (ya da cümle) ne demektir, gibi soruları sormayı, yanıtlamayı okuruma ayıp olur kaygısıyla pek düşünmedim. Okurum bu alt bilgilere kuşkusuz sahiptir; ama dil yanlışlarıyla ilgili malzemeyi topladığım ana kaynakta, başta ulusal televizyon kanallarımız olmak üzere "medya"nın bütününde sorumlu ya da sorumsuz olarak konuşmakta olan pek çok kişinin, bu temel kavramlar konusunda bile hayret verici eksiklikleri bulunduğunu görünce bu konuya değinmek "şart" oldu.

"*Şu üç sözcük dilinden düşmezdi: mektep, mektep, mektep.*" türünde bir kullanım değil anlatmak istediğim. Burada, bayat bir "espri" anlayışıyla da olsa, bir çeşit oyun yapılmakta olduğunu biliyoruz. **Napoléon**'un, sevdiği üç şeyi sayarken "Para, para, para" demesi gibi ya da onun bir çeşitlemesi olarak çok kullanıldı bu yöntem.

"'*Seni seviyorum.' kelimesi...*" diye başlayan anlatımları kastediyorum. Söylediğinin bir sözcük mü (kelime), bir tümce mi olduğunu bilmeyenler – okumazlar ya – bu yazıları okusalar ve bu olmayacak yanlışı yapmaktan vazgeçseler diye en küçük bir beklentim yok. Onlar yine bildikleri gibi konuşacaklar. Umudum, günlerce, yıllarca onları dinleyenlerden kimilerine ulaşabilmek. Bu karmakarışık kullanımdan rahatsızlık duymalarını sağlayarak onları tedirgin etmek.

"*Ben demin bir sözcük kullandım, dedim ki 'yeni bir isim'...*" Bu örnek bir sunucudan; gün içinde söyleşi programları sunan

ve saatlerce canlı yayında kalan bir sunucu. "Yeni bir isim"in bir sözcük değil, üç sözcükten oluşan bir söz olduğunu biliyor olsa böyle bir yanlış yapar mı? Söz ile sözcük arasındaki fark bu kadarcık bir şey zaten. Sözcük, tek kavramı karşılayan tek birimdir; söz ise en az birkaç sözcükten oluşur. Peki söz ile tümce arasında ne fark var? Çok fark var. Tümce (cümle) bir yargı bildirir. İçinde ya çekimli bir eylem ya da ekeylem getirilmiş bir ad vardır. Söylediklerimi özetleyecek bir örnek vereyim. "Esmer" bir sözcüktür, "esmer bir genç kız" bir sözdür; "O, esmer bir genç kızdı." ise bir tümce.

Bu örnek de bir televizyon kanalının anahaber bülteninden: "*'Şarlatan' cümlesi, Samsun'daki doktor için söylenmişti.*" Görüldüğü gibi "şarlatan", tümce değil, söz de değil, yalnızca bir sözcük.

Bunların üstünde bu kadar titizlenmenin ne gereği var, diyor musunuz? Lütfen demeyin. Kavramlar yanlış adlandırılırsa, doğru düşünce üretilemez ki! Bu en basit, en temel kavramlarda bile ortak bir kavrayış geliştirilememişse dili ve dilin kurallarını neyin üstüne oturtacağız?

Gelelim sona sakladığım örneğe. Şu "Roman (Çingene)" taklidi yaparak ünlü olan **Güllü** var ya, **Coşkun Sabah**'a epeyce sinirlenmiş anlaşılan, mikrofonu ağzına dayadıklarında, "*Tek söyleyeceğim kelime var.*" diye başlıyor söze. "Kelime" dedi diye biz de gerçekten "kelime" bekliyoruz, bir tek sözcük söylemesini ve susmasını; ama öyle olmuyor. O "kelime" şöyle geliyor: "*Hoşt köpek diyorum, başka kapıya. Benimle uğraşmasın.*"

Anlaşılan, Güllü'ye de "kelime"nin ne demek olduğunu öğretmemiz gerekecek.

DİL ZABITALIĞI

Murat Belge, "dil zabıtası" diyor benim uğraştığım işle uğraşanlara. **Nurullah Ataç**'tan, **Hakkı Devrim**'e kadar (**Ömer Asım Aksoy** ve **Şiar Yalçın**'dan da söz ederek) "dil" işiyle uğraşanları sıraladığı yazısında (3. 12. 1996/Radikal) "O öyle denmez, bu böyle söylenmez." diye "zabıtalık" yapanların uyarılarının neredeyse hiç etkili olmadığını belirtiyor. "Dil zabıtalığı"nın "özleştirilmiş bir Türkçe yaratmak üzere dile müdahale edildiğinden bu yana" var olduğunu söylüyor, dahası bu nedenle ortaya çıktığını iddia ediyor.

Yanılıyor; çünkü Arapça ve Farsçanın dilin içine işleyecek biçimde kullanıldığı dönemde, (**Murat** Belge'nin söylemiyle *"medeniyet değiştirme misyonu"*nun henüz ortaya çıkmadığı dönemde) bu dilleri, halktan daha iyi bilenler, sözcüklerin, geldikleri dildeki asıllarına uygun kullanılması için daha çok "müdahale" ederlerdi dile; "camisi" değil "cami'i", "katliam değil "katl-i âm" olacak diye. Murat Belge'nin adlarını saydığı, şu anda Türkçe konusunda yazmakta olan kişiler de (Şiar Yalçın ve Hakkı Devrim) aynı yöntemi uygulamakta zaten. Kullanım özelliklerini bildikleri eski sözcükleri ya da Fransızca ve İngilizceden girmiş kimi sözcüklerin özgün biçimlerini dayatmakta ve böyle kullanılması gerektiği konusunda titizlenmekteler. Örneğin Şiar Yalçın "pantolon" değil "pantalon", "pota" değil "poto" denmesinde ısrar ediyor. Bense Türkçede benimsenmiş kullanımları varsa kendi dilimizin kurallarını yok sayarak yabancı sözcükleri özgün biçimleriyle kullanmak zorunda olmadığımızı düşünüyorum.

Dilin, sözcük temelinde ele alınmasından, özleştirmenin de yabancılaştırmanın da yalnızca sözcüklere bakılarak saptanmasından yana değilim. Türkçe konusunda son zamanlarda belir-

ginleşen duyarlılığın "kirlenme" sözcüğüyle anlatılmasını da bu yüzden yeterli bulmuyorum. "Kirlenme" dediğiniz zaman, o "kir"i oluşturan sözcükleri dilden atmayı çözüm olarak görmeniz kaçınılmazdır. "Show", "talk show", "raiting" gibi sözcükleri kullanmazsanız kirlenme ortadan kalkar. Oysa Türkçeye daha derinden, daha kökten bir saldırı var: Bu, Türkçeyi kirletmekten çok çürüten, kendi özelliklerini unutturan bir saldırı. Yüzyılların birikimi deyimlere, atasözlerine kadar ulaşıyor, söz dizimi kurallarını bozuyor, dilin özgün yapısını yok etmeye yöneliyor. Çıkarılmaya çalışılan yasa da bu yüzden anlamsız ve gereksiz kalıyor. Yabancı sözcükleri (yasayı önerenlerin düşünce yapılarına bakarak, Arapça ve Farsçalar değil) İngilizce ve Fransızca sözcükleri atarak dili kurtarmaya çalışanların çabaları da anlamsız bir "işgüzarlık" olarak görünüyor. "Dil zabıtalığı"nı onlar yapacaklar asıl. İngilizce, Fransızca sözcük kullananlara ceza kesmekle çözülmez bu iş. Bütçede açık varsa orasını bilemem. Türkçeyi yanlış kullanım suçuna para cezası kesilecekse bütçe açığının önemlice bir bölümü bu yolla kapatılabilir.

Peki, ne yapılmalı? Kendi dillerine sahip çıkmalarını istediğiniz insanlarda önce bir dil sevgisi yaratmalısınız. Yapılacak ilk iş budur. Ortaöğretimden başlanarak Türkçeyi, Divan edebiyatıyla değil, en güzel örnekleriyle, **Orhan Veli**'ler, **Nâzım Hikmet**'ler, **Yaşar Kemal**'lerle sevdirmelisiniz. Bakın o zaman nasıl üstüne titrer dilinin. *"Ey pa-yı bend-i damgâh-ı kayd-ı nâm ü neng/Tâ key havâ-yı meşgale-i dehr-i bi-direnk"* beytinin nesini korumaya çalışsın öğrenci, neden? **Murat** Belge'nin yanıldığı nokta burası. Dildeki değişimin altında yatan gerçek, "medeniyet değiştirme misyonu"ndan önce yazı diliyle, konuşma dilini birleştirme çabasıdır. Başka hiçbir dilde görülmeyen bu aşırı aykırılaşmanın temelinde de "münevver"in, kendisini halktan ayırma çabası yatar. Bugün de İngilizce, Fransızca sözcükler kullanarak yapay bir özendirme yaratanlar, "entelektüel"ler değil mi?

İkincisi de şu: Türkçeyi, kendi kuralları içinde, ezbere değil, mantığını, matematiksel yapısını anlatarak öğretmeye çalışmalısınız. *"Peçete tak", "Çift haseki paşa", "fıstıkçı şahap"* diye öğren-

cilerin beynine kazıdığınız ezberler hâlâ orada duruyor; ama onları neden ezberlediklerini artık kimse anımsamıyor. Eklerin, köklerin özelliklerini bilen, bileşik sözcük mantığını çözen insan, birilerinin çıkıp kendisine yasalarla yasak getirmesini beklemeden gereksindiği sözcüğü arar, bulur; dahası, "*dolmuş, durak, tükenmez, kaptıkaçtı, gecekondu, bilgisayar...*" sözcüklerini yaptığı gibi, kendisi yapar.

Gerisi, aydın gevezeliği!

Merhaba Diyorum Size

MERHABA DİYORUM SİZE

Bugün, konukların bulunduğu, telefon bağlantılarıyla izleyenlerin de programa katıldıkları, havadan sudan konuşulan bir söyleşi programındayız.

Cici sunucu, tam makyaj, yerini almış. Giysilerine, görünümüne gösterilebilecek özen gösterilmiş. (Zaten başka bir şeye özen göstermek gerekmez.) Program başlıyor. Şöyle bir giriş uygun mu? *"Sizler bize hoş geldiniz, bizler de size hoş bulduk."* İçten, yakın ve "hoş" olunması gerekiyor ya! Bu arada yapay gülücükler unutulmamalı; çünkü söylenmek istenen asıl söz şu: "Aman kanal değiştirmeyin, gördüğünüz gibi 'hoş' bir program başlıyor. Eğer izlenmezsek bizi burada tutmazlar." Mesajı alıp "Hadi izleyelim bari." dediğiniz anda "ıstırap" başlıyor. Yanlış sözcüklere katlanacaksınız. *"Demin-cek"* diyecek sunucu, *"özellikle-n"*, *"sizlerle-n"* diyecek, *"olarak-tan"*, *yaparak-tan"* diyecek. Yutkunup "Gençtir, öğrenir." diye düşüneceksiniz. Biraz daha katlanırsanız aranızda, ummadığınız bir yakınlık bile gelişebilir. *"Allah korusun"*, *"Tövbe tövbe"* gibi sözler sizde, üst kattaki cahil komşunuzla söyleşiyormuş izlenimi yaratabilir. Hele sıra "canlı telefon bağlantıları"na gelsin, bu izleniminiz daha da güçlenir. Yandaki ya da alt kattaki komşuya seslenir gibi "Komşu, hu!" tınısında bir "Aluu!" duyacaksınız. Telefonun böyle kullanılmasına alışmalısınız; çünkü az sonra "Okey?" der gibi, soru tonlamasıyla bir *"Tamam?"* duyacaksınız. Yanıt için başka sözcük aramaya gerek yok. "Tamam!"

Sıra konuklarla söyleşmeye mi geldi? Geçiş çok kolay:

"Şimdi sana gelmek istiyorum." ya da *"Şimdi sana dönmek istiyorum."* diyecektir sunucu ve gerçekten söylediği gibi o konuğa yönelecektir. Şarkıdaki kimi sözcükleri, yerini göstererek açıklama gereği duyan Türk müziği solistleri gibi. Hani şarkıda

"saçların tarümar" geçince saçlarını, "gözlerinde nem" deyince gözlerini gösterir ya o solistler, belki "saç" ile "göz"ün nasıl bir şey olduğunu bilmiyoruz diye, bunlar da öyle. Birine dönmek istiyorsa dönsün. Biz nasıl olsa göreceğiz ona döndüğünü. Belki sunucuların çoğu radyodan gelmedir, televizyona alışamamıştır, o yüzden açıklıyor ne yapmakta olduğunu. Yoksa *"Şimdi Akın'ı yanıma alıyorum ve Canan'a dönüyorum."* demeye ne gerek var? Akın'a "Yanıma gel." deyip Canan'a dönmesi yeter. Biz gördüğümüzü anlamayacak kadar aptal mıyız?

Peki, duyduğumuzu anlamayacak kadar aptal mıyız? Açıklamalı anlatımın sınırı yok. Şu da çok sıradan bir sunucu sözü: *"Hoşça kal diyorum size."* Yalnızca "Hoşça kal" dese, bunu "dediğini" anlamaz mıyız?

Sakin olun, sinirlenmek için henüz erken. Daha "Şimdi falancadan bir parça dinliyoruz." yerine, size soruyormuş gibi yapıp: *"Şimdi **Ferdi Tayfur** diyelim mi?"* bile demedi. Sanki siz "Hayır!" deseniz Ferdi Tayfur ekrana gelmeyecekmiş gibi.

Bu dilek - istek konusu da biraz karışık. *"Dilerseniz şimdi konumuza dönelim."* gibi bir sözle karşılaşırsanız şaşırmayın diye söylüyorum. Dilemek, gerçekleşmesini istediğiniz ve gerçekleşme olasılığı düşük yüce amaçlar için geçerlidir. Başka dileğiniz kalmasa bile "konuya dönmek"ten daha anlamlı bir dilek bulabilirsiniz. Aslında sunucu, konuya dönmek istiyor; çünkü kim bilir nerelere savrulmuş konuşmalar; ama bunun için onun da dilekte bulunması gerekmez, isterse döner.

"Bir şey daha sormak isteyeyim." biçiminde garip bir söylemle karşılaşırsanız da şaşırmayın. "Peki, iste." diye izin verebilirsiniz; ama söylenmek istenen o değil. "Bir şey daha sorayım." demeye çalışıyor.

Programın sonuna geldik. "Veda" bölümü başlıyor. Seçme hakkı sizin. Hangisini yeğlersiniz?

"Bütün güzel her şey, geceler, gündüzler, yarınlar sizinle olsun." yeterince dokunaklıysa bunu seçebilirsiniz; ama şöyle "açıklamalı", "dilekli" vedalarımız da var:

"Sevgisiz yaşanmaz, diyorum. Hepiniz birbirinizi sevin."

ÇOK ÇİÇEĞİNİZ BURNUNDA SİZİN

Deyimler, Türkçenin vazgeçilmez bir anlatım olanağıdır. Öyle durumlar vardır ki, sözcükler çizmek istediğiniz görüntüyü anlatmakta yetersiz kalır; oysa uygun bir deyim biliyorsanız hem iletmek istediğiniz anlamı iletmiş, hem de sözünüze kültürel bir tabanla destek vermiş olursunuz. Deyimler yaşanmışlığı, deneyimi, o dili konuşan insanların yaklaşım tarzını içerdiği için o durumun yüzyıllar boyu karşılaşılan bir durum olduğunu kendiliğinden kanıtlar ve sizi bir kez daha haklı kılar.

Bir dilde deyimlerin çokluğu, dilin hem eksikliğinin hem zenginliğinin kanıtıdır. Eksiklik; çünkü deyimin ortaya çıkışında dilin anlatıma yetmezliği söz konusudur. İletilmek istenen durumu ya da davranışı içeren sözcüklerin eksikliği, halkı deyim yapmaya itmiştir. Ancak deyimin ortaya çıkışıyla o anlam açığı kapandığı, yeni bir anlatım olanağı yaratıldığı için tam da bu noktada dil, eskisine göre daha zengin bir dildir artık.

"Medya şürekası" deyim bilmiyor, ama deyim kullanma gereksinmesini karşılayacak sözcük dağarına da sahip değil. Başka bir deyişle deyimin oluşumunda ortaya çıkan durum bütünüyle geçerli: İletilmek istenen bir anlam var; ama nasıl söylenecek? Sözü o noktada bağlarken bir şey demeleri gerek; ama neydi o şey? Sözün kısası, deyim kullanmaktan vazgeçemiyorlar; ama bilmedikleri deyimi doğru kullanmaları da söz konusu değil. Ve karşımıza deyimlerin, nasıl katledilebileceğinin ilginç bir tablosu çıkıyor:

Bakıyorsunuz, "başına iş açmak" deyimini kullanmak isteyen biri, *"Benim yüzümden iş açıyordun kendine."* diyor. "Kendine iş açmak" ancak, yeni bir iş yeri kurmak anlamına gelebilir, başka bir anlama da gelmez.

"(RP'liler) işbaşına koyulmakta gecikmedi." diyor başka biri.

"İşbaşına koyulmak" diye bir deyim yok. "İşe koyulmak" var, "işbaşı yapmak" var, "işin başına geçmek" var; ama bunların karması yok. Deyimlerin yanlış kullanılmasında genellikle yakın anlamlı iki deyimin karıştırılması söz konusu. *"Canım burnumdan bezdi"* (Süper Baba) diyen biri ne demek istiyor olabilir? İki ayrı deyimdir bunlar: 1. Canından bezmek, 2. Burnundan gelmek.

"O öldü, ben yakamı ucuz sıyırdım." Yine iki ayrı deyim: 1. Ucuz kurtulmak, 2. Yakayı sıyırmak.

"Güle güle günlerde" diyorsa biri bilin ki "Güle güle giyin." ile "İyi günlerde" dileklerinin içinden çıkamamış, ikisinden yeni bir karma yapmış.

"Çile paylaşmak" desem iki komşu kadının bir yün çilesini paylaşması gelebilir akla. *"Ne umutlarla evlenmiştim ben onunla; az mı çile paylaştık?"*ta iletilmek istenen "çile çekmek" anlamı gelmez; çünkü o deyim, "çile çekmek".

"Ve bu, hiç ağzını çıkartmadan her şeye katlanıyor." Burada geçtiği gibi "ağzını çıkartmak" diye bir deyim yok, bunu biliyoruz. Hangi iki deyimden "melezleme" olabilir? Bulmuşsunuzdur; ama ben de söyleyeyim: Ağzını açmamak ile sesini çıkartmamak.

Başbakan (iken) **Tansu Çiller**'in boynuna Ahilik fuları takılmasını anlatan spiker: *"Geleneksel törenden Başbakan Çiller de nasibini aldı."* diyor. Alay eder gibi, kötü bir durumu anlatır gibi söylüyor; oysa bir onurlandırma söz konusu. Tanrı korusun, boynuna Ahilik fularını bin kez aratacak şeyler takılabilir insanın.

Tam da öğretmenlerin birbiri ardına öldürüldüğü bir dönemde, öğretmenleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da görev yapmaya çağıran şovenizm kralı **Ertürk Yöndem:** *"Sizleri omuzlamaya devam edeceğiz."* diyor. Besbelli öğretmenlerle omuz omuza olacağını ya da onlara omuz vereceğini söylemeye çalışıyor; ama ağzından çıkan söz daha çok, cenaze töreni ve tabut çağrıştırıyor.

"Çok beğenilen ve şarkıları şimdiden dillere pelesenk olmuş bir sanatçıyı çağırıyorum." diyor **Korhan Abay.** "Diline pelesenk ol-

mak", diline dolamak, durmaksızın aynı şeyi tekrarlamak demektir. **Abay**'ın söylemek istediği "şarkıları dillerden düşmeyen" bir sanatçıyla ilgili olmalı.

Telefon etmek üzere olduğu adamı karşısında gören bir film kişisi, duygularını anlatmak için: *"Sende şeytan tüyü var, ben de tam seni arayacaktım."* diyor. Tam zamanında geldin, demek istiyor aslında. "Şeytan tüyü" ile ne ilgisi var? Birinde şeytan tüyü olmak, herkese kendini kolayca sevdirmek, demek değil mi?

Bir başka film kişisinin söylediği ise şu: *"Buraya birkaç kere gelmiştim ve sana içimi boşaltmıştım."* İçini boşaltmak? Kusmuş herhalde.

Ve bir canlı telefon bağlantısı. Manken sunucu, bayan izleyiciye evli olup olmadığını soruyor. *"Üç haftalık evliyim."* diyor izleyici. Sunucunun yanıtı: *"Ah, çok çiçeğiniz burnunda sizin."* Çok çiçek, tek burun, sığar mı? Burun kimin, çiçek nerde? Telaşa gerek yok. Cici sunucumuz, izleyicinin "yeni evli" olduğunu söylemeye çalışıyor.

YANGIN YANARKEN, ÖLÜ ÖLÜRKEN

Bizim kuşağın yetişme döneminde "tasarruf" çok önemliydi. Her şeyi gereği kadar kullanmak öğretilirdi bize. "İsraf" haramdı. Bu kuralların hâlâ geçerli olduğu tek alan olarak dil kaldı galiba. Toplumumuz hızla bir tüketim toplumuna dönüşürken "Daha çok tüket! Daha çok harca!" kışkırtmaları çoğalmakta. Oysa dil, gerçekten de "tasarrufu" öngörür. Anlama ve anlatıma katkısı olmayan sözcükler ya da sözler "gereksiz"dir ve kullanılmamalıdır. Dilde "duruluk" diye adlandırılan bir özelliktir bu ve çok önemlidir.

Bir popçu, çağrılı olduğu bir TV programından ayrılırken şöyle diyor: *"Çok zevk aldım, umarım yeniden, bir daha gelirim."* "Yeniden"den sonra "bir daha"ya gerek yok oysa. *"Acaba bu Türk halk müziğinin geleceği hakkında düşüncelerini öğrenmek istiyorum."* Bu da halk müziği sanatçılarından birine sorulan soru. "Acaba" tümüyle gereksiz. Açık saçık filmleriyle ünlü bir sinema oyuncusu söylüyor: *"Ailem anne olacağımı film sırası esnasında öğrendi"* Hem "sırası", hem "esnası"... Belki aransa başka sözcükler de bulunabilirdi aynı anlama gelen.

Başka bir popçu (Artık bunun adını verelim: **Burak Kut**): *"Hepinizi, sizin beni sevdiğinizden ben sizi daha çok seviyorum."* diyor. Sanırsınız ki yabancı bir filmin seslendirilmesinde ağız hareketlerine uydurmak için "doldurulmuş" bir tümce. Aynı Burak Kut şunu da söyleyecek: *"Sanatçılığımdan dolayı yurt dışında konserler vermeye başladım."* Seslendirmelerde yaparlar bunu: *"İşte oluyor anne. Hayalini kurduğun gün, her zaman görmeyi hayal ettiğin gün..."* diye aynı sözü döndürüp döndürüp söylerler. Tümcenin Türkçesi, herhalde ağız hareketlerini karşılamaya yetmedi diye düşünürsünüz. Ancak bu, elbette Burak Kut'un neden böyle konuştuğunu açıklamaya yetmez; seslendir-

melerdeki bütün yinelemeleri de açıklamaz: *"Onu öldürmediğime eminim, bundan da hiç kuşku duymuyorum."* gibi bir örnek, insana aptal yerine konduğunu düşündürürken *"Chanceller ismi bu kentte çok önemli bir soyadı."* gibi bir tümce de aptallığın, izleyiciye ait olmadığını kanıtlıyor.

"Çocukların eğitim ve terbiyesi." Eğitim, "terbiye" sözcüğünün Türkçesi zaten. *"Açık ve net olarak söylüyorum."* diye yırtınan **Çiller,** gerçekten "açık" bir biçimde söyleyebilse her şeyi, bunun "net" de olacağından kuşku duymamalı.

*"52 hafta boyunca neler yaptıklarımız..."*da "neler" sözcüğüne gerek var mı? *"Ama başımıza kötü bir olay meydana geldiğinde kimseler ortalıkta görünmez."*de "meydana" sözcüğüne gerek olmadığı gibi. *"Yarışma birazdan başlamak üzere."* dendiğinde de "birazdan" ve "başlamak üzere"nin ikisinden biri fazla. *"Karıştırıyoruz eski geçmişi."* diyor **Avni Akyol.** "Geçmiş"in yenisi olur mu? *"Bazı tatilciler, kimileri Bodrum'u terk etmeye başladı."* Ya "bazı tatilciler" ya "kimileri". İkisi birden fazla. "Çıkabilecek olası anlaşmazlıklar..." da da "çıkabilecek" anlaşmazlıklar zaten "olası"dır. Yine ya biri ya öteki.

"Benim söylemiş olduğum parçaların hepsi..." diyen kişi, "söylediğim parçalar"dan farklı ve daha derin anlamlı bir şey demiyor aslında. Bir de "yapmak" eylemi var: *"Müziğe başlangıç yaptı", "Bir şarkı daha yapsak?", "Bir şarkı daha yapalım."* Her niyete yenen muz gibi her anlamda kullanılıyor.

Bu da **Hülya Avşar** hatundan: *"İnsanlarımız böyle sivrilikleri çok sever, ta ki onlara saygısızlık yapılmadığı sürece."* "Ta ki"yi söze "revnak" versin diye kullanmış olmalı; çünkü hiç gereği yok. Hülya Avşar'a bu "ki" leri yasaklasanız kolay kolay konuşamaz. Şuna bir baksanıza: *"Eğer ki kadın haklarını korumaksa ki bunun başını ben çekerim..."* Başı çekmeye meraklıdır da kendisi!

"Tüm zorluklara karşı göğüs geren falanca..." derken "karşı" sözcüğüne gerek yoktur; "zorluklar" sözcüğündeki "-a" eki, "karşı" sözcüğünün anlamını yüklenmiş ve bu sözcüğü gereksiz duruma düşürmüş zaten. *"Stresten dolayı kaynaklanan hastalıklar var mı?"* tümcesindeki "dolayı" sözcüğünün durumu biraz

daha farklı. Hastalık, "bir şeyden" kaynaklanıyor olabilir; ama, "bir şeyden dolayı" kaynaklanmaz. Buradaki "dolayı" sözcüğü yalnız gereksiz değil, anlatımı da bozan bir sözcük. Tıpkı, *"Eğer merak etmediği takdirde..."* tümcesinin girişinde olduğu gibi. "Eğer" sözcüğünü atarsanız anlatım düzelir; ama o sözcük kalacaksa tümceyi başka türlü söylemek gerekir: "Eğer merak etmiyorsa..." biçiminde. Görüldüğü gibi, gereksiz kullanılan bir sözcük, yalnız duruluğu bozan bir etken olmakla kalmaz, anlatımı da bozar. *"Tabii ki isterim ama keşke daha çok insan dinlesin diye kendi müzik anlayışımdan taviz veremem."* (**Timur Selçuk**'un ağzından **Nebil Özgentürk** aktarıyor.) "Keşke" sözcüğüne gerek var mı? "Keşke... dinlesin diye" doğru bir anlatım olmuyor.

Gereksiz sözcük kullanımı bir şey daha yapar, çelişik bir anlamın ortaya çıkmasına neden olur: *"Üniversitelerin sayısı oldukça fazla arttı."* "Oldukça" mı artmış, "fazla" mı artmış? Çünkü "oldukça" sözcüğü, sanıldığının tersine çokluk değil, azlık anlamı katar.

"Yaklaşık üç yıla yakın bir zamandır bir insanlık dramı yaşanıyor Bosna'da." "Yaklaşık üç yıl" ile "üç yıla yakın bir zaman" tümüyle aynı anlamda. Öyleyse birinden birinin kullanılması yeterdi.

"İlk başta başlamadan önce bir şey söylemek istiyorum." Tartışma programlarında pek çok kişinin ağzından duymuşsunuzdur böyle bir sözü. Hem "başlamadan önce", hem "başta", hem de "ilk"... Fazlaca öne getirmiyor mu o söylenecek sözü?

Gereksiz sözcük kullanmanın bir sakıncası da şudur: Özenle belirtilmiş, gereksiz bir ayrıntı, başka olasılıkların varlığını düşündürür insana. *"Biz bu lokantada natürel bitkiler..."* diyen biri, kimi bitkilerin "natürel" olmadığını da söylemiş olur. "Kafamda şöyle bir şey düşünüyorum." dediniz mi başka yerinizle de düşünebilirmişsiniz ya da başka yerinizde de düşünceler varmış anlamı çıkar.

"Herkes, 'Öldü!' diye gözyaşı dökerken Rasim'i diri halde karşılarında buldular." "Herkes... buldular" yanlışlığına bakmıyoruz, konumuz değil; noktalamayı da düzelttik; ama hâlâ bir şey

var: "Diri halde" vurgulaması yapıldığına göre Rasim, "ölü halde" de karşılarında bulunabilirmiş demek. "Hortlak Rasim".

Savaş Ay'ı yine kızdırmak var; ama ne yapayım ki bu söz "A Takımı"nda söylendi: "*O gece Ortaköy'de bir ölü ölmüştü.*" Eleştirmiyorum; "ölü" nasıl ölmüş bir daha diye bile sormuyorum, yalnızca şunu merak ediyorum: Yangın yanarken mi ölmüştü o ölü?

KÜLTÜR ÇATIMIZIN YAPI TAŞI

Kimi kalıplaşmış sözlerin ve deyimlerin radyo ve televizyonlarda ne hale geldiğini çoğumuz ibretle izliyoruz. Kalıplaşmış sözler, adı üstünde, kalıptır; bu kalıp bozulursa yalnız kullanımın kulağı tırmalaması söz konusu olmaz; anlam da bulanır, başkalaşır. Deyimler de kalıplaşmış sözlerdir. Onların da bir sözcüğü bile değiştirilemez, yerinden oynatılamaz.

Şimdi "medya"dan kimi örnekler: Reklam arası verileceğini her sunucu kendine göre bir yöntemle duyuruyor. "Bizden ayrılmayın." falan diye ricalarda bulunuluyor hani, nerdeyse yalvarılıyor ya, TV kanallarından biri de şöyle bir kibarlık yapıyor: *"Lafımıza balla ara veriyoruz."* "Ballı bir ara" ilginç; ama olanaksız! Onlar orada, biz burada, bal nerede? Bu sözün, şimdiye kadar bildiğimiz kullanımı nasıldı? İki kişi karşılıklı konuşmaktadır, biri ötekinin sözünü kesmek zorunda kaldığını hissettirmek için "Lafınızı balla kesiyorum." der ve sürdürür konuşmasını; bu, arada söylenen bir "nezaket" sözüdür yalnızca, "Şimdi reklamlara yer vermek zorundayız." anlamında kullanılmaz. Üstelik, reklamların "bal" tadında olduğunu da kimse iddia edemez.

"Yakası açılmadık" sözü de böyle bir şeydir. Pek kimsenin bilmediği argo sözler ve söylenmesi ciddi bir cesaret gerektiren "nadir" küfürler için kullanılır. "*...falancanın yakası açılmadık klibini ilk defa bu program sunacak birazdan.*" biçiminde değil.

"Yaşar'ın PTT'den 200 bin liraya gelip ortalığın ayyuka çıktığı bir zaman..."da da benzer bir yanlışlık var. "Ayyuka çıkmak" bilmediğimiz bir deyim değil. "Bir şeyin herkes tarafından duyulması, kötü bir şöhretin yaygınlaşması" anlamında kullanılır. "Ortalık" ayyuka çıkmaz. O söz neyse, o çıkar ayyuka.

"Hadi izleyelim ve hepimiz üstümüze düşen payı çıkaralım, ol-

maz mı?" "Hepimiz üstümüze düşeni yapalım." denebilir. "Payımıza düşeni çıkaralım/yapalım/anlayalım." da denebilir; ama "üstümüze düşen pay" ne demek? Burada kalıp bozulduğu için bize de "Pay neden üstümüze düşüyor?" diye sormak hakkı doğar.

"*Konsere gelirken elinizin altına birkaç kitap sıkıştırmayı unutmayınız.*" Bu da bir duyuru. Kolunuzun altına, olabilir; koltuğunuza ya da koltuğunuzun altına da olabilir; ama "elinizin altına" olmaz. Nasıl sıkıştıracağız elimizin altına kitapları? Durmaz ki orada! Elimize yapıştırmamız gerek. O da çok zor!

Bir başka televizyon: "*Antalya'da Altın Portakalları silip süpüren falan film, filan kanalda*" biçiminde bir duyuru yapıyor. Burada da "silip süpürmek" deyimine takıldım. "Ne var ne yoksa hepsini yemek ya da götürmek" demektir ve olumsuz anlam içerir. Oysa bir filmin övgüsü yapılmaya çalışılıyor. Överken yeriyorlar mı filmi, bu nedir, anlamadım.

Bir başka kanal, bir başka film için: "*Aşk ve intikam duygusuyla yanıp tutuşan bir dizi.*" diye reklam yapıyor. "Yanıp tutuşmak" yine kalıplaşmış bir söz. "Aşk ve intikam duygusuyla yanıp tutuşmak"? Bu da fena değil, en azından göz alıcı... Ancak ortada yine de bir sorun var; aşk ve intikam duygusuyla yanıp tutuşan kimmiş? Bir dizi. Diziler ne zamandan beri böyle şeyler yapıyor?

İnsanlara ilişkin duygular dizilere, haberlere yakıştırılır oldu. "*Çok üzgün bir haberle bültenimizi sonluyoruz.*" Üzgün olan, "haber" olamaz, biziz; hele bütün bunlardan sonra.

"*Türküler, kültür çatımızın en üstündeki bir yapı taşıdır.*" "Yapı taşı" güzel bir söz; ama çatının üstündeki yapı taşı o çatıyı çökertir bence. Yapı taşının ille de kültür çatımızın en üstünde durma zorunluluğu yok ki! Türküler, "kültür binamızın temelindeki bir yapı taşı" da olabilir. Hatta daha mı yakışık alıyor ne?

Şu beylik örneklerden de verelim: "*Bugünkü toplantının havası nasıl geçti?*" Olur mu? Ya "Bugünkü toplantı nasıl geçti?" denmeli ya da "Bugünkü toplantının havası nasıldı?" Çünkü "havanın geçmesi" biraz "hava raporu" gibi oluyor.

"*Geminin rotasının nereye gideceği sorusunu gün boyu yetkili-*

lere sorduk." Biz de şunu soralım: Rota bir yere gider mi? Giden, gemidir.

Başka bir beylik örnek de "takipçisi olmak". "Takip edeceğiz", "peşini bırakmayacağız" demek artık çok "demode". "*Bu çirkinliği ortadan kaldırma işinin takipçisi olacağız.*" Ne kadar dolaylı bir anlatım, hele bunu söyleyen bir yetkiliyse! "Kaldırma işinin takipçisi olmak" yerine "kaldıracağız" denmesi hem daha yeterli hem de daha inandırıcı olurdu.

"*İnsanlar ister istemeden konuşmak istiyorlar.*" "İster istemeden" diye bir ikileme yok. Bunun doğrusu "ister istemez"dir. "İnsanlar ister istemez konuşuyorlar." denmeye çalışılmış besbelli. Sözün doğrusu anımsansaymış, yeniden bir "istemek" kullanımına da gerek kalmazmış. Tıpkı "*Geminin burdan tekrar Trabzon'a mı dönüp dönmeyeceği sorusuna...*"da olduğu gibi. "Dönüp dönmeyeceği" diye bir ikileme varsa "mı"ya gerek yok.

"*Benim hayatta bir dikili çivim yok, ne kızımın ne benim.*" "Dikili çivi" sözü düşündürüyor insanı, değil mi? Çivi, belki "çakılı" olur da "dikili" olan "ağaç". Herhangi bir mal varlıklarının bulunmadığını anlatmaya çalışan bir babanın sözleri bunlar. "Mal varlığı" tanımı değişince sözler de böyle alabora oluyor demek ki! Öyle ya, insanlar eskiden hiçbir şeye sahip olmadıklarını anlatmak için "Hayatta bir dikili ağacım yok." derlerdi; şimdi ağaç kimin umurunda? Varlık evlerle, apartmanlar, katlarla ölçülmeye başlanınca ağacın yerini de çivi almış demek. Ama öyle de olsa yanlış, böyle de olsa yanlış.

ÖZELLİKLEN YAPARAKTAN

Türkçe eklemeli bir dildir; ama bu kadar da eklemeli değildir. *"Oynayacağım rolün, uzun saçlı olması gerektiği istendiği için."* **Ayşegül Aldinç** söylemişti bunu. Gereksiz sözcükler, gereksiz ekler... Birileri istemiş, bir şeyler de gerekiyormuş, öyle gerekmesi istenmiş, istendiği için gerekmiş... Bu böyle gider. Dolambaçlı anlatıma örnek bulmak kimi zaman ne kadar zordur. Kimi zaman da ne kadar kolay. *"Bu senaryoyu kabul etmemdeki en büyük etken kendimim."* Bu da bir başka sanatçıdan, **Sumru Yavrucuk**'tan. Bugün eklerden söz edelim, gereksiz ve gerekli eklerden.

Birçok sözcüğü gereksiz kullandığımız gibi, birçok eki de gereksiz kullanıyoruz. Fakültede bize "instümantal" eki diye öğretilen bir "-n" eki vardır. Gereksiz yere en çok kullanılan eklerden biri bu: *"Bunlarla bir yere varılmaz, realiteylen varılır."* örneğinde olduğu gibi. "İle" sözcüğü zaten ekleşip "araç" anlamı kazanmış, yeniden bir "-n" getirmeye bu yüzden hiç gerek yok. İşin garibi, bu ek çoktan kullanımdan düştüğü için hep "-la, -le" ekiyle birlikte kullanılıyor. Görevini, bütünüyle "-la, -le" ekine bıraktığı için, artık kendisinin kullanılması gerekmiyor.

Başka örnekleri incelediğimizde de aynı durumu göreceğiz. *"Özelliklen sormak istediklerinizi..."* "Özellikle" sözcüğü zaten aynı anlama geliyor, "özellikle-n" demeye gerek yok. Ya da *"Sizlerlen geçirdiğimiz süre..."* Bu tümcenin de Türkçeyi örnek olacak doğrulukta kullanması gereken sunuculardan birine ait olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? Bu "-n" eki, daha çok halk söylemi ya da belli bir "ağız" özelliği gibi görünüyor. Kimi zaman yardımcı seste de farklılıklar oluyor: *"Ben bildiğim kadarınlan izah edeyim."* örneğinde olduğu gibi. "Kadarınla-n" değil, "kadarıyla" elbette. Ağız özelliği gibi görünen başka bir yanlış

da *"Bu örnekler hep demincek söylediğim gibi."* örneğindeki "demincek" sözcüğü. Yazı dilinde artık böyle bir kullanım yok. "Demincek" yerine, "demin" ya da "az önce", "biraz önce" denebilir.

Çok yaygın kullanılan gereksiz eklerden biri de "-arak, -erek" ekinden sonra getirilen "-dan, -den". Üstelik kendisini halkın üstünde gören birçok kişi tarafından, çok da özgüvenli ve vurgulu biçimde kullanılıyor. Özellikle politikacılar yapıyor bunu. Örneği **Gülay Atığ**'ın ağzından vereyim: *"Serbest piyasa ekonomisi bireyin hakkını koruyaraktan..."* Açıklamaya bile gerek yok, "-tan" ekinden önceki ek, onun bütün işlevini üstlendiği için "koruyarak" demek yeterdi. Bu ekin, "-maz, -mez" ekinden sonra kullanımında da benzer bir durum var. "Görmezden gelmek" biçimindeki olağan kullanımın yanında "onu görmezden önce" biçimindeki kullanımı kastediyorum. "Görmezden önce" değil, "görmeden önce" denmeli, hatta "önce" sözcüğü bile kimi durumlarda gereksiz kalabilir. Yeri gelmişken söyleyelim: "görmemezlikten gelmek" de yanlıştır; iki olumsuzluk eki üst üste geldiği için. "Görmezlikten gelmek" olabilir ya da daha iyisi "görmezden gelmek".

*"Umudumu kaybetmeme hiç niyetim yok."*ta birinci kişi iyelik ekinin üç kez kullanılması söz konusu (umut-u-m, kaybetmem, niyet-i-m). İkincisi gereksiz: "Kaybetmeme" yerine "kaybetmeye" denmesi tümceyi güzelleştirecektir.

Bu örnek de TRT'de yetişmiş deneyimli "spiker" **Güler Kazmacı**'dan: *"Çok genç pop sanatçılarımız var, sen de bunlardan birisisin."* Son sözcükte "sisi" gibi bir sesin doğmasına yol açan şey, gereksiz bir iyelik eki kullanımı. Sözcüğün aslı "bir" olduğuna göre "biri" demek yeterdi: "Sen de bunlardan birisin." Yalnız Kazmacı değil, pek çok kişi yapıyor bu yanlışı. Türkçede aynı ek (örneğin iyelik eki), kaçınılmaz bir zorunluluk olmadıkça iki kez getirilmez sözcüğe. *"Canısı canısı..."* diye son zamanlarda sağda solda çok duyduğum şarkının bu bölümü de bu yüzden yanlış. Kolayca anımsayacağınız gibi o iyelik eki çekimi "can - ı - m, can - ı - n, can - ı..." diye giderdi.

Tam karşıtı bir durum "kendi" sözcüğü için geçerlidir. Bu

sözcüğün 3. kişi iyelik eki almış biçimi "kendi - si" biçiminde olmalı, yalnızca "kendi" değil. ("Kendi yapsın." değil, "Kendisi yapsın." gibi.)

"İçerisi" sözcüğü de "boş" ek taşıyan sözcüklerden biri. "İç" sözcüğüne getirilen "-eri" eki, yön bildiren eski bir ektir. "İçeri", içe doğru, "dışarı" dışa doğru demek. Ekin bu yön bildirme anlamı bile unutulduğundan, bu eki almış sözcüklere yeniden yönelme durumu eki (-a, -e) getirilmekte bugün (içeri - ye, dışarı - ya gibi). Kısacası "bunların içerisinde", "olayların içerisinde" yerine "bunların içinde", "olayların içinde" demek, sözcüğü işlevi ve anlamı kalmayan bir ekten kurtarmak bakımından daha doğrudur.

Bir de gereksiz "-ki"ler var. *"Gazetelerdeki çıkan yazısında..."* Bu "-ki" eki kendisinden sonraki sözcüğün yerini tuttuğu için o sözcükle birlikte kullanılmamalı. Ya "-ki"yi atmalıyız tümceden ya da "çıkan" sözcüğünü: "Gazetelerdeki yazısında" ya da "gazetelerde çıkan yazısında". Şu da öyle bir örnek: *"TRT yönetim kurulundaki çalışan bütün kişiler..."* *"Çalışan"* atılırsa "-ki" kalabilir; ama ikisi birden fazla.

"Bu projenin mimarının siz olduğunuzu biliyoruz." Hem "siz" hem "olduğunuzu" sözcükleri gereksiz bir yineleme. Bunun yerine "Bu projenin mimarı olduğunuzu biliyoruz." demek yeterdi.

*"Rahmetlik **Özal**"*da da "rahmetlik" mi, "rahmetli" mi? Bence "rahmetli".

Ek deyip geçmeyin. Türkçe, gerçekten de eklemeli bir dildir. Gereksiz ekler fazlalık yaratır; ama gerekli bir ekin unutulması da anlamı değiştirir. HBB televizyonunun (Ben "he be be" diye okuyorum; ya siz?) yayına başladığı yıldı sanırım, bir kadın derneği başkanı, kendi flamalarını *"HBB televizyonuna 40. yılda başarılar dileğiyle"* diye imzalayıp armağan etti. İşte, deminden beri gereksiz kullanımlarından yakındığımız iyelik ekinin yardıma koşacağı an... 40. yılda olan HBB televizyonu değil, kendi dernekleri olduğuna göre şöyle bir dilek daha anlamlı olmaz mıydı? "40. yılımızda HBB televizyonuna başarı dileklerimizle..."

SUNUCULUĞU SUNMAK

Bir insanın yaşamını sürdürmesi için kaç sözcüğe gereksinmesi vardır? Hemen, hangi insan ve hangi yaşam, soruları geliyor akla. Öyle ya, insan vardır 500 sözcük yeter yaşamını sürdürmesine, insan vardır 500 bin sözcükle anlatmak istediğini tam iletemiyor olmanın sıkıntısını çeker.

Bir kişinin söz dağarının büyük ya da küçük olması, bilgisiyle ya da kültürüyle değil, kavramsal gereksinmeleriyle ilgilidir. Yabancı bir dilde olduğu gibi, insanın anadilinde de günlük yaşamını sürdürmesi için gereken sözcükler, düşünsel boyutu yüksek bir iletişim için yetersiz kalır. Bu yetersizlik en çok, aynı sözcüğü durmadan kullanmak biçiminde ortaya çıkar. Aynı sözcüğün yinelenmesi kimi zaman bir çeşit dil sürçmesi olabilir. "*Çok yoğun olarak olan...*" diye söze başlayan birinin, yalnız yanlışı değil, kendisi de pek önemsenmez ve "*Zaten o şekilde hareket etmemiz en doğru hareket olur.*" diyen birine de "hareket" sözcüğünü iki kez kullandı diye kızılmaz; ama bu yinelemeler belli kalıplar halindeyse ve haber bültenlerinde sürekli kullanılıyorsa sinirlenmemek elde değil. "*...verdiği ifadesinde... ifadesini verdi.*" kalıbını kastediyorum. Bu türdeki ilk örneği Semra Özal'la ilgili bir haberden not etmiştim: "*Şişli Cumhuriyet Savcılığındaki ifadesinde Savcı Sudi Gürel'e verdi ifadesini.*" Sonra örnekler o kadar çoğaldı ki! Belki duyan, okuyan olur diye söyleyeyim: "İfadesinde... ifade vermek" gibi bir kalıp hem yoktur, hem yanlıştır, hem de (böyle kullanmak Türkçeden iyice habersiz olmak anlamına geldiği için) ayıptır.

Bu türdeki yinelemelerden bir bölümü, çeviri zorlamalarından mı kaynaklanmaktadır? Bilemeyiz. Kimi yabancı filmlerdeki şu türden konuşmaları yorumlamak gerçekten güç: "*Benden bu kadar uzun beklememi bekleyemezsin.*" "*Bir de kalkmış o zır-*

deliyle evlenmeye kalkıyorsun." "Orda durup bir şey söylemeden duramazdım." Görüldüğü gibi bu tümcelerde aynı sözcüğün yinelenmesini gerektiren özel bir durum söz konusu değil. İlk tümcede "bekleyemezsin" yerine başka bir sözcük; örneğin "isteyemezsin" konabilir. Tıpkı "evlenmeye kalkıyorsun" yerine "evleniyorsun" denebileceği ya da son tümceden "durup" sözcüğünün atılabileceği gibi. Bu çevirileri yapanlar, yazdıklarının Türkçelerini okumazlar mı hiç?

Yine de bu yinelemeleri, kültürel düzeyi yüksek olması gereken bir politikacı yaptığında durum daha acıklı oluyor: *"Türk toplumu siyasete olan inancını kaybettiği inancında değilim."* gibi. Bir kez "Türk toplumu" yerine "Türk toplumunun" demesi gerek; bir de üstünde durduğumuz yinelemeler var: Bir politikacı aynı sözcüğü iki kez söylemeden tümceyi toparlamalı; "inanç" yerine "iman" falan da demeye kalkmadan üstelik.

"Şu anda durum oldukça gergin vaziyette." denmemeli örneğin. "Vaziyet", durum demek olduğuna göre, "durumun gergin durumda" olması ne demek?

Bir yayınevi yöneticisinin *"Kitabın kendi iç bünyemizde kullanacağımız kadar bir kadarı bizde kaldı."* kadar "kadar"lı; bir tiyatrocunun *"Tabii, çok keyif alıyorum ödül aldığım zaman; herkesin alacağı gibi."* kadar "almak"lı; bir yönetmenin *"Böyle bir yapıt yapmayı düşündüm."* kadar "yapmak"lı tümce kurmaya hakkı olmamalı.

Ve yine televizyoncular: *"**Defne Samyeli**'yi önce güzellik yarışmalarından tanıdık, sonra vazgeçilmez bir keyifle sunduğu sunuculuğuyla tanıdık."* Tek merak ettiğim, "sunuculuğu sunmak" nasıl bir şeydir? Başka bir şey merak ediyorsam "namerdim."

FUTBOL TÜRKÇESİ

Televizyonda, haberlerin ardından "Spor" programı başlayınca hemen kanal değiştirenlerdenim. T.C.'nin, bir "Futbolcu ve Manken Cumhuriyeti"ne dönmekte olduğunu görmemin pek payı yok bunda. Spor diye yalnız futbol lafı edilmesinin, futbolun bile kendisinden değil, kulüp başkanlarının neler yapıp ettiğinden, kimin kaç paraya satıldığından söz edilmesinin de payı yok. Hangi futbolcunun hangi manken kızda gözü varmış; nerede, nasıl eğlenmiş, hangi şarkıyı söylemiş, nasıl dansetmiş... Bunlar bile sinirlendirmiyor beni. Tek derdim var; futboldan anlamıyorum.

"Demin Erman konuşurken çok doğru yaralara parmak attı." denince duralıyorum örneğin. "Parmak attı"? Bir dil sürçmesi mi? "Bastı" mı denmek istenmiş? Bilmiyorum, belki bir futbol terimidir "parmak atmak".

"Hadi o kadar iddialı konuşmayalım; ama şu ana kadar Fenerbahçe'ye gelen futbolcuların en iyisidir diyebiliriz." **Jes Högh** için söyleniyor bu, iddiasız olarak. Oysa ben "en iyisidir"den daha iddialı bir laf bilmiyorum ve iddialı konuşulduğunda ne denebileceğini merak ettiğim için sözün gerisini dinleyemiyorum.

"Tabii bu maçın Galatasaray tarafından kazanma şansı, Galatasaray tarafına daha yatkın." Belki futbol bilgimin kıtlığı nedeniyledir; ama bu sözlerden de gerçekten bir şey anlamıyorum.

"Geçen hafta Bursa'da, Beşiktaş'ın iki golüne imza koyan ve berabere ayrılmasına yol açan oyuncu..." Anlamadığım belli olmasın diye "imza koymak"ın ne demek olduğunu kimselere soramıyorum da bu oyuncu, Beşiktaş'ın berabere ayrılmasına "yol açtığına" göre, iki gole imza koymakla iyi mi etmiş, kötü mü, anlamıyorum.

"Fenerbahçe'nin ne olacak bu hali, sorusuna aylardır herkes

birbirine sorarak ve genişleyerek gidiyor." Giden neymiş, diye sormanın "cehaletimi" ortaya çıkaracağının farkında olduğum için yutkunup susuyorum. Aynı şey, *"Çok iyi duran toplara vuruyor."* yorumunu duyduğumda da oluyor. Toplar mı çok iyi duruyor, sözü edilen futbolcu mu çok iyi vuruyor; gel de çık işin içinden.

"Galatasaray'ın matematiksel olarak final grubuna kalma şansının olduğu Göteborg-Manchester United maçını mutlaka izlemelisiniz." Bakın bu kadarını anlayabiliyorum. Yanılmıyorsam "Bu maçın sonucuna göre GS final grubuna kalabilir." demek istiyor.

Ama doğrusu, sevinç dolu bir ses: *"**Kubilay, Ramazan'ı** ve topu ayrı ayrı köşelere gönderdi."* dediğinde biraz ürküyorum; çünkü gözümde bir köşeye top gibi fırlatılan iki büklüm bir Ramazan'ın canlanmasını engelleyemiyorum. Bu sözün altında benim anlamadığım bir anlam olmalı, mutlaka. Yoksa adamın dertop edilip bir köşeye fırlatılmasında sevinilecek ne var?

Yarım sayfalık *"Türkiye sizinle gurur duyuyor"* ya da *"Destan yazdık"* manşetlerini anlamakta güçlük çektiğim gibi, *"Ölmeye, ölmeye geldik"* çığlıklarından rahatsız oluyor, *"Avrupa'ya Türk damgasını vurduk." "Avrupa'ya Türkün ne olduğunu gösterdik."* yorumlarıyla kendimden geçemiyorum. Dahası, *"Ağlamamak işten değil... Ne mutlu Türküm dememek işten değil..."* dendiğinde "Neden?" diye sormamayı bile beceremiyorum. Eğer bu bir "zafer"se bu ülkede yaşayan ve Türk olmayan insanlar neden bizimle birlikte sevinemiyorlar bu zafere? Sevinç çığlıklarına eşlik eden kurt başı işaretlerinin de bu yasaklamada etkisi var mı?

"Türk Milli Takımı'nın yazdığı bu destandan sonra ülkenin her yerinde ve tüm dünyadaki gurbetçilerimiz sabahlara kadar zaferi kutladılar." Zaferi kutlayanların arasında hiçbir zaman olmadığım gibi, "sabaha kadar zafer kutlamak" coşkusuna katılmak yerine "ülkenin her yerinde"ki "gurbetçilerimiz"e takılıp kalabiliyorum. Ayrıca o "sabaha kadar" kutlamalar endişelendiriyor beni. *"Geniş güvenlik önlemleri alınsa da bazı yerlerde havaya sıkılan silah sesleri bu muhteşem gecenin tek üzücü yanları oldu."* diye verilen haber, havaya sıkılanların "sesler" olmadığı-

nı, kim bilir kaç kişinin yaşamını tehlikeye sokan mermiler olduğunu da bildiriyor bana. Yoksa ben Türk falan değil miyim?

Futbol benim neyime. *"Zenci olarak İngiliz Milli Takımı'nın kaptanlığını yapan ilk siyahi futbolcu..."* diye bir haber duyduğumda "Ne olmuş?" diye bir kez daha düşünmekten kendimi alamıyorum. Bir kez daha düşününce de olan oluyor, bu kez aklımdan kuşku duymaya başlıyorum. "Siyahi" bir futbolcu, "zenci" olarak ilk kez... "Siyahi" bir futbolcu... "Zenci" olarak...

*"Ajax Takımı 1-0'lık yenilgiden 2-0 öne geçti."*nin ne anlama geldiğini de ya birileri bana açıklayacak ya da ben kendimi aptal gibi hissetmeye devam edeceğim. Ajax Takımı, bir gol yemiş durumdayken nasıl 2-0 öne geçebilir?

Dedim ya, futboldan hiç mi hiç anlamıyorum.

ÜNLÜLERDEN İNCİLER

"Kişinin yarısı dili, öteki yarısı da kalbidir. Bundan geri kalan et ve kandan ibarettir." Vedat Günyol, Varlık Dergisinin 1996 Eylül sayısında **Ord. Prof. Şemsettin Yaltkaya**'nın 1943'te yayımlanan "Yedi Askı" (El Muallakat-ı Seba) çevirisinden aktarmış bu sözü. Aynı kitaptan aktardığı bir başka tümce de şu: *"Susan insan, ancak konuştuğu zaman kimliğini açığa vurur."* İslamlık'tan önceki Arap şiirinin – ki çok büyük bir şiirdir – en önemli ürünlerinden, belgelerinden biri "Yedi Askı". Konuşmanın, insanın kişiliğini ele verdiğine ilişkin özlü sözler Türçede de var. Bunların en ünlüsü herhalde şu: *"Biliyorsan konuş, faydalansınlar/Bilmiyorsan sus, âlim sansınlar."* Konuşmayan, yalnızca susan âlimlerde ince bir eleştiri var gibi görünüyor. Televizyon gündelik yaşamımıza bu kadar girmeden önce, âlim değilse de sanatçı sandığımız ya da sıradan insanların üstünde bir değer taşıdıkları için ünlü olduklarını düşündüğümüz insanları pek görmez, seslerini de duymazdık. Bir konuşsalar neler söyleyebileceklerini düşleyerek gizli hayranlıklarımızı büyütürdük onlara. Ama artık televizyona çıkıyorlar ve "maalesef" konuşuyorlar.

Çok genç ve başarılı bir tiyatro sanatçısı: *"Evet, bu bir sanatçının başına gelebilecek en büyük mutluluklardan biri."* diyor. "Başa gelmek" deyiminin şanssızlıklar, bahtsızlıklar için kullanılabileceğini, mutluluk için kullanılamayacağını öğrenmeden mi bitirmiş tiyatro eğitimini? Bir tiyatro sanatçısının kesinlikle gereksindiği güzel konuşma becerisinin, yalnızca "telaffuz" ve "diksiyon" ile sağlanabileceğini mi düşünüyor?

"Yüzlerce yılımız böyle birlikte geçsin; bolluk ve bereketli." diyebiliyor başka bir tiyatrocu.

Bir yazar arkadaşını anlatan eleştirmen, "onunla yaşadıkları-

mız" ya da "ortak anılarımız" diyebilecekken *"Onunla birlikte paylaştığımız anılar..."* diye söze başlıyor.

Dayak konusunda uzman (Ne demekse!) olduğu için düşüncesine başvurulan biri *"Çocuğa özgürce kendini ifade etmemek hakkı tanımak"*tan söz ediyor.

"Her konunun önce tanımla girmek doğru olur." diyor bir profesör.

Bir aktör: *"Sunucular varken biz sahneyi terketmek düşer."* diyor.

Bir yayıncı, görüşünü ifade etmeye çalışıyor: *"İnsanların başka yollarla da edinemedikleri başka kitaplarla ulaşabilirler."*

Şimdilerde sanatçı denince akla en çok onlar geldiğine göre popçularımızın nasıl konuştuklarına da bir bakalım. *"Falanca kanalda hoş şeyler buluyor musun?"* sorusuna (Soruda da hayır yok ya!) bir popçu, *"Buluyorum yani. Takılıyorum."* diye yanıt veriyor.

Başka bir popçuda bir şeyler söylemeye çalışıyor: *"İyi birine, güzel birine benziyorsanız beni mutlu ediyor yani sonuçta."* Şimdilik ne söylediği anlaşılmıyor. Biraz daha büyüyünce konuşmayı sökecek gibi görünüyor.

Yeterince büyümüşlerden biri, *"Kıskanç mısın **Emrah**?"* sorusuna az biraz düşündükten sonra *"Oğlak burcu kıskanç... Tabii tabii kıskancım."* diye yanıt veriyor.

Mustafa Sandal, hayranları tarafından da kolayca uygulanabilecek bir yaşam formülü veriyor: *"Kendini birtakım negativitelere itecek şeylerden uzak durmak lazım."*

Serdar Ortaç, yakın geçmişini anlatırken içtenliği elden bırakmıyor. Torna tezgâhının başında ya da tesviye yaparken bir şeyler mırıldandığını anımsıyor, *"Demek mırıldandıklarım besteymiş, bir anda besteci oluverdim."* diyor. Besteyle mırıltı arasında, besteyle nota ya da solfej arasında olduğundan daha yakın bir ilişki bulunduğunu kanıtlamış oluyor böylece. Ayrıca, yıllarca konservatuarlarda okuyanların yanlış adreste oyalandıklarını ve esin (ilham) perisinin yalnızca deniz kıyılarını, hoş manzaraları mesken tutmadığını da belirtmiş oluyor.

Bir başkası alçakgönüllülüğü falan pek umursamıyor **(Erol**

Büyükburç): *"Ben artık bir mitim. Bir daha **Elvis** gelmez, bir daha **Frank Sinatra** gelmez."* deyip kendisini bu kişilerle özdeşleştiriyor ve yetinmiyor: *"Amerika'da olsam heykelimi dikerlerdi."*

Bir edebiyat programında özlü sözler ediliyor: *"Şiir orda kalır, yener, biter."*

Kanallardan birine güldürü dizileri yazan bir yazarla yeni yayımlanan kitabı üstüne canlı yayında bir söyleşi yapılıyor. Yazar, kendi kitabı için, *"Allah analı babalı büyütsün."* diyor. Sunucu durur mu, belki canalıcı bir dedikodu çıkar umuduyla yapıştırıyor soruyu: *"Babası sensin, anası kim? Var mı öyle bir şey?"* Yazar hiç duraksamadan yanıtlıyor: "Anası halkımız." Geğirir gibi bir "Estağfurullah!" çekiyoruz. Yoksa biz farkında olmadan ırzımıza mı geçildi?

Biraz da Dilbilgisi

GÜZEL GÜZEL VATANDAŞ

Hemen hemen bütün inşaatlarda şöyle bir yazı görmüşsünüzdür: *"İzinsiz inşaata girilmez."* Çok gözüpek bir yüklenici (müteahhit) karşısında mıyız? Adam inşaatının "izinsiz" olduğunu duyurma yürekliliği mi gösteriyor? Yok canım, Türkiye'deyiz; kimse kendi inşaatı hakkında böyle bir duyuruda bulunmaz, üstelik bunu, inşaatın önüne koyduğu bir levha ile hiç yapmaz. İzin alınmadan inşaata girilmemesini rica ediyor, hatta emrediyor o yazı. Kendi kalıbı içinde söylersek: "İnşaata izinsiz girilmez." demek istiyor.

Bir otobüsün ön camında yazıyordu: *"Uykusuz yola çıkmayın."* "Uykusuz yol" hoş bir film adı olabilir; ama kastedilen bu değil, "Yola uykusuz çıkmayın." demek isteniyor. *"Alkollü araç kullanmayın."*da da aynı yanlışlık var. "Alkollü araç" çıktı mı, icat edildi mi öyle bir şey, diye boşuna düşündürüyor insanı. Söylenmek istenen, şöyle ifade edilmeli: "Alkollüyken araç kullanmayın."

"Daha önce senin gibi sudan bir nedenle iş yemeğini kimse bozmamıştı." Karşısındakini "sudan bir neden" olarak görüyormuş, diyeceğim de diyemiyorum. "Sudan bir nedenle" sözünün "bozmamıştı"dan önce getirilmesi gerekiyor, "senin gibi"nin de "kimse"den önce. Böyledir, bir eylemi belirtmesini istediğimiz sözü/sözcüğü o eyleme en yakın yere koymalıyız; yanlışlıkla bir addan ya da başka herhangi bir eylemden önce getirirsek hiç kastetmediğimiz bir anlamın doğmasına yol açabiliriz. *"Özelleştirmeye bu kadar vurgu yapmanızın nedeni ne, bu kadar kalın altını çizmenizin?"* "Bu kadar kalın" sözü yine yanlış yerde kullanıldığı için "alt" sözcüğünün sıfatı oluyor; "kalın alt" gibi, söyleyenin aklına bile getirmediği bir anlam çıkıyor ortaya. Oysa konuşan her kim ise "altını bu kadar kalın çizmenizin" demek isti-

yor olmalı. Bazen de tersi olur: *"Rahmetli babamın en büyük yaptığı icraatlerden biri..."* **(Ahmet Özal)** "En büyük yaptığı" değil galiba. "Büyük yapmak", "en büyük yapmak"... Ayıp ayıp! Bir de oğlu olacak!

Dediğim gibi, kimi zaman da bir eylemi belirtmek isterken başka bir eyleme yönelebilir anlam: *"Ekmek bıçağıyla boğaza kaçan taneleri çıkarmayı öğrendim."* Bir filmden... "Ekmek bıçağıyla" sözü, bıçağın bir eylemin aracı olarak kullanıldığını söylüyor bize; ama hangi eylemin? Sanki taneler, ekmek bıçağı aracılığıyla boğaza kaçıyormuş gibi görünüyor; oysa "çıkarma" eylemi ekmek bıçağıyla yapılıyordur herhalde.

Tarsus'taki tarihi Kleopatra Kapısı'nın onarıldığından söz eden bir programda da şöyle denmişti: *"Çalışmalarla hasar gören duvarları yeniden onarılarak..."* "Çalışmalarla hasar gören" bölümüne lütfen dikkat! Çalışmalar mı hasar vermiş duvarlara? Hayır, bütün sorun, "çalışmalarla" sözcüğünün "yeniden onarılacak"tan önce getirilmeyişi.

"Resmi ideolojinin bazı kalıplarının dışına özenle çıkılmamaya gayret edilmektedir." "Özenle" sözcüğü "gayret edilmektedir"den önce getirilmeli. "Özenle çıkılmak/özensiz çıkılmamak" gibi bir anlam kastedilmediğine göre...

"Dünya televizyonları tekrar tekrar vurulan sivilleri gösteriyor." Siviller "tekrar tekrar" vurulmamış, hayır. Dünya televizyonları, bu görüntüleri "tekrar tekrar" gösteriyormuş.

"Programınız için aldığınız yaraları gösterir misiniz?" Programa katılmak için yaralanmayı bile göze almış bir kişiye mi söyleniyor bu söz? Sanmıyorum. Televizyona çıkmaya pek heveslisiyizdir; ama yaralanmayı da göze almayız herhalde. "Programımız için gösterir misiniz?" denmek isteniyor olabilir.

Bir kumarhane, deniz subayı kılığıyla işletiliyor olabilir mi? Yoksa, *"Deniz subayı kılığıyla kaçak olarak işletilen kumarhanede ne işiniz var?"* diye soran kişi, karşısındakinin bu kılıkta orada ne aradığını mı merak ediyor?

"Bu aylıklarla doğadaki otlardan toplayarak lezzetli yemekler yapabiliyorsanız gül gibi geçinip gidersiniz." Bir haber bülteninde alaycı bir öneri sunulmuş. "Bu aylıklarla" sözü, "gül gibi geçinip

gidersiniz"den önceye alınsaymış yalnız alaycı değil; anlamlı da olurmuş.

Daha tipik örnekler de var: "*İnsan ilk yazmaya başladığı zaman yazdığı şiirle daha sonra yazdığı şiirler arasında farklar oluyor.*" Yazmanın ilkinde olsa olsa "fişler" yazılıyordur. İlk yazmada şiir döktürecek doğaüstü bir varlık henüz yaratılmadı. Dünyanın hiçbir ülkesinde, Türkiye dahil. "İlk" sözcüğü, "başlamak" eylemini belirtsin diye söylenmiş; gelin görün ki onu belirtmesine de gerek yok. İkinci başlamak, beşinci başlamak olamayacağına göre, "ilk başlamak" da olmaz.

Bu, bir milletvekilinin sözü: "*En doğal vatandaşın hakkını koruyamıyorlar.*" "En doğal" vatandaş değil oysa, hak. Bu da başka bir politikacının sözü, hizmet için kimi koşulları varmış; onları sıraladıktan sonra diyor ki: "*Biz de güzel güzel vatandaşa hizmet verelim.*" Koşullardan biri daha, bu kez söyleyen tarafından belirlenmeden ortaya çıkıyor: "Güzel güzel vatandaş"a hizmet götürülecekmiş, çirkinlere bir şey yok. Söylemek bile gerekmez, "güzel güzel" ikilemesi, "hizmet verelim"den önce getirilecekti; çirkin vatandaşlar da düşünülerek.

NE YERİ NE DE ZAMANI

"*Burası böyle bir tartışmanın ne yeri ne de zamanı.*" Bu kalıpla kurulan tümceler hep yanlış olmak zorunda. "Burası" böyle bir tartışmanın "yeri" olmayabilir; ama "zaman"? "Burası" bir "zaman" birimi değil. "Zaman"a uygun bir özne koysanız bu kez de "yer" uymayacak; örneğin, "Şimdi, bu tartışmanın ne yeri ne de zamanı". Bu kez de "şimdi" sözcüğünün bir "yer" olmadığına takılacağız. Bu tehlikenin farkında olanlar kalıbı biraz değiştirip yanlış yapmaktan kurtulamaz mı? Kurtulabilir: "*Burada bu konu hakkında söz söylemenin ne yeri ne de anlamı var.*" Estetik açıdan kulak tırmalayabilir; ama dilbilgisel açıdan doğru bir tümce! "Ne yeri ne de anlamı var", "...yeri de yok, anlamı da yok" demek. Bu, "ne... ne..." bağlacı biraz belalı. Tümcenin anlamını kendisi olumsuzladığı için, olumlu yüklemle kullanılması gerekiyor "*Ne daha önce ne daha sonra böyle bir suç işlemedim.*" örneğinde "ne daha önce" bölümü de "işlemedim" yüklemine bağlanıyor; oysa "işlemedim" yerine "işledim" dense sorun kalmayacak. Böyle aynı yükleme bağlanma durumunda iki tümcenin de uyum sağlaması gerek. Yoksa olmuyor. "*Büyüyünce ya dansçı, ya ressam ya da bir otelde çalışmak istiyorum.*" "Ya dansçı, ya ressam"dan sonra bir "olmak" getirilmeyince olmadığı gibi. Bir çocuğun sözü bu. Yaptığı dil yanlışı, çocuktaki yönlendirme yanlışının yanında solda sıfır.

Yine televizyondan alınan şu karşılıklı konuşmalara bakalım:

"— *Labaratuvarlar ne işe yarar, söylesene!*

"— *Hiçbir işe.*"

Yanıta başka bir yüklem konmadığı için "Hiçbir işe (yarar)." gibi bir anlatım çıkmış ortaya. Tıpkı,

"— *Bankalara güvenmiyorsun ha!*"

"— *Sadece çok güvenli olanlara.*"

Sadece çok güvenli olan bankalara mı güvenmiyormuş? Tümce öyle diyor!

Yüklem ortaklığında olduğu gibi başka öğelerin ortaklığında da aynı yanlışlık olabilir. Bir sinema yönetmeninin (**Tunca Yönder**) tanıtıldığı programda şöyle diyor anlatıcı: *"Lise yıllarında edebiyat öğretmeni bir edebiyat uyarlaması yaptırır, kötü oynadığı için de kovulur."* Bu tümceye göre kovulan, Tunca Yönder değil, edebiyat öğretmeni. Çünkü birinci tümcenin öznesi o. Edebiyat uyarlaması yaptıran kim? Edebiyat öğretmeni. Kovulan kim? Yine edebiyat öğretmeni. Oysa (niyete göre) kovulanın Tunca Yönder olması gerek.

Bu da bir politikacının yakınması: *"Bize hep politik sorular soruyorlar; biz buna bir taraftan alıştık, bir taraftan bıktık."* "Buna bir taraftan alıştık" tamam; ama "bir taraftan bıktık" yine "buna" sözcüğüne bağlandığı için olmamış; "bundan bıktık" denmeliydi.

Acaba insanlar, söylemeyi düşündükleri sözden konuşma sırasında vazgeçtikleri için mi çıkıyor bu yanlışlar? *"Mesleğim reklam ve halkla ilişkiler yapıyordum bundan önce."*deki yanlışlık böyle açıklanabilir. *"Bence bizim çok çalışıp sesimizi dünyaya duyurmalıyız."*daki yanlışlık da böyle açıklanabilir; ama *"Yaşadığımın yıllar, gökler şahidimdir"* gibi "artistik" bir tümceyi açıklamaya bu varsayım da yetmez. Hele şunu hiçbir varsayım açıklayamaz: *"Hiçbir zaman o emeğinizi sonuna kadar yapmanızı istiyorum."*

"Seninle nasıl bir geleceği olup olmayacağını öğrenmek istiyor." Bu tümcede de "nasıl bir geleceği" ve "olup olmayacağı", ikisi birden fazla. Şöyle olabilir: "Seninle nasıl bir geleceği olacağını öğrenmek istiyor." Şöyle de olabilir: "Seninle bir geleceği olup olmayacağını öğrenmek istiyor." Türkçe bilinci gelişmiş biri, her tümceden önce durup o tümceyi nasıl kurması gerektiğini düşünmez. Çünkü öğrenim yaşamında alacağı iyi bir eğitimden sonra istese de bozamaz tümceleri. Ancak, şöyle konuşan bir yarışma sunucusunun "dil bilinci" olduğundan da sanırım söz edilemez: *"Üç tane zor sorulardan istemediğinizlerden bahsedebilir miyiz?"* "İstemediğimiz zor sorulardan üçü" söz ko-

nusu, bunu anlıyoruz; ama o, "istemediğinizlerden" nedir? Konuştuğu dili bilen bir kişinin ensesine silah dayasanız böyle bir şey söyletemezsiniz. Belki canlı yayın heyecanıyla, incelemeye kalksak pek çok yanlış bulabileceğimiz şöyle bir şeyi söyler: *"Onların en ufak bir acıları, en ufak bir başlarının derde girmesini, Allah saklasın, kimse istemez."* Başı sonu belirsiz şöyle bir şey de söyleyebilir: *"...meydana gelen üzücü olaylar ve bu haberleri aldıktan sonra programımıza devam ediyoruz."* Peki, şunu söyler mi? *"Filmi yapan insan ticari bir başarı beklesin için..."* Sondaki sözcüğün "için" değil, "diye" olacağı böylesine açıkken! Hele, önceden hazırlanmış bir konuşma metnine baka baka *"Atatürk'ün yüzüncü yılı, doğum yıldönümü olan 24 Kasım 81 yılından itibaren kutlanmaktadır."* diyen bir kişinin durumunu heyecanla falan açıklamak olası mı? Bu, öğretmenler günü ile ilgili bir programda söylendi, bu programı hazırlayan kişi tarafından ve kâğıttan okunarak. "24 Kasım 81"in yıl değil, "gün" olduğunu söyleyerek başlayalım. "Tarihi" de denebilirdi elbet. Kutlanan, "Atatürk'ün yüzüncü yılı"ymış (Tümce öyle diyor.) o zaman her yıl kutlanmaz, yüz yılda bir kutlanması gerek. 24 Kasım 1981 (81, olsa olsa 1981'dir diye onu da biz çıkarıyoruz.) Atatürk'ün "doğum yıldönümü" değil, "doğuşunun yüzüncü yılı" değil mi? Ancak bu kadar açıklamadan sonra söylenmek istenen belirginleşiyor: "Öğretmenler günü, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılı olan 24 Kasım 1981 tarihinden itibaren kutlanmaktadır." Böyle düz bir tümceyi bu kadar bozabilmek için herhalde özel bir yetenek gerekiyordur; ama ne yeteneği olduğunu kestiremeyeceğim.

TAMLAMA YANLIŞLARI

*"Dün tahliye olan **Selçuk Parsadan'ın** iş ortağı olay kadın **Nafiye Yöney** canlı yayında..."* Dakika başı altyazı olarak geçen bu duyuruya gözüm takılınca "Ne çabuk!" diye şaşıp kaldım. Selçuk Parsadan'ın tahliye olduğunu sanmıştım çünkü; oysa tahliye olan Nafiye Yöney'miş, az sonra da canlı yayına çıktı gerçekten ve mahalle kavgasına çevirdi canlı yayını. O günkü davadan Selçuk Parsadan da beraat etmiş; ama başka davalar nedeniyle cezaevindeymiş hâlâ. Neden yanlış anladım, diye yeniden düşününce, hatanın bende değil tümcede olduğunu gördüm ve buna sevinemedim doğrusu. "Dün tahliye olan" sözü, Selçuk Parsadan'dan önce getirilince kim olsa benim anladığımı anlar. Ne olmalıydı, diyorsanız şöyle olmalıydı: "Selçuk Parsadan'ın dün tahliye olan iş ortağı..."

"İptal edilen seçim tartışması gündemdeki yerini koruyor." "İptal edilen tartışma" gündemdeki yerini nasıl hâlâ koruyor olabilir, diye düşündürmez mi insanı? Böyle söylendiğine bakmayın, "iptal edilen" tartışma değil, seçimdi aslında. Ama o zaman böyle söylenmez ki! "İptal edilen seçimin tartışması" dese hiçbirimiz yanlış anlamazdık.

Bir tek "-in" ekiyle anlam bu kadar değişir mi? Eski notlarımı karıştırıyorum, tamlamayla ilgili saptadığım pek çok yanlış bundan, tamlayan (ilgi) ekinin eksikliğinden kaynaklanan yanlışlar. Şöylece bir sıralayayım mı?

"Yani ben anlamadığım Haliç'e fabrika ruhsatı vermişler." "Ben" değil, "benim".

"Türkiye, bu noktaya gelmesini ne yazık ki devletçi ve statükocu tutumlar anlayamadı." "Türkiye" değil, "Türkiye'nin".

"Bir bankanın genel müdürü bu tip olaylara muhatap olmaması lazım." "Genel müdürü" değil, "genel müdürünün".

"Biz bu projedeki amacımız..." "Biz" değil, "bizim".

Dersimiz Türkçe! Bundan sonraki örneklerde de aynı türden yanlışlar var; bunları da siz bulur musunuz?

"Beni en çok besleyen şey sevgi olduğunu fark ettim."

"En iyi kadın oyuncu ödülüne layık görülen ***Türkân Şoray,*** *bugünlerde mutluluktan adeta gözlerinin içi gülüyor."*

"Sen de ondan aşağı kaldığın yok zaten."

"Erken genel seçim isteyenler 0 900 900...'ü aramaları yeterli olacak."

"Türkiye bu işi yeterince istemediği, istediği zaman Gümrük Birliği antlaşmasının imzalanabileceği söyleniyor."

"Türk Milli Takımı bütün bu sorunları aşacak ve gereken başarıyı kazanacağı inancındayım."

Tamlama yanlışları, yalnızca bu ekin unutulmasıyla oluşmuyor. Kimi zaman tamlayanın kendisi unutuluyor: *"Yazar, eskiden gazetelerde her gün kısa öykü yayımlandığını – ama çoktan bir yana bırakıldığını – söylüyor."* Neyin? İki kısa çizgi arasına, hiç değilse "bunun" gibi bir sözcük konması gerekmiyor mu? *"Bu ülkede konukseverlik havası kadar sıcak."* "Konukseverlik"ten sonra bir virgül, ondan sonra da "ülkenin" diye bir sözcük gerekiyor.

Tamlayan eksikliğinden kaynaklanan yanlışlıklar oluyor da tamlanan eksikliği yanlışlığa yol açmıyor mu? *"Adalet, eşimin de benim de kardeşim gibidir."* "Eşimin" ve "benim" tamlayanları için bir tamlanan var: "kardeşim". Bu tamlanan, "benim"e uyuyor; ama görüldüğü gibi "eşimin" sözcüğüne uymamış.

"Siyasi, ekonomi ve kültür alanında..." Bu da sıfat tamlamasıyla iki ad tamlamasının birleştirilmesinden doğan yanlışlık. "Siyasi alanı" değil, "siyasi alan"dır elbette ve doğrusu şöyle olmalı: "Siyasi alanda, ekonomi ve kültür alanında..." Ama bu, başka bir yazının konusu.

BİRAZ DA DİLBİLGİSİ

Anlatımı bozan önemli bir etkenden söz etmek istiyorum. Türkçede iki tümce birbirine bağlandığında ortak öğe, her iki tümce için de geçerli olmalıdır. Değilse, dilbilgisel bir yanlışlık yapılır, anlatım bozukluğu çıkar ortaya. Halk arasında "cümle düşüklüğü" ya da "düşük cümle" denen durum, böyle bir şeydir. (Buna, "cümle düşüklüğü" değil, "anlatım bozukluğu" demek, elbette daha doğrudur.) Örneğin, *"Size veda etmeden gönderir miyim sanıyorsunuz?"* tümcesinde, anlatmaya çalıştığım durum söz konusu. "Size" sözcüğü, "veda etmek" için geçerlidir; çünkü "birine" veda edersiniz; ama "göndermek" eylemine uymuyor. "Göndermek" eylemi, "size" değil, "sizi" sözcüğünü gerekli kılıyor. Öyleyse, tümcenin son bölümüne "sizi" sözcüğü eklenmeli.

Aynı durum şu tümcede de var: *"Görevimiz sana geçmişini unutturmak; yurduna, ulusuna faydalı bir insan yapmaktır."* "Sana... unutturmak" tamam; ama ikinci tümce "sana" değil, "seni" istiyor. Dilbilgisel adlarıyla söylersek ilk tümcedeki dolaylı tümleç, ikinci tümceye uymuyor; çünkü ikinci tümce, dolaylı tümleç değil, nesne gerektiriyor.

Cem Boyner, Güneydoğuda, kan döken kişileri kastederek haklı bir endişeyi dile getiriyordu: *"Nasıl çocuk sahibi olacak bunlar, nasıl yetiştirecekler?"* Söylemeye bile gerek yok, tümcenin "nasıl yetiştirecekler" bölümüne "çocuklarını" diye bir nesne eklenmeli.

"Dokunmayın bana, rahat bırakın" dizesinde "bana" sözcüğü, nasıl "rahat bırakın"a uymuyorsa *"Hangi dine uyar insanoğluna işkence etmek, öldürmek?"*te de "öldürmek"ten önce "onu" sözcüğü getirilmeli.

Bunun tersi olan durum da anlatım bozukluğuna yol açar;

yani ilk tümcedeki nesnenin ikinci tümceye de uyması beklenir; oysa bu kez, ikinci tümce nesne değil, dolaylı tümleç istiyordur. 900'lü telefon mesajlarından birinden kulağıma çalınmıştı: *"Seni arabamla evinden alıp eşsiz bir gün yaşatacağım."* "Seni ... yaşatacağım" değil, "sana ... yaşatacağım" olmalı. Ya da bir filmde geçen, *"Gabriella'yı bulmalıyım, nasıl ulaşacağını bilemiyorum."* tümcesinin ikinci bölümü "Gabriella'yı... ulaşmak" biçimini almış. "Nasıl" sözcüğünden önce "ona" eklenirse hem anlatım bozukluğu giderilmiş hem de yeniden "Gabriella" demekten kurtulunmuş olur.

"Yaralılarla konuşan ve bilgi veren bakan..." Bakan yaralılarla konuşmuş; ama bilgiyi "onlara" vermesi gerek; "ve"den sonra bu sözcük eklenmeli.

"Bizim tek işimiz biribirimizi sevmek, sevmesek bile saygı duymak." Fark ettiniz değil mi, tümcenin ikinci bölümü "biribirimize" sözcüğü istiyor.

"Dost bizi yalnız bırakmaz, elinden geldiği kadar destek olur." Yine aynı şey; ikinci tümceye "bize" sözcüğü gerekiyor.

Türkçeyi savunurken yabancı dillerden örnek vermeyi pek sevmiyorum; ama anlatmaya çalıştığım durumun yalnızca Türkçe için geçerli olduğunun sanılmasını da istemem. Çünkü "Canım, işte Türkçe değil mi?!" gibi bir aşağılama yaftasını, ellerinde hazır bekletenlerin varlığını biliyorum. Hayır efendim, yalnız Türkçe için değil, bütün diller için durum aynıdır. İngilizcede "listen" sözcüğünü, yanına "to" getirmeden nasıl kullanamazsanız, nasıl "afraid"ten sonra "of" getirmek zorundaysanız, Türkçede de "sevmek" eylemi için "-ı, -i" ekli bir sözcük, "saygı duymak" için "-a, -e" ekli bir sözcük kullanmak zorundasınız. Ecevit'in bir Kıbrıs gezisinde, karşılamaya gelenlerin ellerindeki pankartlardan birinde yazıyordu: *"Ecevit, seni seviyorum; saygı duyuyorum."* Sıcak duygular bunlar; ama "seni" sözcüğünü "saygı duyma"ya bağlamak için yeterli değil, ille de "sana" gerekiyor ikinci tümceye.

Tıpkı *"Margot onu saklar, korur ve âşık olur"*daki gibi. "Margot onu saklar" tamam; "onu korur" evet, "onu âşık olur" hayır! "Margot onu saklar, korur ve ona âşık olur." denmeli.

ÇAYCILIK OYNAMAK

Bütün dillerin belli kuralları vardır. Konuk bile olsanız o ülkenin insanları dillerini bozuk konuşmanıza belli bir çerçevede anlayış gösterir, kibarca düzeltir sizi; dilin o kuralı her neyse öğrenmenizi sağlamaya çalışır. Eğer o ülkenin insanıysanız ve dili kötü kullanıyorsanız, kesinlikle aşağılanırsınız.

Türkiye'de böyle olmaz. Hep "eğri gemi, doğru sefer" mantığıyla bakıldığından, meramını anlatabilen herkes "makbulümüzdür". Gelmiş geçmiş – ve gelecek – bakanlardan biri şöyle konuşabilir: *"Türkiye'nin sorunlarına gönlünüz kadar, dilediğiniz kadar ve Türkiye'nin sorunlarının bitmesi için az olmasını diliyorum."* Ne diyor? Canım, adam Türkiye için iyi dileklerde bulunuyor. Bu kadarını anlamak, çoğumuza yeter. Oysa tümcenin başıyla sonunun hiçbir ilişkisi yok. Söze başlarken söylemeyi düşündüğü bir "şey" varmış besbelli; yoksa "gönlümüz kadar", "dilediğimiz kadar" olacak olan ne? Herhalde sorunlar değil. "Bitmesi için az olmasını dilemek" de neyin nesi? Çok olunca bitmez mi? Evdeki kışlık bulgurdan mı söz ediyoruz? Sorunları baştan ikiye mi ayırıyor bakanlarımız? "Az sorunlar", "çok sorunlar" ve çözüm önceliğini "az sorunlar"a mı veriyorlar?

Anlaşıldığı gibi, yüklem yanlışlarından söz etmek istiyorum. İşte bir karşılıklı konuşma:

"— *Gazete falan da okumazsınız?*"

"— *Ara sıra.*"

Bir yarışmanın sunucusu, yarışmacıyla tatlı tatlı söyleşiyor. Kendisi akıllı, ötekiler aptal ya, alay ediyor. Yarışmacı da gerçekten aptal mı ne? "Ara sıra" okur muymuş, "ara sıra" mı okumazmış?

Bunu, kendisinde "tavsiye" yetkisi bulan biri söylüyor: *"Benim tavsiye ve öğütleyebileceğim şey şudur."* "Tavsiye" sözcüğün-

den sonra "edebileceğim" gelmeli kuşkusuz; ama daha iyisi Türkçesini kullanmak. "Önerebileceğim ve öğütleyebileceğim" daha güzel değil mi?

Tek yüklem kullanıldığında önceki öğeler olumlu da olsa olumsuz da o tek yükleme bağlanmak zorundadır: *"Bu asayişi, huzuru, güvensizliği bozan nedir?"* "Asayiş ve huzur" olumlu, "güvensizlik" ise olumsuz. İlk ikisini bozmak kötü olabilir; ama sonuncusunu bozmak gerek zaten. Bu örneğin daha basiti şu: *"Herkesin temiz olmasını ve yere hiçbir şey atılmasını istemiyorum."* İlkini istiyor olmalı sözü söyleyen; herkesin temiz olmasının kime ne zararı var? Daha karmaşığı da şu: *"Zaten biz sanatçılar birbirimize destek, halk da bize destek oluyor."* Yanlışlık aynı. Hatta şu dizelerdeki de aynı türde bir yanlışlık: *"Sen bize layıksın, biz de sana İstanbul"* "Biz de sana"dan sonra "layığız" denmesi gerek.

"Park lambaları yetersiz ya da hiç yanmayanlar". Burada da "yetersiz" sözcüğü boşlukta kalmış.

Öğeler yan tümceciğin yüklemine bağlandığında da yanlışlık tehlikesi var: *"Cumhurbaşkanı Gima'ya geldiğinde halk oyunları ve kurban kesilerek karşılandı."*

"Halk oyunları ve kurban kesilerek" bölümüne dikkat! Halk oyunları"ndan sonra "oynanarak" denebilir, hatta yalnızca bir "ile" sözcüğü konarak da kurtarılabilir tümce.

"Sen dışarı, ben içeri doğru giriyorum" tümcesi neden yanlış? Deminden beri verdiğim örnekler neden yanlışsa o yüzden.

Son örnek de haberlerden:

"Biri çaycılık, diğeri üçüncü ligde futbol oynayan talihliler 24 milyarı aldılar."

Biri futbol, öbürü de çaycılık "oynayan" iki talihliden söz ediliyor. Galiba çaycılığı pek ciddiye almıyormuş delikanlı, "öyle" yapıyormuş, oyun gibi. Yoksa "çaycılık oynamak" diye bizim bilmediğimiz bir şey mi var?

ÖZENSİZ KULLANIM

Dilde, "sözcükleri özensiz kullanmak" diye bir konu vardır. Konuşurken, yazarken, tam amaçladığınız anlamı iletecek sözcüğü bulma çabasını göstermezseniz, sözünüz, iletmek istediğiniz anlamı kapsamaktan uzaklaşır, başka bir anlam iletir, hatta anlamsızlaşır.

"Yaptığınız bütün o konuşmalar size saygı duyulmamasını sağlıyor." daha önce de "sağlamak" sözcüğünün, yalnız olumlu anlamlar için kullanılması gereğinden söz etmiş miydim? "Sağlamak", "sağ" duruma, iyi bir duruma getirmek demek; oysa, birine saygı duyulmaması, olumsuz bir durumdur; bu yüzden "sağlamak" yerine, "neden olmak", "sebep olmak" kullanılmalı.

"Neden olmak, sebep olmak" eylemlerinin olumlu durumlar için kullanılması da sakıncalı. **Sakıp Sabancı**'nın dediği gibi, *"Güzel şeylere sebebiyet verdi."* de denmez. "Sağlık" sözcüğü de öyle, "sağ" olma durumu demek, insanlar için kullanılmalı. Örneğin şu tümce yanlış: *"Eminönü Belediyesinin en çok önem verdiği şeylerin başında yiyecek maddelerinin sağlığı geliyor."* Yiyecek maddelerinin sağlığı değil, "insanların sağlığı" gelmeli en çok önem verilen şeylerin başında. Yiyecek maddeleri söz konusuysa "sağlık" değil, "sağlıklı" oluş konuşulmalı. "Sağlamak" gibi, "katkıda bulunmak" da yalnız olumlu anlamlar için kullanılır. Şu tümce yalnız yanlış değil, aynı zamanda "komik". *"İstanbullular bu telefonları arayarak bizzat hava kirliliği konusuna katkıda bulunabilirler."* "Bizzat" sözcüğü yanlış yerde kullanılmış; ama o bir şey değil. "Hava kirliliği konusuna katkıda bulunmak", ancak telefonla havayı kirletmek söz konusuysa olabilir. Oysa bildiğimiz kadarıyla telefon, ne kadar kötü kullanılırsa kullanılsın, belki beyinleri kirletebilir, havayı değil.

Hazır söz telefondan açılmışken "telefonlu" bir örnek: *"Ya-*

rışmamızın süresi sona erdi, lütfen telefonlarınızı artık etmeyiniz." Buradaki bileşik eylem "telefon etmek"tir, "telefonlarınızı etmek" olmaz. Ayrıca, "artık" sözcüğünün, "telefon" ile "etmek" arasında ne işi var?

"*Adını neden telaffuz etmedin?*" diye sorulan bir soruda "telaffuz etmek" yerine "söylemek" kullanılmalı. "Telaffuz etmek", "söylemek"tir; ama "ses boğumlanmalarının inceliklerine dikkat ederek söylemek". "'Tekâsül' sözcüğünü telaffuz edemiyorum." dersiniz; ama birinin adını "söylersiniz". Benzer bir yanlışlık şurda da var: "Falanca... *bugüne kadar konuşmadıklarını anlattı.*" Burada da "konuşmadıklarını" değil, "söylemediklerini" denmeli. "Konuşmak" konuşma eyleminin adıdır, "söylemek" ise söze dökmek.

Gülay Atığ, politikaya neden atıldığını açıklıyordu bir programda: "*Tabii yaş geliştikçe yalnız etrafınızdakilere değil memlekete yardım aşkıyla yanıyorsunuz.*" Oysa yaş "gelişmez", ilerler. "*Senin gazetecilik kişiliğine saygı duyalım ve bu konuya girmeyelim.*"de "gazetecilik kişiliği" var. Böyle ayrı ayrı kişilik çeşitleri mi olurmuş? Belki "gazeteci kimliğine" denmek istenmiş; belki de "gazeteciliğine" ya da "kişiliğine"...

Bir popçu, "*Ben çok geniş insanlara ulaştım bu program sayesinde.*" diyor. "Geniş kitleler" olur; ama "geniş insanlar"? Gamsız, rahat, vurdumduymaz insanlardan söz edilmiyorsa olmaz. "*Çünkü biliyorsunuz kadere inanan bir insanız.*" "Ben" demekten kaçınıldığı için mi oluyor bunlar? İnsan, kendisinden söz ederken neden "bir insanız" der? Üstelik biz onun bu "içsel" özelliğini nereden bilelim, ayrıca bilmemiz gerekiyor mu?

"*Bir sürü kesimde büyük bir ivme kazandınız.*" da denmez. "Birçok" ya da "pek çok" denebilir; ama "sürü" ve "kesim" , "mezbaha" çağrışımı yapıyor. Aklıma gelmişken, bir kültür bakanı (O kadar sık değişiyorlar ki hangisi olduğunu anımsamıyorum.) "mezbahane" demişti. "Mezbaha" zaten hayvan kesimi yapılan yer demek, "mezbahane" ne demek?

"*Soğuk hava yerini kar yağışına terk etti.*" deniyor sık sık. Neden "terk etsin", "bıraktı". "Hazır bulunmak" da öyle. "*Yemekte **Neslihan Yargıcı** da hazır bulundu.*" deniyor. "Vardı", "o da ye-

meğe katıldı" demek yetmiyor mu? *"Yarınki 'Neden Olmasın?' programımızı sakın kaçırmıyorsunuz."* "Sakın kaçırmayın" denebilir, deniyor da. "Sakın kaçırmıyorsunuz" olmamış. İlle de "ısrarcı" olunacaksa "sakın" yerine "asla" kullanılabilirdi.

"Danimarka başarımız çok yazıldı, çizildi; ben şöyle tek cümleyle anlatmaya çabalayayım." Her ne kadar "çalışmak", "çabalamak" yakın anlamlı sözcüklerse de gördüğünüz gibi olmuyor. Burada "çabalamak" değil, "çalışmak" kullanılmalı. *"Üç Akdeniz ülkesi, Yunanistan, İtalya ve İspanyol halk şarkılarını seslendirecek."* Yunanistan ve İtalya, İspanyol halk şarkılarını seslendirmeyecek herhalde; zaten üç Akdeniz ülkesi sayılacaksa "İspanyol" değil, "İspanya" denmeliydi. Başka bir sanat programında *"Gerçeküstücülük ya da eski adıyla sürrealizm..."* diyor yorumcu. Gerçeküstücülük, sürrealizmin yeni adı mı? Hayır, Türkçesi. Yoksa biz bilmiyoruz; ama Fransızlar da "gerçeküstücülük" mü demeye başladılar "sürrealizme"?

"Kadın derneklerine ve kadın sığınma evlerine yatırımda bulunabilirsiniz." diyen kişi, yatırdığımız paranın faiziyle bize geri döneceğini kastetmiyor aslında, "bağış" sözcüğünü anımsayamamış, hepsi bu. *"Topraklarımız bu içki için çok elverişli."* dendiğinde topraklarımızda içki yetiştiği anlamı çıkıyor; oysa sözü edilen içki şarap. Şarabın topraktan yetişmediğini, topraklarımızın olsa olsa üzüm yetiştirmek için elverişli olabileceğini bizim bulmamız gerekiyor.

Bir başkası da *"Allahtan herkese **Cem Özer** gibi arkadaşlar tavsiye ederim."* diyor. "Allah"ın bu tümcede ne işi var, anlamadım. Allah'a mı "tavsiyede" bulunuyor, haşa! "Tavsiye"yi eden oysa Allah'a ne hacet? Belki de "Allah'tan herkese Cem Özer gibi arkadaşlar vermesini **niyaz** etmektedir." Bilemeyiz ki! Sözü tam söylemeyince ne anlatıldığını nasıl anlayalım? *"Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından koptu lafı..."* dendiğinde ne söylenmeye çalışıldığını anlamamız, o "lafı" bilmemizdendir. Yoksa "...hayat damarlarından koptu" ne demek ola ki diye düşünür kalırdık.

KİMİ, NEYİ?

Bizim okullarımızda dilbilgisi öğretilmez. Türkçe de öğretilmez. Dilbilgisi öğretimine ortaokulda, hatta ilkokulda başlanır; ama bu öğretim "Zarflar kaça ayrılır?", "Sıfatın çeşitleri nelerdir?"den ibarettir ve ezbere dayanır. Ayrıca dilin matematiksel yapısı, öğretmenini sevimsiz kılar, öğrencilerin onu, "Sıfırcı" olmakla övünen kimi matematik öğretmenlerine benzetmesine yol açar. Yine de ortaokulda Türkçenin tadı, biraz sezdirilmeye çalışılırken lisede bundan tümüyle vazgeçilir. Türkçe, edebiyat denen tatsız tuzsuz derse bırakır yerini, dilbilgisi ise bütün o "zorunlu seçmeli" derslere karşın bir türlü öğretilemez. Zaten şu "zorunlu seçmeli" sözünü öğrenciye dayattınız mı onda ne dil zevkinden eser kalır ne Türkçe öğrenme hevesinden. Çünkü dil mantığı bunu reddeder. Öyle ya, bir şey "zorunlu" ise "seçme" söz konusu olamaz; "seçmeli" ise "zorunlu" olmak neyin nesi?

"Çareyi ilaçlarda arıyordu; ama bazen hiçbir işe yaramıyordu." gibi bir tümcenin "bozuk" olduğunu anlamak, biraz dilbilgisi bilmeyi gerektirir çünkü. Bu bozukluk da "ama"dan sonra "ilaçlar" sözcüğü konarak giderilebilir. Tıpkı, *"Bu bina için bir türlü bitirilemeyen çalışmalar hızlandırıldı ve hizmete açıldı."* da "ve"den sonra "bina" sözcüğünün eklenmesi gerektiği gibi.

TRT2'de Van Gogh'un yaşamını anlatan bir dizi oynamıştı bir zaman önce. Oradan not ettiğim bir tümce var. Karısı, Van Gogh'a söylüyor: *"Hayatımı zehir ettin Vincent, şimdi de öldürüyorsun."* Tümcenin aslı nasıldır, bilmiyoruz; gelişigüzel bir çeviri ile böyle aktarılmış. Türkçede hiçbir kural olmadığının sanılmasından ya da kimsenin Türkçe dilbilgisini doğru dürüst bilmemesinden oluyor bu işler. Şimdi azıcık dilbilgisi: İki tümce birbirine bağlanmışsa (örnekte olduğu gibi) ve herhangi bir öğe,

birinci tümcede kullanılmış, ikincide yerine uygun, başka bir öğe konmamışsa bu öğe, her iki tümcenin ortak öğesi sayılır. "Hayatımı zehir ettin"de "hayatımı" sözcüğü öteki tümcenin de öğesi (dilbilgisel adıyla nesnesi). Bu yüzden ikinci tümcenin açılımı şu: "Şimdi de 'hayatımı' öldürüyorsun." Oysa "hayatını" değil, "onu" öldürüyordur herhalde. Ne gerekiyor, diyorsanız, ikinci tümceye başka bir nesne; doğru olanı, yani "beni" sözcüğü. Tümce şöyle olmalı: "Hayatımı zehir ettin Vincent, şimdi de beni öldürüyorsun/öldürüyorsun beni."

"Ben de Sam'in tehlikede olduğunu hissediyordum ve uyardım." Bu da bir film tümcesi. Bir şeyi hissediyormuş, güzel! Uyarmış. Neyi ya da kimi? Bu tümceye göre "Sam'in tehlikede olduğunu" uyarmış oluyor; oysa herhalde "Sam'i" uyarmıştır, "Tehlikedesin!" diye. Tümceyi doğrultmak için "ve"den sonra "Sam'i" sözcüğünün eklenmesi gerek ya da daha iyisi, "Sam" sözcüğünü yinelemekten kurtulmak için "onu" sözcüğü eklenmeli.

Böyle örnekleri çoğaltmak kolay. *"Çocuğun ıslak giysilerini çıkarıp soydu."* Burada da iki tümce var: 1. Çocuğun ıslak giysilerini çıkardı. 2. Çocuğun ıslak giysilerini soydu. Oysa ıslak giysiler soyulmaz; çocuğu soymuş olması gerek.

Çok benzer bir örnek daha: *"Dişçi, çocuğun çürük dişini çekip eve gönderdi."* Çocuğun çürük dişi eve gönderilmiş gibi görünüyor. Evdekiler, çocuklarını beklerken onun yerine gelen bir çürük dişi ne yapsınlar?

Bu örnekler, ikinci tümceye başka bir nesne gerekirken bu nesnenin konmamış olmasından kaynaklanan bozukluklar. İkinci tümce nesne değil, bir başka "tümleç" gerektiriyor olabilir. Bu tümlecin konmaması da anlatım bozukluğuna yol açar. "Okudukça" (TRT2) programında herkese öğütler veren, herkesi azarlayan bir bayan yazarımızın ağzından:

"Bir insan kitap okumayı sevmeyebilir, hoşlanmayabilir." Sevmeyebilir. Neyi? Kitap okumayı. Hoşlanmayabilir. Yeniden "Neyi?" olmuyor gördüğünüz gibi. Kitap okumaktan hoşlanmayabilir. Öyleyse tümce şöyle kurulmalıydı: "Bir insan kitap okumayı sevmeyebilir, bundan hoşlanmayabilir."

Bu yanlışlara çok sevdiğim yazarlarda rastladığımda daha çok üzülüyorum. Onlardan biri Cumhuriyet'te yazmakta olan **Aydın Engin.** Doktorunun, **Sümeyra**'ya kanser olduğunu söyledikten sonra kanserle yaşamaya alışmasını önerdiğini yazıyor ve Sümeyra'nın buna karşı çıkarak: "Kanserle yaşanmaz ki!" dediğini. "Kanser, ölüm. Ölüm ve yaşam, nasıl bir arada olabilir?" Sonra Susurluk olayına bağlıyor sözü. Bu olayın da toplumumuz için "kanser" olduğunu vurguluyor ve etkileyici bir biçimde bitiriyor yazısını: "*'Kanserin ilacı yok ki!' diyenlere kanmayın. Kanserin ilacını bulalım ve yenelim.*" "Yenelim" sözcüğünden önce "kanseri" de, ne olur, diye seslenmek geliyor içimden. Ama biliyorum sesimi ne Aydın Engin duyar, ne başkaları.

ARAŞTIRTTIRMAK

Geçenlerde arkamda iki adam yüksek sesle konuşuyorlardı. Biri "Dükkânı kapadım ağabey." dedi sözün sonunda. Nasıl başlamışsa böyle bitirdi sözünü. Öteki bu son habere üzüldüğünü belirten bir sesle: "Yapma yahu!" dedi. "Demek kapattın dükkânı?" "Yok yok, kapadım." dedi öbürü. "Ha!" deyip rahat bir soluk aldı beriki, yanlış anlamıştı demek. Arkadaşı kapatmamıştı da kapamıştı dükkânını.

Tahmin edeceğiniz gibi bu konuşma çok düşündürdü beni. "Kapamak"la "kapatmak" arasında nasıl bir anlam farkı buluyorlardı da bu iki insan böyle tek sesin varlığı ya da yokluğu konusunda yapılan bir düzeltmeyle kolayca anlayabiliyorlardı birbirilerini.

Sözlüklere baktım. "Kapatmak" eyleminin ilk anlamı olarak "kapamak" sözcüğünü vermiş çoğu, ikisi arasında bir fark gözetmemiş. **İsmet Zeki Eyüboğlu**'nun "Etimoloji Sözlüğü"nde de "kapamak" eyleminin "kap" kökünden geldiği konusunda ayrıntılı bilgi var; ama benim aradığım iki sözcük arasındaki anlam ayrımına değinen bir açıklama yok.

"Kap"tan "kapamak" olduğunu biliyoruz, "kapamak"tan da "kapatmak". **Muharrem Ergin**'in deyişiyle, "-t-", "faktitif" eki. "Faktitif" yeni Türkçesiyle "ettirgenlik"; onun da Türkçesiyle "oldurma, yaptırma" anlamı katan bir ek. Geçişsiz eylemleri, geçişli yapıyor; ama "kapamak" zaten geçişli, yani "bir şeyi kapamak" biçiminde kullanılıyor. Öyleyse "-t-" ekinin kattığı başka bir anlam olmalı, bir çeşit "zorlama" anlamı. Örneğin, bir gazeteyi ya da televizyon kanalını "kapamak" değil, "kapatmak" söz konusudur. Öyleyse irade dışı bir durum söz konusu "kapatmak" eyleminde.

İşte o iki kişinin üstünde anlaştıkları konu bu! Adam, dük-

kânını kapamış, öğle tatili için ya da başka bir nedenle. Kapatmamış. Kapatmak, tümden, bir daha açmamak üzere kilit vurmak anlamına alınıyor demek. Dil, böyledir; konuşan, o dili kullanan insanlar biçimlerler; dilciler arkadan yetişip kullanımın kurallarını koyarlar. Bugünkü gidişin kötü olmasının kışkırtıcı nedeni de bu! Bilinçli bir kullanım olmayınca, bırakın yeni kurallar koymayı, var olan, çok genel ve kapsamlı kurallar da sarsıntıya uğruyor. Dile duyarlı insanların, son yıllarda artan çırpınışlarının nedeni de bu!

Şimdi "medya"dan bu konuya ilişkin yanlış kullanım örnekleri: *"Hükümetin yapacakları vardır. Biz bu yapacaklara talibiz."* Kimin söylediğini kolayca tahmin edersiniz. "Şeref" konusuna, kurşuna endeksli iğrenç bir boyut getirerek kendi şerefsizliğini perçinleyen hatun. "Yapacaklara" değil, "yapılacaklara" talip olması gerekirken belki de ağız alışkanlığıyla gerçeği söylemiştir. Gerçeği: Yapılmasını istediği kirli işleri "yapacaklara" talip olduğunu...

"Hindistan'da okulların ve sinemaların tamamen tedbir için kapatıldığını ve paniğe gerek olmadığı bildirildi." Bu da bir haber bülteninden. Paniğe gerek olmadığı "bildirilmiş" olabilir; ama "kapatıldığını" birilerinin "bildirmesi" gerekir.

Şimdi de Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir yetkilisinin çok derin anlamlı açıklaması: *"Öğretmenlerin fonksiyonu değişti. Bugün öğretmen anlatan değil, araştırttıran."* Son sözcük "fıttırmak" biçimindeki bir başka sözcüğü çağrıştırıyor. Bir şeyi "araştırmak" denir; bir şeyi başkalarının araştırmasını sağlamak kastediliyorsa "araştırtmak". Bu kadar! "-tırttırmak" diye fazladan eke hiç gerek yok.

"Biz politikacılar açık söylediğimiz ölçüde inandırıcı oluruz, inandırıcı olduğumuz ölçüde güven duyuluruz." Bu da kültür bakanlarından birinin sözü. "Güven duyuluruz" bölümü olmamış tabii. "Bize güven duyulur" denmeliydi.

Son örnek de bir gazete haberi: "**(Huysuz Virjin)** *yeni şovu için yeni projeler üretti, yeni kostümler diktirtti."* MEB yetkilisi "diktirttirdi" falan derdi her halde. Oysa "diktirtti" değil, "diktirdi".

SÖZDİZİMİ

Her ne kadar öyle olduğu sanılıyorsa da sözcükleri yan yana getirmekle tümce kurulmuyor. Sözdiziminin belli kuralları var. Hep bilirsiniz, Türkçede özne başta, yüklem sonda, tümleçler de ortadadır. Peki, tümleçlerin belli bir sırası yok mu? Gelişigüzel mi giriyorlar ortaya? Böyle ise *"İnanır mısın Newyork'tan döndükten sonra şaşılacak derecede bu kızda değişiklik oldu."* tümcesinde ne var ki kulaklarımızı tırmalıyor? Her şey var da sözdizimi yok. "Bu kızda" sözünü bir de "Newyork'tan" önce getirerek okuyun tümceyi, göreceksiniz.

"Bu insanların hepsi hayvan, bir insanın evine titizlik hiç göstermiyorlar." İnsanlara "hayvan" deme kabalığını bir yana bırakalım, şu anda bizi ilgilendirmiyor, dilbilgisel açıdan "hiç" sözcüğünün yeri yanlış. Bu sözcüğün "titizlik"ten önce gelmesi gerekiyor. (Meraklısına: "Titizlik", tümcenin belirtisiz nesnesi olduğu için yüklemden ayrılmaz. Belirteç tümleci olan "hiç"in bu yüzden bu ikiliyi ayırmayacak biçimde onlardan önce – ya da sonra – gelmesi gerekir.)

"*SHP* (O zamanlar böyle bir parti vardı) *bazı belediye başkan adayları için önseçim yarın yapıyor."* Yine "yarın" sözcüğünün belirtisiz nesne ile yüklemin arasına girmesi söz konusu. Ya "yarın" "önseçim"den önceye alınacak ya da nesne, "önseçimi" biçimine getirilerek "belirtili" yapılacak.

*"Birtakım hakkında dedikodular çıktı."*da dedikoduların "takım"la falan ilgisi yok. Hakkında birtakım dedikodular çıkmış. Kimin hakkında, diye merak ediyorsanız, hiç üstüme vazife değil; ama onu da söyleyeyim. Medya kimlerle ilgileniyor? **Sibel Gökçe** söz konusu.

"Bir pazar sabahı babamı arayıp benimle gelip gelmek istemediğini sordum." Bu da bir filmden. İkileme yanlış kullanılmış.

"Gelip gelmek" diye bir kullanım zaten yok. "Gelip" yerine "isteyip" denecek; bu sözcük de "gelmek"ten sonraya yerleştirilecek.

Hani **Yafes Öztürk** ölmüştü de karıları birbirine girmişti, o zamana kadar varlığı bilinmeyen bir de çocuk ortaya çıkınca, *"Yeni çıkan o çocuk, o Barış ismi olan çocuk..."* gibi laflar edilmişti. "İsmi Barış olan" yerine "Barış ismi olan" gibi küçük bir karışıklığı, söz konusu mirasın miktarını düşünerek anlayışla karşılayabiliriz. Hatta *"Hâlâ evlenebileceğimize bir türlü inanamıyorum"*daki karışıklığı da evlilik telaşına verelim, peki. Futbolcu **Tanju** için **Fatih Terim**'in söylediğini ne yapalım? *"Böyle insanların dışarda olması çok daha içerde olmasından hayırlı olur."* Herhalde "...içerde olmasından çok daha hayırlı olur" biçiminde bir sıralamanın daha iyi olacağına itiraz etmezsiniz. Peki, Tanju çoktan çıktığı halde, "dışarda olması içerde olmasından çok daha hayırlı" olacak insanların, **İsmail Beşikçi**'lerin, **Işık Yurtçu**'ların hâlâ içerde olmasına da itiraz etmez misiniz? Bunun "sözdizimi" ile ilgisi yok. Belki insan dizimiyle, insanların "hayır" ve "önem" sırasına sokulmasıyla ilgisi var.

"Mengüçlülerden kalma dahi evleri var." Güneydoğu'da yakılan köylerden biri için **Güneri Cıvaoğlu** söylüyordu. O zamanlar pek bilinmiyordu; ama şimdi o "Mengüçlülerden kalma evleri dahi" kimin yaktığı biliniyor. Biliniyor da bir şey mi oluyor, diyeceksiniz. Çok haklısınız.

Şarkılar Neyi Söyler?

ŞARKILAR NEYİ SÖYLER? (I)

Bir halk deyişidir, bilirsiniz: **"Dilim seni dilim dilim dileyim/Başıma geleni senden bileyim"**. İletilmek istenenden farklı anlama gelen sözlerin pişmanlığıyla söylenmiştir. Bugün böyle sözler eskisinden daha çok söyleniyor ve kimse pişmanlık duymuyor; çünkü meramını anlatamadığı ya da Türkçeyi kötü kullandığı için kimsenin başına bir şey gelmiyor. (Şimdiye kadar gelmedi.)

Patlama yaptığı söylenen "pop müziği"ne şarkı sözü yazanlar, değme edebiyatçının kazanamadığı ünü ve parayı bir çırpıda kazanırken, Türkçeye özen göstermek bir yana , sanki öç alıyorlar Türkçeden. **Mevlana**'nın "Ya olduğun gibi görün ya göründüğün gibi ol" savsözüne gönderme yaparak *"Başkası olma kendin ol/Böyle çok daha güzelsin"* diye başlayan şarkının sözleri nasıl oluyor da devamında sokağa düşüyor ve şöyle sürdürülebiliyor: *"Ya gel bana sahici sahici/Ya da anca gidersin"*. Kabadayı argosuyla "(Yürü!)... anca gidersin" diye kovulan kişiye mi öneriliyor Mevlana felsefesi?

"Suç bende, sever gibiyim/Gel benim ol da rahat edeyim" diye çırpınan delikanlı ne diyor "aslında"? Anlamlı bir gerekçeyle kendini suçlu ilan ediyor. Erdem yüklü bir davranış! "Sever gibi" olduğu, sevmeyi doğru dürüst beceremediği için suçluluğunu duyuruyor. Sonra? "Gel benim ol" diye davet ediyor. Kimi? İşte burası inanılmaz. Sever gibi olduğu kişiyi. Henüz sevmediğiniz, sever gibi olduğunuz kişiyi sizin olması için nasıl çağırabilirsiniz? Bu ne cüret! Üstelik rahat etmeniz için yapacakmış bunu. Özet: Siz rahat edesiniz diye, sever gibi olduğunuz kişiden, sizin olmasını istiyorsunuz. Genç kızlar bu parçadan, parçanın

söylediğini anlıyorlarsa bu delikanlıyı bir yerde kıstırıp iyice dövmeliydiler; oysa yünlerini ve şişlerini hazır edip ona kazak örmeye koşuyorlar.

Kazak sorunsalını işleyen o ünlü parçayı da bilirsiniz. "Evde kalmış kızlar"dan esinlenerek yapılmış gibi görünen şarkının "özgün" olduğu, tartışmasız kabul edildi. Alfabe kitabının son okuma parçasıyla gösterdiği aşırı benzerlik, özgünlüğe gölge düşürmüyor demek! (Bu iddiaya inanmayanlar için şöyle bir uygulama çalışması öneriyorum: Önce Alfabenin son parçası olan "Karga karga gak dedi/Çık şu dala bak dedi"yi kendi özel ritmiyle söyleyin, sonra da şunu: *"Bu kız beni görmeli/Bana kazak örmeli"*. Kazak isteğinin ev içi el üretimini artırmakta büyük katkı sağlayacağı tartışılmazsa da, bu yolla "murada ermek" yine de epeyce kuşkulu görünüyor. Anımsayacaksınız, kazak isteğinin hemen arkasından bir dilek geliyordu: *"Muradına ermeli artık"*. Delikanlı, o kız için bir "murat" oluşturduğu iddasıyla bir de yöntem öneriyor: Evde kalmış genç kızımız kazak örerek muradına erebilirmiş. Nerede görülmüş kazak örerek murada ermek? Öyle olsaydı bütün ev kadınları ve ev kızları(!) muratlarına çoktan ermiş olurlardı. Kazak örmek, olsa olsa tesbih çekmenin kadıncası sayılabilir; zaman geçirmenin, bir şeyler üretmenin, düş gücümüzü zorlarsak belki sabrın simgesi... Ama murada ermenin? Hayır!

"Bu yüzden her gece ben/Her gece üzülmüşüm" diyen "öteki" delikanlının durumuna da bir bakalım. Üzülmüş olduğunu yeni fark ediyor. "Bu yüzden" diyor; ama hangi yüzden üzüldüğü hiç belli değil. Parçanın başında, üzüntüsüne gerekçe oluşturması gereken bölümde *"Öyle günler oldu ki senle/konuşmasam olmaz ki"* gibi sözler var. Geçmiş günlerden söz ediyor; ama "konuşmasaydım" ve "olmazdı" demiyor. Öyleyse – nasıl oluyorsa – günler bitmiş; ama konuşma devam ediyor. Demek niçin üzülüyormuş? Biten günlerden sonra kendi kendine konuşmayı sürdürdüğü için. Günler bittiğine göre kiminle konuşacak? Doğrudur, kendi kendine konuşma, kimi durumlarda "akli ve ruhi" dengesizliklerin başlangıcını işaret eden bir tehlike sinyali sayılabileceği için haklı bir üzüntü gerekçesi oluşturabilir.

Şarkı – baştan sona – Türkçenin yüce şiirsel anıtlarından biri sayılabileceği için, devamına da şöyle bir bakalım: Hayal kurmanın önlenmesi ve uykuya çabuk geçilebilmesi amacıyla zihnin bir işle meşgul edilmesi için önerilen "çitten atlayan kuzuları sayma" yöntemi, martılara dönüştürüldüğünde şaşırtıcı sonuçlar elde edilebiliyor. *"Martıları sayarken hiç mi hayal kurmadık"* dizelerini kastediyorum. Bir yandan martıları saymak, öte yandan hayal kurmak, zihnin işleyişi gereği pek mümkün görünmüyor. "Beş oldu, şimdi yedi, üç tane daha geliyor; on etti." diye martı sayarken neyin hayalini kurabilirsiniz ki? Üstelik sevgilinizle birlikte yapıyorsunuz bu işi, içinizden saymıyorsunuz, konuşuyorsunuz da.

Peki, *"O yüzden her gece bu/Aşkın diline düşmüşüm"*den ne anlaşılıyor? Şöyle olabilir mi? O nedenle ("her gece üzüldüğüm için", başka bir neden gösterilmiyor) aşk tarafından çekiştiriliyorum. Aşk, insanı nasıl çekiştirirmiş, demeyin. Dile düşmek, (birinin) diline düşmek, bir deyimdir ve o kişi tarafından çekiştirilmek demektir. Sözlükler öyle yazıyor. "Dile düşmek: Uygunsuz davranışı yüzünden çevrede onun için kötü şeyler söylenmek". Daha fazla kurcalamak, "uygunsuz davranış"ın ne olabileceği üstünde durmak istemiyorum artık.

ŞARKILAR NEYİ SÖYLER? (II)

Eskiden Türk hafif müziği, şimdilerde Türk popu denilen şarkılar bir yanıyla müzik, öbür yanıyla şiir olması gereken yapıtlar değil midir? Bu şarkılara söz yazanlar, hak edilmemiş şöhretlere ulaşmanın yanı sıra, Türkçeden milyonlar/milyarlar vururken biraz daha özen gösteremezler mi "sanatlarını icra ettikleri" bu dile? Üstelik bunu söylerken herkesçe alay konusu edilen *"Kıl oldum abi"*leri, *"Bandıra bandıra ye beni"*leri, *"Şıkıdım şıkıdım"*ları kastetmiyorum. Bunların eleştirisi çok yapıldı; eleştirenler neredeyse gelişmeye, ilerlemeye karşı çıkmakla suçlandı. Ben daha duygusal, daha aşk şarkısı (gibi) olanlarda bir çeşit içerik çözümlemesi yapmaya çalışacağım. Her dizesinde bir anlam, her sözcüğünde bir özen aramaya çalıştığımız; ama yine de beste ya da şarkı demekte zorlandığımız için "parça" diye tuhaf bir adlandırmaya gittiğimiz şeylerden konuşacağım. Bunların bize şiir tadı vermesini kimse beklemiyor. Aslında neden beklemiyor? Asıl beklenti bu olmamalı mı? Sanattan beklenen işlevlerin ilki: Bizi yaşadığımız dünyanın bir üst boyutuna geçirmesi, yaşamı anlamlı ve vazgeçilmez kılması. Ancak sizin isteminize aldırmaksızın, her adımınızda kulağınızı dolduran bu şarkıların sözlerini şöylece aklınızdan geçirdiğinizde bile, bunu istemenin, olanaksızı istemek olduğu sonucuna varmanız kaçınılmaz. Peki, amacı daraltalım. Kendi içinde tutarlı olmasını da mı beklemeyeceğiz bu sözlerden? Biz ki sözün anlamını birinci planda tutan bir müzik geleneğinden geliyoruz, **Nefi**'nin, **Nedim**'in şiirleri üstüne yapılmış ölümsüz bestelerden, deyişlerden, nefeslerden, türkülerden geliyoruz, aptala öğretir gibi otuz iki kez tekrarlanan bölümlerde bile düz söz mantığının feda edilmesinden rahatsızlık duymayacak mıyız?

Meraklıları kimin şarkısı olduğunu bilir, ben yalnızca sözleri

yazıyorum: *"Günahtır aşkın kanıyor içimde/Nerde o sevgili adaletin/Ayıptır etme yabana atılmaz/Uğruna çekilen sefaletin"*. Ayıp olan ne? "Etme!" diye ricada bulunulan? Belli değil. Yabana atılmaması gereken ne peki? Sefalet mi? Sefaleti "yabana atmak" ne demek? Ayrıca "uğruna çekilen sefaleti" biz çekiyorsak (ki sefalet bize yakışır, hep biz çekeriz onu) nasıl oluyor da (senin) "sefaletin" oluyor?

Ya buna ne dersiniz? *"Yüreğimdeki sevgili/Şu kalbime sığdıramadım"*. Aslında yürek ile kalbi ayrı organlar sanmak gibi "masum" bir biyolojik hataya düşüldüğünü anlamanıza rağmen yine de şu iki masum soruyu sormadan edemiyorsunuz: 1. Kalbe sığmayan nedir? 2. Sevgilinin gerçek yeri hangisidir?

"Affedersin halime itiraz etsen de/Can fazla gelir sen varken hücrelerimde". Yine biyolojik bir şarkı gibi görünüyor. Bu kez sevgili kalpte/yürekte falan değil, hücrelere yayılmış durumda. Mikroskopik hale gelen sevgilinin neyi affedeceğini bilememek gibi bir problemi var; ama problem bununla bitmiyor, devam ediyor: *"Haykırırım isteyenin bir yüzü kara/Vermeyenin nur olsun böyledir bizde"*. Hücrelere doğru yapılan haykırış sevgiliyi bir kez daha şaşkına çeviriyor: Verilmemesinden hoşnutsuzluk duyulmayacağı halde ısrarla istenen o "şey" nedir? Sevgili "hücre"den çıkmadan biraz zor olmayacak mı?

Öteki, köylü sevgilisini kandırmaya çalışıyor: *"Hadi yarim, bana he de yarim"*. Neden "He!" diyor ki sevgili? "Evet" dese, "Peki" dese olmaz mı?

Bir başkasının "He!" denmesini beklemeyecek kadar acelesi var, sevişme öncesini bile zaman kaybı olarak görüyor ve neredeyse tel'le bildiriyor isteğini: "Yat, geliyorum."

"Ateşini yolla bana" diye haber gönderen popçunun da ne istediği konusunda kafası biraz karışmış. Sevgilisi olmadan "ateşi" ile ne yapacaksa?

"Yatağına göz koydum" diyen ise ne istediğini çok iyi biliyor. Kızın yatağı, besbelli şu aylık taksitleri beş altı milyon tutan yaylı, konforlu yataklardan. O güzelim yatak dururken kızla oyalanmanın ne âlemi var?

Bir başkası hiçbir zahmete hazırlıklı değil; "tavlanmak" için

can atarken, "tavla" sözcüğünün yanlış çağrışımıyla savruluyor ve aklı iyice karışıyor: "*Tavla, tavla beni tavla/Salla pulları zarları/Vallahi geldim oyuna*". Ortada bir oyun var da oyuna gelenin kim olduğu biraz kuşkulu. Tavlanın içinde, pulların, zarların arasında edilen yeminler bile kurtaramıyor durumu. Bu oyun, pop müziğimizin bize bir oyunu olmasın?

GERİYE KALAN

Tolga Çandar'la yapılmış bir söyleşi okudum geçen gün. Şöyle diyor Tolga Çandar: "*...Müzik, dört değişkenden oluşan bir bütün. Bunlar ritim, armoni, ezgi ve eğer beste şarkı formundaysa şarkı sözü. Bu dördü bir araya geldiği zaman ortaya şarkı çıkıyor. Türkiye'de yapılan müzikler(d)e (şarkı sözünü çıkardığınızda) geriye müzik adına çok bir şey kalmıyor. Önemli olan öndeki sözler. Hâlâ da öyle.*" Çandar'ın sözünü ettiği öteki üç değişkeni bilmem; ama o sözler çok ilgimi çekiyor. Özellikle "pop müziğimizdeki" şarkı sözleri. Yalnızca **Mustafa Sandal'ın** bir şarkısının "Karga karga gak dedi, çık şu dala bak dedi" biçimindeki özgün(!) bir besteyle olan aşırı benzerliğini saptamıştım daha önce (Bu kız beni görmeli, bana kazak örmeli); ama şarkı sözleri, üç beş örnekle sınırlandırılamayacak kadar muhteşem! Üstelik "müzik adına" bir tek onlar geriye kalıyorsa bu sözlerin üstünde biraz durulmalı bence.

Bir süre önce popçularımızdan biri, çığlık çığlığa bağırıyordu: "*Yerine sevemem.*" Örneğin bu, "**Senin** yerine **başkasını** sevemem" demek mi oluyor? **Sevmenin** bir biçimi olarak, **gönülden sevmek** gibi **"yerine sevmek"**. Ya da şöyle mi demek? **Senin** yerine **ben** sevemem. Ortada bir sevme işi varsa, bunu senin yerine ben yapamam, kusura bakma, seveceksen kendin sev.

Yahya Kemal'in o güzelim dizelerini (Dönülmez akşamın ufkundayız, vakit çok geç) şöyle bir şarkının içinde duymak, yalnızca Yahya Kemal'e yapılan bir hakaret mi, siz de annenize sövülmüş gibi hissetmez misiniz kendinizi? "*Bana geri verin yıllarımı/Yetti anam of of/Dönülmez akşamın ufkundayım/Buraya kadarmış of of*". Bize düşen yalnızca "of"ları çoğaltmak. Of of ki ne of of!

"*Havam yerinde alaturka oldum/Oynamadan duramam*". Soylu Osmanlı atalarını ve Tanzimatçılardan bu yana alafranga

olmaya çalışanları, mezarlarında fır döndürüyordur bu sözler. Demek alaturkalık, havası yerinde olmak ve oynamadan duramamak anlamına geliyor. Hiç fena değilmiş. Niye uğraştık o kadar alafranga olmak için? Bütün çaba boşa gitti. Yıllardır hep birlikte oynamıyor muyuz alafranga alafranga?

Ya bu sözlere ne denir? Bilin bakalım bu şarkıda **"ben"** diyen kişi eğleniyor mu, acılar içinde mi kıvranıyor? "*Ne çilesi babam, sanki işkence/İçiyoruz yine bu gece/İçiyoruz her gece/Her gece başka bir eğlence/İçiyoruz her gece/Hayat güzel sevince*". "İşkence" ve "eğlence"nin **zengin uyak** oluşturması dışında bu sözlerin yan yana ya da alt alta gelmesini sağlayacak, akla yakın hiçbir açıklama bulamazsınız.

Bir aşk şarkısı: "*Vallahi öptürmem/Ölürsün aşkından/Kırılma, darılma/Hemen sarılma*" diyor. Kırılma ve darılmayla paralel bir sarılma, ilginç! Daha ilginci, öptürmeyen; ama **hemen** olmamak koşuluyla sarılmaya izin verecek gibi görünen sevgili.

Bir başka aşk şarkısı yırtınıyor: "*Yalnızlık tak etti canıma/Ağlarken duyduklarıma/Özledim, özledim seni ben*". Güzel de "ağlarken duyduklarıma"yı nereye bağlayacağız? Tak etti'ye mi, özledim'e mi? "Ağlarken duyduklarıma özledim." gibi bir tümce kuruluşu gerçekten hiç denenmemiş, çok yeni; ne yazık ki anlamsız! Ve devamı: "*Bırakıp da gittin gideli/Dudaklarım bomboş şimdi*". Bırakıp gitmeden önceki hali siz hayal edin. Ne görüyorsunuz? Dudaklara yapışmış, öylece gezdirilen bir sevgili! Bir çeşit dudak hızması. Gidince dudaklar boş kalmış elbette. Dudakta gezdirilecek sevgililer pek kolay bulunmuyor.

Kedi yaradılışlı bir sevgiliden söz eden pop parçası da (Bunlara şarkı ya da beste demeye gönlüm elvermiyor.) "*Çaldın sen büyük bir parça kalbimden*" diye başlıyor ve şöyle devam ediyor: "*Ölümüne sev, yeter ki beni iste*". Ölümüne sevmenin yanında, istemenin lafı mı olur? Olurmuş demek!

Tolga Çandar belki şu sevgili pop müziğimizi kastetmiyordu; ama söylediği ölçü pop müziğine uygulanınca sonuç, ürpertici. Geriye bir tek şarkı sözleri kalıyordu hani! Pop müziğinde onlar da kalmıyor.

ALLAHLI ŞARKILAR

Epey bir süredir Müslüman görünme modası var. İslam, "yükselen dalga" haline geleli beri en "laik" sandığınız kişiler bile bir yolunu bulup İslamlık'la ilişkili görünmeye başladılar. Bu sözde, Refah'ın İslamlık'ın sahibi gibi görünmesini önlemek için yapılıyor. Şöyle denmeye çalışılıyor Refah'a: "Din, sizin tekelinizde değil, gördüğünüz gibi hepimiz Müslümanız ve sizden değiliz. Dini, size bırakmaya hiç niyetimiz yok." Bu silah hep geri tepti ve "Türkiye'nin % 99'u Müslümandır" muhabbetine dayandı. Benim bildiğim kadarıyla **Aziz Nesin**'den başka "Ben Müslüman falan değilim; din de beni hiç ilgilendirmiyor." diyen pek olmadı. Aziz Nesin böyle dediği için de yakılarak öldürülmek istendiği Sivas toplukıyımının bile sorumlusu ilan edilmedi mi? Ötekiler ne yaptı: "Biz de Müslümanız kardeşim."den başlayıp "Benim annem de beş vakit namaz kılardı."ya kadar vardırdılar sözü.

Türkiye'nin % 99'unun Müslüman olmadığını hep biliyoruz. Peki ne demeye insanlar bu kadar çok Müslüman görünmeye çalışıyorlar. Refah hareketinden korkuyor olabilirler, bu bir. "Şakası yok, geliverirse iktidara halimiz nice olur?" deyip bir çeşit yatırım yapıyor olabilirler. Amerikan tarzı bir İslamlık modası var bir yandan; bu da iki. Gözü kapalı bir Batı (özellikle de Amerika) hayranlığımız var ya! Elin oğlu yıllarca **Cat Stevens** olan adını değiştirip **Yusuf İslam** oldu ve sarıklı cübbeli çıkıp geldi. Ve onlar her şeyi bizden daha iyi bilirler. "Demek gidiş bu yönde, aman geri kalmayalım" telaşı başladı. Amerikan Müslümanlığı ile bizimkini ya da Suudilerinkini, İran'ın, Irak'ın, Mısır'ınkini karşılaştırma bilgisine ve becerisine sahip olmayanlar arasında köşe dönme anlayışındaki el çabukluğuyla "suret-i haktan görünme" modası yaygınlaşıverdi.

Bu modaya (en son değil, ne münasebet, en başlarda) katılanlar da popçularımız. Patlama yaptılar ya, patlarken "Nerelerde ne oluyor, aman!" telaşını hiç elden bırakmadılar. Bir yandan patlamanın frekansına ayarladılar kulaklarını, öte yandan yükseldiği söylenen İslam hareketinin ayak seslerine. Asla geri kalmak istemezlerdi, kalmadılar.

"Allahım neydi günahım/Günahım neydi Allahım?" ile **Kayahan** mı başlattı bunu, tam bilmiyorum. Bu üç sözcüğün başka çeşitlemeleri de yapılabilirdi, fark etmemiş olmalı. "Allahım günahım neydi", "Neydi günahım Allahım" ya da "Allahım, günahım" ortak parantezine alınmış başka sözlerle şarkı bir çok boyutluluk kazanabilirdi.

Sonrası çorap söküğü gibi geldi. Her şarkıda hiç olmazsa bir kez "Allah" sözcüğünün geçmesi gerekirmiş gibi bütün popçular yana yakıla Allahlarını aramaya başladılar. *"Ah yandım ben Allahım/Buna can dayanmaz"* gibi bayat sözlerle *"Of Allahım of/ Nedendir hep zor/Ah sana gelişim/Of Allahım of"* gibi "ah"lar ve "of"lar çıkarıldığında Allah'la ilişkisi kuşkulu sözlere kadar düştü bu iş.

Leman Sam'ın bile bu furyaya katıldığını görmek, sevenlerini çok üzmüştür herhalde. Sözler birçok kişinin aklındadır: *"Allah kolaylık versin/Sevdim ben delicesine"* Kime kolaylık verecek, neden? Delicesine sevme ile Allah'ın nasıl bir ilişkisi olabilir? Gidersin mi, çoğaltsın mı sevmeyi? Saçma sapan sözlerle Allah'ı aptala çevirmenin âlemi yok ki!

"Gidersen olmaz/Ölürüm billah/Seviyorum işte/Tek şahidim Allah" diyen şarkıyı duyunca da eski bir fıkra geliyor insanın aklına: Hani "Tek şahit yetmez evladım, başka şahidin var mı?" demiş yargıç.

Arkadan "inşallah"larla "maşallah"ların gelmesi gecikmemiş. Avrupa Topluluğunun kapısını zorlayan tek Müslüman ülkeyiz ya, en son teknikle çalışan elektronik müzik aletleriyle neredeyse otomatik olarak yaptığımız şarkılara uyarladığımız sözlerden belli olmayacaksa bu, nereden belli olacak? *"Aman bize nasip olur inşallah/Boyuna da posuna da bin maşallah"*.

Daha *"Allah korusun"*lar, *"Allah esirgesin"*ler var; ama son

patlama onlar değil, **Sezen Aksu.** Medyatik bir bombardımanla tanıtılan son kaseti her ne kadar belirlenen satış hedeflerine ulaşmadıysa da hayranlarının kulaklarında *"Allah bildiği gibi yapsın"*lı, *"Aşk ile Allah Allah"*lı yankılar uyandırdı. Bunlarla da uyanmayanları "kelime-i tevhid" ile uyandırmayı denedi Aksu. Bununla da uyanmayanı artık "Allah bildiği gibi yapsın"dı. Gazeteler, babasının İzmir'de İslamcı bir okulun başına getirilmiş olduğunu, bu son zamanlarda ortaya çıkan İslamcı söylemin bu olayla ilgili olabileceğini yazdı. Ama her şey bununla açıklanmaz ki! Birden imana gelmiş olamaz mı Sezen Aksu? Esintinin yönünü saptayıp buna göre dümen kırmış olamaz mı, ufuktaki bir koltuğun müjdesine erken ulaşmış bulunamaz mı?

Müslüman görünme modasının yaygınlaşmasında Refah'ın, sanıldığı kadar parmağı yok. Kimi aydınlarımız ve sanatçı sıfatını kimselere bırakmayanlarımız, onlardan daha çok "Allah" çekerek, Müslümanlık'la yolunu bulanların işlerini kolaylaştırıyor. Çarşıda, pazarda, otomobilde, yolda, evde durmadan "Allah" çığlığının yükseldiği bir ülkede Allah, yalnız devlet işlerine değil, gönül ve seks ilişkilerine kadar her şeye karıştırılıyor demektir. Bu durumda Refah'ın yükselişine şaşmaya da kimsenin hakkı yok, "laik" görünmeye de.

Seslendir(eme)meler

DUYGULAR/HİSLER

"— *Çok iyi hissediyor olmalısın.*"
"— *İyi hissediyorum, ne var bunda?*"
"— *Şimdiden iyi hissetmeye başladım.*"

Yabancı filmlerin, özellikle kiloyla alınan Brezilya, Meksika dizileriyle konserve kahkahalı Amerikan güldürülerinin ve pembe (giderek eflatun, hatta mor) dizilerin kulağa çok tanıdık gelen karşılıklı konuşmaları bunlar. Tam kendinizi filmin akışına kaptırmışken hayranlıkla izlediğiniz kahraman şöyle bir laf ediyor:

"— *Havada hissetmek istemiyorum.*"

Uçak, uçma, uçuş korkusu gibi çağrışımlar zihninize doluşmaya başlamışken toparlanıyorsunuz; bu bir aşk filmi, ihanete uğramış bir kadın konuşuyor ve şunu demek istiyor: "Kendimi boşlukta hissetmek istemiyorum."

Giderek biz de böyle konuşmaya başlamamış olsak üstünde durulmaya değmezdi belki; ama artık sokakta bir genç kızın, arkadaşına: *"Nasıl hissediyorsun?"* diye sorması da irkiltmiyor bizi. İşte burada Türkçenin yalnız sözdizimi bozulmakla kalmıyor, dil mantığına, Türkçenin matematik bütünlüğüne yönelen bir saldırı başlıyor, belki artniyetsiz; ama dilin köklerini, yaslandığı dilbilgisel dayanakları yok edebilecek sessiz bir saldırı. Genç kızın sorusuna *"İyi hissediyorum."* diye yanıt veren arkadaşı *"I feel good"*un Türkçesini söylemiş olarak aynı tümceyi yineleyen şarkıyla yakınlık kurabilir arasında, kendisini Türkçe (bile) konuşan bir Amerikalı gibi hissetmenin sarhoşluğunu yaşayabilir; ama duygularını anadiliyle anlatmış olmanın mutluluğunu ve huzurunu asla yaşayamaz. Neden? Söylediklerimin dilbilgisel açıklaması şu: *Hissetmek* eylemi, geçişli bir eylemdir ve geçişli eylemlerde yargının tamamlanması için nesne gereklidir. Bu

açıklamayı bilmeden de Türkçeyi düzgün kullanabilirsiniz; çünkü anadil kullanımı – özellikle Türkçede – zaten sezgisel olarak sürdürülmekte. Şimdi kendinizi sınayabilirsiniz: Yukarıdaki tümcelerde "kendini, kendimi" sözcüklerinin eksikliğini *hissediyorsanız*, Türkçe sezginiz fena değil; yok, bu konuşmalar çok doğal, çok alışıldık geliyorsa size, *"dublaj Türkçesi"* çoktan sizi de kendi esintisine almış ve savurmakta demektir.

Bir filmde bir genç kız, arkadaşına, sevgilisiyle ilgili olarak soruyor:

"— Sana karşı hisleri olduğunu mu söyledi?" Ne demiş sözü edilen sevgili? *"Sana karşı hislerim var."* Aşkını söylemek için ilginç bir yol; çünkü herkesin herkese karşı hisleri olabilir: Saygı, öfke, nefret, sevgi, acıma... Daha pek çok "his" sayabilirsiniz. Birine karşı hisleriniz olduğunu söylemeniz yeterli mi? Karşınızdaki ona karşı ne hissettiğinizi anlar mı bundan? Bu filmlerde anlıyorlar. İşin garibi, izleyiciler de anlıyor. Onların anlaması daha çok "olsa olsa" yöntemiyle yapılmış bir çıkarsamaya dayanıyor elbette. "Sevgili", genç kıza, hisleriyle ilgili bir konferans vermiş olamayacağına göre, diye düşünüp buluyorlar ne denmek istendiğini. Oysa bu kadar dolandırmaya hiç gerek yok; yukarıdaki tümcenin Türkçesi çok yalın: "Seni sevdiğini mi söyledi?"

Akla, işleri karıştıranın *"his"* sözcüğü olduğu geliyor. Keşke o kadar kolay olsa, "his" yerine "duygu" sözcüğü konarak düzeltilebilse. Ne yazık ki *"duygu"*lu tümceler de en az "his"liler kadar kötü. İşte size "duygu"lu bir örnek: *"Senle olan duygularımı tartışmak için hiç uygun bir gün değil."* Neresinden başlarsınız düzeltmeye? "Birine karşı" değil, "biriyle olan duygular" ne demek? "Senle" mi, "seninle" mi? Peki o "hiç" ne demek?

"Dublaj Türkçesi"nde yalnız "hisli" ve "duygulu" örnekler mi var? Hiç olur mu? İşte birkaç "dublaj harikası" daha:

"— Kocanla beraber bebeği doğurmaya karar verdiğini sandım." Karı koca birlikte doğuracaklar gibi görünüyor; oysa dünya kurulalı beri bu mümkün olamadı. Söylenmek istenen "karar verme"nin kocayla birlikte olduğu.

Bir karşılıklı konuşma şöyle sürüyor:

"— *Onu burada bulacağını sanıyordum.*"

"— *Şaşırdın mı?*"

"— *Hayır, ya sen?*"

Biri, aradığı kişiyi bulacağını umduğu yerde bulamamış. O biri şaşırabilir; ama şaşırmamış. "Hayır" diyor çünkü. Demek orada olacağını sanıyormuş aradığı kişinin; ama orada bulunmama olasılığına karşı da hazırlıklıymış. Buraya kadar anlaşılabilir. "Ya sen?" sorusunu ne yapacağız? Öteki niye şaşırıyor, niye şaşırsın? Uygulama çalışması eğlenceli olabilir: Kapınız çalınıyor, açıyorsunuz; karşınızdaki "Falanca burada mı?" diye soruyor. "Yok." diyorsunuz siz de. Sonraki konuşmalar yukarıdaki gibi.

"— *Seni bugün görmeyi hiç tahmin etmediğimi bilmelisin.*" Demek istiyor ki: "Seni bugün göreceğimi ummuyordum."

Ben de ne dediğinizi duyar gibiyim:

"Yani sen şimdi bize bu örneklerin böyle uzayıp gidebileceğini mi söylemek istiyorsun?"

SORUNLAR, PROBLEMLER VE ŞEYLER

"Dublaj Türkçesi"... Hani şu *"Kahretsin!"*ler, *"Lanet olsun!"*lar... Filmin baş kişisi küfür mü ediyor, başlıyor arka arkaya sıralamaya: "Kahretsin, kahretsin, kahretsin!" Bir kez, kim, kimi, neden kahrediyor belli değil. Hadi "neden" bölümüne boş verelim; ama "kim ve kimi" bölümlerine boş veremeyiz; çünkü bunlar (dilbilgisel adıyla) özne ve nesne. Bunlar olmadan ne tümce oluşur ne yargı. *"Kahretsin!", "God damn it"* in Türkçesi. Görüldüğü gibi İngilizcesinde özne ve nesne var. (God = özne, it = nesne). Çevirisinde yok. Bol küfürlü Amerikan filmlerinde çevirmenlerimiz zorlanıyor mu ne? Nereden buluyorlar bu sözleri? Yoksa Türkçe, Amerikan argosunun yanında çok kibar bir dil mi kalıyor? Sözü, oyuncunun dudak hareketlerine uydurmak gibi bir sorunları olduğunu elbette biliyoruz; ama anadillerinin doğallığını bozmamak için biraz daha özen göstermeleri gerekmez mi yaptıkları işe? Amerikan filmlerindeki "No!"ya uysun diye bulunup ortaya çıkarılmadı mı şu "Yo!" sözcüğü de? Biz de o zamandan beri dudaklarımızı büze büze *"Yo!"* demeye başladık. Bizde *"Evet"* vardı, *"Hayır"* vardı; "Yo" ne demek?

Bütün öğeleri yerli yerinde; ama yine de Türkçenin doğallığına uymadığı için kulağımızı tırmalayan konuşmalar da var:

"— Bunu duyduğuma sevindim."

"— Seni gördüğüme sevindim." gibi "sevinme"li örnekler ve "evet - hayır" sorunsalı. Bu onaylama ya da onaylamama sözcükleri İngilizcede ve Türkçede birbirinden farklı kullanılıyor.

"— Sonsuza kadar böyle sürmeyecek."

"— Evet, sürecek."

"Evet, sürecek" mi, "Hayır, sürecek" mi? İngilizcede olumlu bir şey söylendiği için "Evet" denirmiş; biz ise karşımızdakini onaylamadığımızı bildirmek için "Hayır" deriz.

Çeviri harikaları arasında, bunlara benzemez nice örnekler var. Bir genç kız, ablasının kötü bir durumda olduğunu babasına haber veriyor:

"— *Sorun Suzy baba.*"

"— *Oo, yo yo! Herhangi bir sorun yok değil mi?*"

"Oo, yo yo!" ya bir şey demiyorum; "sorun"u merak ediyorum. Var mı, yok mu?

Ve "sorun", "problem" fark etmiyor:

"— *Gerçek problem sen ve Jack'sin.*" "Sen" ve "Jack" diye iki kişi mi var; yoksa "sen", aslında "Jack" mi oluyor? "Jack'sin" ne demek? Doğrusu, "-sin" eki, "sen" sözcüğüne gelecek. Şöyle: "Gerçek problem Jack ve sensin."

Şimdi ikisi birden. Hem sorun hem problem:

"— *Evet, şu sıralarda başımızda problem bir sorun var.*" Ne varmış? Problem mi, sorun mu? İkisi de değil. "Problem bir sorun". Kimi sorunlar problemsiz de olabiliyor ya, onu kastediyor.

Bir kadın, sevgilisini terk ederken şöyle söylüyor:

"— *Hayatında en önemli şey olan beni fark etmedin.*" Kendisinden "şey" diye söz ettiğine bakmayın, bir yandan da "en önemli" görüyor kendisini. Peki, hem "şey" hem "en önemli" olan bu kişi, bütün ilişki boyunca nasıl fark edilmemiş olabilir? Üstelik bu durum – ki oldukça vahim görünüyor – sözü söyleyenle ilgili, çok ciddi bir sorun olacakken, nasıl oluyor da karşısındakinin sorunu oluyor?

"— *Hamileyken ihtiyacın olacak en son şey bu.*" Hamilelik dönemiyle ilgili bir ihtiyaç sıralamasından söz ediliyor sanki. Oysa sözü edilen şey, kavga. "En son şey" olarak bile ihtiyaç sıralamasında yer almamalı; hamilelik döneminde "kavga"ya nasıl bir ihtiyacı olabilir ki insanın? Sakın böyle düşünmeyin. Söylenmek istenenin "ihtiyaç"la falan ilgisi yok. "Hamileyken kavga etmemelisin." demek isteniyor ya da "Bu dönemde kendini kavgadan uzak tutmalısın."

Terk edilen deminki sevgili değil, bir başka filmde, bir başka sevgili şöyle diyor:

"— *Sen benim hayatımdaki en önemli şeysin.*" Aynı insan na-

sıl hem "şey" hem "en önemli" olabiliyor diye düşünmeyelim; ama "şey" sözcüğünün Arapça olduğunu ve "eşya" sözcüğünün tekili olduğunu da mı unutmalıyız? Türkçede – hakaret, küçümseme, aşağılama anlamları hariç – insanla ilgili olarak kullanılmaz bu sözcük. Karşınızdakine iltifat etmeye çalışırken onun "şey" olduğunu söylerseniz, iltifatınız hakarete döner. Gariptir, izleyicimiz bu sözlerdeki "gayet gizli" iltifat anlamını bir biçimde bulup çıkarıyorlar.

Yine de çevirmenler, izleyicilerin düşgücüne çok fazla güvenmeseler de Türkçeyi bozmayacak çeviriler yapsalar... Daha iyi olmaz mı?

SESLENDİR(EME)MELER

"— Sana fikrini sorduğumu hatırlamıyorum."

"— Bu söylediklerini yapmak isteyeceğimden emin değilim.

Bu karşılıklı konuşma bir patronla sekreteri arasında geçiyor. Hangi ülkede, hangi zamanda, hangi ortamda diye sormayın, bir dizi filmde. Hani şu, yaşamı aynen aktarıyormuş gibi görünüp yaşamdan daha ağır ilerleyen dizilerden birinde. Patron, sekreterinden bir şey yapmasını istemiş, sekreter de buna karşı çıkmış. Patron: "Şunu yap/yapın/yapınız." dediğinde hangi sekreter, hangi cesaretle karşı çıkar? Diyelim ki bizimki yürekli bir sekreter; karşı çıkmış. Peki, patron bu duruma nasıl tepki gösterir? "Sana fikrini sormadım." der ya da mademki Türkçeleştiriyoruz: "Sana fikrini soran olmadı." Sekreter biraz küstah ya, sürdürüyor karşı çıkışını: "Bu söylediklerini yapmak isteyeceğimden emin değilim." Bak sen! Patronu gözünüzde canlandırabiliyor musunuz? "Efendim, ne diyorsun sen?" mi der? "Kovuldun!" ya da "Defol!" demezse tabii. Yoksa alır ayaklarının altına... Dizideki "terbiyeli" bir patron, bizimkiler gibi davranmıyor. Hatta sekreterinin "söylediklerini" demesine, yani kendisine "sen" diye seslenmesine bile tepki göstermiyor. Patronlarımızın bu dizilerden öğrenecekleri çok şey var. Nerde bizde böyle patronlar!

Başka bir sahnede evin hanımıyla hizmetçisi konuşurken de oluyor aynı şey. Hizmetçi, hanımına "sen" diyor: "Dışarı çıkacak mısın bugün?" ya da "Yemeğe kimleri çağırdın?" Yoksa bu Amerikalılar "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle" mi oluşturmuşlar? Yok canım, çevirmenlerimiz "you"yu kimi zaman "sen", kimi zaman "siz" diye çeviriyor; aynı konuşmanın içinde geçse bile. Bütün "olay" bu.

Yine patrondan söz ediliyor; ama şöyle:

"— *O senin işverenin, benim de patronum, öyle değil mi?*" Neymiş? Aynı kişi birinin "işvereni", ötekininse "patronu". Yoksa siz bütün işverenleri patron, bütün patronları da işveren mi sanıyordunuz?

"İş"le ilgili başka bir örnek:

"— *Bana gerçekten büyük bir fırsat önerdi.*" Patron, eline geçen fırsatı başkasına mı önermiş? Bu Amerikan patronları acayip! Biz yine de bunu "iş teklifi" diye alsak pek fena olmayacak.

Şimdi benden yana olmayın; ama elinizi vicdanınıza koyun ve söyleyin. Böyle bir lafı kim, nerede, neden edebilir? "*Pek çok defa şu anda yaptığımız şeyi yapabilmeyi pek çok istedim.*" O anda yaptıkları şey? Yok canım, öyle bir şey değil. Konuşmak istermiş karşısındakiyle, bir türlü konuşamamış anlaşılan, onu söylemeye çalışıyor.

Onlarca (belki yüzlerce) yıllık dizi "Yalan Rüzgârı"nda biri: "*Ben de Brad'in Jabot'dan ayrılmasını en az senin kadar çok istiyorum.*" diyor. "Az" ve "çok" un yarattığı bir karışıklık mı bu? Değil. "En az senin kadar" dendiğinde de karşımızdakinin "çok" istediği anlamı çıkar zaten.

Ya bu? "*Ben de en az sizin kadar öldürülmek istemiyorum.*" Birileri öldürülmeye can atıyor, başka birileri daha az istiyor öldürülmeyi, "siz" ve "ben" öldürülmeyi "az" isteyenler arasında yer alıyoruz.

Erkek milletinin güzel kadınlara, kızlara gösterdiği ilgiyi, güzel kızların çevresinde kümelendiklerini düşünerek karşısındaki "yalnız" kıza "iltifat" mı etmek istiyor film kahramanı, söz hazır: "*Yalnız olmak için çok tatlısın.*"

Son zamanlarda politikacıların dilinde çok sık kullanılan bir deyim var. Herkes karşısındakinin "kirli işlere" en az kendisi kadar bulaşmış olduğunu düşündüğünden ve bunda çoğu kez de haklı olduğundan bir "sütten çıkmış ak kaşık" muhabbetidir gidiyor. Dizi çevirmenleri durur mu? Kahramanlarını bizim politikacılar gibi konuşturmaya başladılar bile: "*İkinizin de sütten çıkmış ak kaşık olmadığınız dikkatimden kaçmış değil.*"

Kulağınıza çok tanıdık gelecek birkaç "dublaj harikası" daha:

"— *Ona ait değildi.*"

"— Tabii ona aitti."

Böyle mi deriz? "Tabii" ne demek? Ona ait olduğunda ısrarcıysak "tabii" değil, "Hayır, ona aitti." deriz.

Bir de "Nasıldır bilirsin"ler var. Efendim, İngilizler, Amerikalılar, bizim konuşma sırasında duraklamalarda "hımm, ehmm, şey" diye düşünme payları çıkarmamız gibi "You know" derlermiş ya sık sık, çevirmenlerimiz de bunu böyle çeviriyor. Nerden bileceğiz biz nasıl olduğunu?

Sanki İngilizcedeki söz kalıplarını olduğu gibi korumak gerekirmiş gibi bizim "Hadi biraz dışarı çıkıp hava alalım." diyeceğimiz yerlerde bakıyorsunuz yabancı filmin kahramanı *"Neden dışarı çıkıp biraz hava almıyoruz?"* diye soruyor.

"Evet, sanırım bu doğru" mu deriz? Demeyiz. Günlük konuşma dilinde tam da bu anlama gelen bir kalıbımız var bizim de: "Galiba öyle."

"Sanırım beni şaşırttınız." der miyiz peki? Hiçbir zaman demeyiz. Şaşırıp şaşırmadığımızı "sanmayız" çünkü, biliriz. Ya şaşırmışızdır ya şaşırmamışızdır. Niye sanalım?

"Özür dilerim", çoktan demode bir laf oldu. Yerine ne mi kullanacağız? *"Üzgünüm."*

"Bak!" deriz ya sık sık. "Bak, bunu böyle yapma!" Bunun yerine de yenisi var: *"Dinle Karl!"*

Karşılaşmalarda ve vedalarda karşısındakinin adını söylemek var bir de, "Merhaba" gibi, *"Bay Charlie!"* Bekliyorum bizde ne zaman kullanılacak diye. "Hoşça kal, ben gidiyorum." yerine örneğin: "Bayan Çiller!"

Şapkalar Kalktı mı?

LAİK MİYİZ, LAYIK MI?

İngilizce ya da bir başka yabancı dil öğrenenler bilir; öğrenim sürecinde sözcüklerin hangi vurguyla söyleneceği özel işaretlerle gösterilmiştir. Büyük, küçük ya da içi boş, dolu birtakım yuvarlaklarla. Türkçede ise vurgu konusu öğretilmez; bütünüyle kulak belleğine bırakılır. Bu yüzden, yalnız Türkçeyi sonradan öğrenenler değil, anadil olarak Türkçe konuşanlar da yanlış öğrenmişler ya da öğrenememişlerse kimi sözcükleri ölünceye kadar yanlış söyleyebilirler.

Vurgu der demez aklıma son zamanlarda pop listelerinin en başlarında yer alan bir delikanlı geldi. **Rafet El Roman** gibi garip bir ad taşıyor ve galiba adının yabancı (Avrupalı/Arap/Çingene?) çağrışımları sayesinde beklemediği kadar büyük bir hızla ünlü oldu. Bunlar beni hiç ilgilendirmiyor; ama o çocuğun Türkçesi nedir öyle? Ucuzluktan edinilmiş ya da üçüncü elden öğrenilmiş bir Türkçe... "Biraz içince, kendinden geçince" gibi en pespaye sözlerin, bitmeyen bir tümce olarak arka arkaya getirilmesi ya da "Kalın bir roman kitap gibi" biçimindeki derin anlamlı sözler değil kastettiğim. Bunlar, ben dahil, hiç kimse bir anlam bulamayacağı için, uğraşmaya değmez şeyler... Ama bu "şey"ler öyle bir vurguyla söyleniyor ki dayanılır gibi değil. O ne garip bir Türkçedir ki sürekli orta heceler vurgulanıyor. Oysa Türkçede vurgu, genellikle sonda, kimi zaman da baştadır; hiçbir zaman orta hece vurgulu olmaz. "Burunu, göğüsü" gibi kimi sözcüklerde orta hece ünlüsünün düşüp sözcüklerin "burnu, göğsü" biçimini almasının nedeni de budur. Bu kadarını öğrenmesini bekleyemeyiz; ama dili, Türkçeye az buçuk dönen biri, yardımcı olamaz mıydı garibe? "Sensiz yaşayamam/Sensiz hiç olamam" biçimindeki vurgulamaları anımsadınız mı? Çünkü siz dinlemek istemeseniz bile bir yerlerde mutlaka dinlemek zo-

runda kalmışsınızdır ve şu anda ezgisiyle birlikte kulaklarınızda çınlamaktadır bu sözler. Bu arada "sensiz"lerdeki "e"lerin de ne kadar "kapalı" söylendiği dikkatinizden kaçmamıştır. "Seni seviyorum, seviyorum."

Bu Roman çocuk, tek olsaydı üstünde durulmayabilirdi. Yurt dışından gelmiş, Türkçe öğrenememiş, der geçerdik. Öyle değil. Burada tartışılması değilse de düşünülmesi gereken bir konu var: Başka bir ülkede, şarkı söylediği dili çok kötü kullanan biri, eleştiriler alırken biz de nasıl oluyor da bu kötü kullanım eleştirilmediği gibi beğeniliyor, "En çok dinlenenler" ya da "En çok satanlar" listesinde ilk sıralara kadar yükselebiliyor? Yanıtlanması gereken asıl soru bu galiba. Yoksa kimler, ne yanlışlar yapıyor? Geçen yıl bir televizyonda "Kibariye Konseri"nin duyurusu günlerce "Kibariye" vurgusuyla yapıldı. "Bahariye" gibi bir "Kibariye".

Yine televizyonlardaki "canlı telefon" (Ne demekse!) bağlantılarında "Alo" sözcüğü birçok spiker tarafından "Aluu" biçiminde söyleniyor. Bir çeşit seslenme, "Huu!" gibi.

"Spiker" dedim de... Bu sözcüğün İngilizcedeki gibi "spiker" biçiminde söylenmesi yanlıştır. Birçok "spiker", sözde titizlik göstermek için "spiker" diyor; oysa sözcüğü Türkçede kullanıyorsanız Türkçe'nin kurallarına göre kullanmalısınız.

"Dolayı" sözcüğü de öyle. "Dolayı" değil, "dolayı". "Feodal" sözcüğü kimilerince son hece ağacın "dal"ıymış gibi söyleniyor. Oysa l'nin inceltici etkisiyle ince söylenmeli. "Sosyal"in sonunda da kırmızı anlamında bir "al" sesi yok. "Amarika" değil, "Amerika" olduğunu da belirtmeli miyim burada? "Devlet mekanizması" derken k'nin, pek çoğunun yaptığı gibi, "kâr" sözcüğünün k'sine benzer biçimde ince okunmasının yanlış olduğunu da söylemeli miyim?

Sözcüklerin yanlış seslendirilmesi, kimi zaman yalnızca söyleyiş bozukluğuna yol açar. Örneğin "merak" sözcüğü, ünlü arabesk parça "Merak etme sen"deki gibi değil, "a"sı biraz daha uzun okunarak, "merak" biçiminde söylenmelidir. Kimi zaman ise yanlış söyleyiş, basit bir seslendirme ve vurgu hatasından çok daha ciddi sorunlar yaratabilir, hatta insanları, söylemeyi akılla-

rının ucundan bile geçirmedikleri düşünceleri söyler duruma düşürebilir.

Bir radyo sunucusu birilerine kızmış, "Bu utanmazlar, hayasızlar..." diye söylenip duruyordu. "Haya" sözcüğünün ikinci a'sını yeterince uzatmadığı için, hiç düşünmediği halde kızdığı adamları "cinsel organ eksikliğiyle mağdur" bir duruma düşürdüğünü herhalde kendisi fark etmemiştir. Oysa biz, adamların "haya"larıyla ilgilenmediğini, derdinin "utanma duygusunun eksikliği" gibi başka bir şey olduğunu biliyoruz; ama elden ne gelir?

"Bu konuyu varislerle konuşmalısınız." diyen kişi "varis" sözcüğünü hakkıyla söyleyemediği için, bir çeşit damar hastalığı demek olan "varis" ile konuşmayı önerir duruma düşüyor.

Geçenlerde **Bülent Ersoy,** konukları **Sezen Aksu** ve **Müjdat Gezen'**e şöyle teşekkür ediyordu: "Beni mütehassıs ettiniz." Geçirdiği çeşitli operasyonlar sırasında "ihtisas" yapma fırsatını da mı bulmuş Ersoy? Yok canım! Kendisini duygulandırdıklarını söylemek istiyor yalnızca; ama tek bir ses, anlamı nasıl da değiştiriyor? "Mütehassis" demek istiyor, "mütehassıs" değil.

Alevi - Sünni tartışmaları gündemdeyken, bir bayan izleyici, kendisini tanıtmak için üstüne basa basa "Ben sun'iyim." diyordu. Sun'i (= yapay) olduğunu mu söylemek istiyordu? Hayır. Alevi olmadığını, Sünni olduğunu belirtmek istiyordu. Yoksa her yanları takıştırma olan hatuncuklar bile kendilerini "suni" bulmuyorlar da o hanım – üstelik durup dururken – neden yapaylığını ilan etsin?

En ilginci de şu: 10 Kasımdaki (adı, sonradan **"Meczup"** diye ilan edilerek kısmi bir bağışlanmaya uğrayan) eli Kuranlı yobaza, Anıtkabir'in dışındaki halk: "Layığız" diye bağırıyordu. Söylemek istedikleri "layık" değil "laik" olduklarıydı elbette. Gariptir, insan, hele şu seçim sonrasında, bugünden bakınca, halkın o gün söylediğinin, kısaca "Layığız" diye bağırmanın, o günkü ve bugünkü duruma daha uygun olduğunu düşünüyor.

AYRI MI, BİTİŞİK Mİ?

ÖSYM ile TDK arasında, kimi sözcüklerin, daha çok bileşik sözcüklerin, yazımıyla ilgili bir karışıklık varmış. TDK'nin doğru kabul ettiğini ÖSYM, ÖSYM'nin doğru kabul ettğini TDK yanlış kabul ediyormuş (Bkz. Siyah Beyaz, arka sayfa, 6 Şubat 1996) Bu durumun devamı da var. ÖSYM, "eski" TDK'nin kurallarını geçerli sayar; Milli Eğitim Bakanlığı ise yasalarla "yeni" TDK'ye bağlıdır.

TDK, (Sözcüğün "ileri, gelişmiş" gibi anlamlarını unutarak buna **yeni TDK** diyeceğiz; çünkü eskisi **Evren Paşa**'nın "marifetiyle" kapatılmış, yerine bugünkü, başbakanlığa bağlı bir devlet dairesi haline getirilmiş **yenisi** kurulmuştu.) Türkçeye Batı dillerinden, özellikle İngilizceden giren sözcükler karşısında oldukça ilgisiz kalırken "eski" TDK'den "hıncını" alıyor görünmekte; yoksa örneğin, *"şov/show/shov/ṣhow"* yazımlarının hangisini "doğru" kabul edeceğine karar vermek dururken, hazırladığı kılavuza "İmla Kılavuzu" diyecek kadar Türkçeden uzak ve Türkçeye düşman bir tutumu neden benimsesin? Zaten bu kılavuz yayımlandığında o kadar çok eleştiri almıştı ki kılavuzu hazırlayanlar bile kendi koydukları kuralları uygulayamamışlardı. Milli Eğitim Bakanlığı bu uyduruk kılavuzu "esas" alıyorsa kendi bileceği iştir, kimseyi şaşırtmaz. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'nın neresi doğru ki "yazımı" doğru olsun. Bu arada bir düzeltme yapalım: ÖSYM'nin esas aldığı Dil Derneği'nin kılavuzu değil, **eski TDK**'nin kılavuzudur; çünkü Dil Derneği zaten **eski TDK**'nin "Yazım Kılavuzu"nun 13. baskısını esas almıştır. Bir şey daha: ÖSYM iyi ki böyle yapmaktadır; sözü edilen "İmla Kılavuzu"nu esas alması, kargaşayı üniversite giriş sınavlarına taşımakla kalmaz, yanlışı yaygınlaştırma konusunda bağışlanmaz bir günaha da dönüşürdü.

Şimdi gelelim bütün bu söylediklerimi haklı çıkaracak açıklamalara. "Ayrı mı, bitişik mi?" sorusuna yanıt ararken örnekleri az önce andığım yazıyla sınırlı tutmaya çalışacağım; yoksa "yeni" TDK bu konuda kimseyi örneksiz bırakmayacak kadar cömert davranıyor. Yazıda tartışılan sözcükler şunlar: ortaöğretim, bugün, milletvekili, buzdolabı, ilkbahar. **Yeni TDK** diyesiymiş ki bu sözcükler (Onlar "kelime" der) orta öğretim, bu gün, millet vekili, buz dolabı, ilk bahar biçiminde yazılmalıdır. Neden? Onlara öyle geliyordur da ondan.

Dil mantıktır. Bu sözcüklere "bileşik sözcük" diyorsanız (ki öyledir) bu sözcükler kimyadaki gibi bir çeşit tepkimeye girmiş, bileşmiş ve artık tek sözcük olmuştur. Ayrıntı gibi görünse de aslında çok önemli bir şey daha var: Bunlara "sözcük" diyorsanız, zaten bu mantığı kabul etmiş oluyorsunuz; çünkü ayrı ayrı yazıldığında bunlar "sözcük" değil, iki sözcükten oluşmuş "söz"ler olur. "Bu gün" biçiminde yazdığınız şey bir sözdür, "bu" diye gösterdiğiniz bir "gün"ün varlığına işaret eder. İçinde bulunduğunuz son 24 saati kastediyorsanız o artık gösterilen bir gün olmaktan çıkmış, tek bir kavramın adı olmuştur. İngilizcedeki **"today"**, Fransızcadaki **"aujourd'hui"** gibi, **"bugün."** Yan yana gelen sözcükler kaç tane olursa olsun, karşıladıkları kavram tekse, o artık tek bir sözcüktür, asla iki ayrı sözcük gibi düşünülemez. Nasıl "pencere" sözcüğünü "pen" ve "cere" diye iki ayrı sözcük gibi yazamazsanız "buz" ve "dolabı" diye de yazamazsınız, "ilk" ve "bahar" diye de.

Özel adların yazımıyla ilgili ilginç yenilikler de geliştirmiş **yeni TDK.** "Zonguldağa, Mehmede, Kahraman Maraş" diye yazacakmışız. Bu konuyla ilgili ÖSYM'nin de uyguladığı kural şudur: "*Özel ada getirilen çekim ekleri kesme (') ile ayrılır.*" Bu kuralın mantığı da son derece açık. Hiç sanmıyorum; ama **"Yeni TDK'cilerden** biri bu yazıyı okuyabilir." umuduyla yine de açıklayayım. Özel ad, varlığı tek olan kavrama verilen addır. Bu tekliğe gösterilmesi öngörülen saygı nedeniyle büyük harfle başlanarak yazılır, aynı nedenle aldığı ek, kendisinden ayrılır. Yoksa "Ayşeme" diye yapılmış bir seslenmede kızın adının "Ayşe" mi, "Ayşem" mi olduğunu nereden bileceğiz?

"Kahraman Maraş" sorunsalına gelince yalnızca soru sormakla yetineyim: Neden Kır Şehir, Nev Şehir, Tekir Dağ, Çanak Kale, Adı Yaman, Kırklar Eli değil?

Arapçanın şu "nispet i"lerine de pek meraklıdırlar. Coğrafî, iktisadî diye yazacakmışız. Niye yazalım? Eğer ünlülerin uzun okunacağını bu işareti kullanarak göstermek zorundaysak, önceki hecelere de işaret koymamız gerek; çünkü asıl uzun okunanlar onlar. Şöyle yazmaya ne dersiniz? **"Coğrâfî, iktisâdî"** Hatta bir nota sistemi geliştirip her hecenin üstüne nasıl okunacağının işaretini koyalım. Daha iyisi de var. Bu önerime bayılacaklar. "Üstün"lere, "esre"lere, "ötre"lere ne derler acaba? Bunun için Arap alfabesine mi dönmek gerekiyor? Onların da "asıl" istedikleri bu değil mi zaten?

ŞİAR YALÇIN VE YANLIŞLARI

Şiar Yalçın, Türkiye'nin kültürel yapısını oluşturmaya doğrudan emek vermiş bir aileden gelen ve birkaç yabancı dili çok iyi derecede bilen bir kişidir. Pazartesi günleri Yeni Yüzyıl'da "Doğru Türkçe" başlığıyla yayımlanan yazıları her ne kadar Türkçeden çok Osmanlıcanın inceliklerini anlatıyorsa da Şiar Yalçın'ın, Türkçeyi dert edinmiş ve bu konu üstünde bu kadar yoğunlaşmış olması, yalnızca Yeni Yüzyıl okurları için değil, Türkçe için de tartışılmaz bir kazançtır. Son yazısı (16. 9. 1996) "*Bu hafta okuyucularımıza belli başlı Türkçe imlâ ve telâffuz hatâlarından bazılarının kısa bir listesini sunuyoruz:*" üstbaşlığıyla, pek de kısa sayılmayan (88x2) bir listeden oluşuyordu ve altı (6) Türkçe sözcük dışında yabancı dillerden Türkçeye girmiş sözcükleri kapsıyordu. Bu altı Türkçe sözcükten biri de "öğe" sözcüğü ve bu sözcükle ilgili." öge–> yanlış/öğe –> doğru" dedikten sonra bir de not eklemiş Şiar Yalçın: "*Öztürkçeciler kesin karar versinler!*" Hem kendisini "öztürkçeciler"den ayıran hem de onları incitmemeye özen gösteren hoş bir sitem; ama aslında "öztürkçeci" değil "Türkçeci" olmak yeter. "Öğe" sözcüğüne gelince, böyle yazılır ve "öge" diye okunur. Bu kadar! Görüldüğü gibi pek karışık bir durum yok ortada. Karşı çıkmak isterseniz "Hani Türkçede sözcükler yazıldığı gibi okunur, okunduğu gibi yazılırdı!" diyebilirsiniz yalnızca; ben de size bunun kuyruklu bir yalan olduğunu söylerim.

Şimdi Şiar Yalçın'ın listesine bir göz atalım:

"Adale, aforoz" gibi sözcükler böyle yazılmalıdır, doğru; ama "arazöz" değil, "arozöz" olması gerektiği belirtilmiş. (Bu arada yazım kılavuzunda da Türkçe sözlükte de bu sözcüğe yer verilmemiş.) Böyle yazalım yazmasına da nasıl söyleyeceğiz bu sözcüğü? "Ünlü uyumları" adı verilen kurallar, halkın kullanı-

ınından çıkmıştır ve "o" ünlüsü orta hecede pek kullanılmaz; çünkü Türkçe sözcüklerde, ilk hecenin dışında "o" ünlüsü bulunmaz. Denemesi çok kolay! "Arozöz" demeye çalışın, oluyor mu? İşte Şiar Yalçın'ın "ambar" ve "amber" sözcükleri için düştüğü "galat-ı meşhur" (Ünlü yanlış demek, yanlış olmasına rağmen benimsenmiş sözcükler için kullanılır) notu bu zorunluluktan doğmuştur. Siz istediğiniz kadar "Doğrusu budur!" deyin; halk, dilinin dönmediği şeyi söylemez; ona kendi söyleyebileceği biçimi verir, bu durum da giderek benimsenir. Yabancı sözcüklerin Türkçeye girmesini önleyemiyorsak, onları "bizim" kılmak için söyleyişimize uydurmakta ne sakınca var? İngiliz, Amerikalı, Fransız böyle yapmıyor mu zaten? "Kayık", "havyar", "yeniçeri" sözcüklerini "caique", "caviar", "janissary" diye yazmıyor mu? "Terorizm" için de aynı şey! Bu yüzden mi epey bir zamandır haber spikerleri "terorist" deyip duruyor? Oysa sözcük "büyük ünlü uyumu"na aykırı! Ya kendimize uydurup "terörist" diyeceğiz ya da "büyük ünlü uyumu"nu kaldıracağız. İkincisi pek kolay olmaz; adı üstünde "büyük" bir uyum bu. Zaten yazım kılavuzu ve sözlük de "terörizm" diye almış sözcüğü. Tıpkı "ıstırap" ("ızdırap" değil) gibi. "Greyfurt" ya da "greyfrut" denmesini de yanlış buluyor Yalçın; "greypfrut" demeliymişiz. İnsaf hocam! Dört tane ünsüzü arka arkaya nasıl söyleyelim? "Layık" da demeyecekmişiz, "lâik" diyecekmişiz. Böyle bir sözcük yok. "Layık" var, bir de "laik" var. "Biz 'laik'liğe 'layık' mıyız?" tümcesinde olduğu gibi.

"Roman", çingene; "Romen", Romalı; "Rumen" de Romanyalı demek değil mi? Şiar Yalçın ısrar ediyor: Rumen değil, Romen demeliymişiz. Romalıları değil de Romanyalıları kastediyorsak neden diyelim?

"Extacy, vs" değil, "ecstasy" olacakmış; Türkçe bunun neresinde, hiç anlamadım. "Espritüel" de yanlışmış; "spiritüel" denmeliymiş. Peki "espri" yapmayacak mıyız hiç? Onu nasıl söyleyeceğiz? "Ay, ne kadar güzel bir 'spiri ' yaptın!" gibi mi örneğin? "Dedektif" değil, "detektif" miş doğrusu. "Şovenizm" yerine, "şovinizm"; "virtüöz" yerine "virtüoz" denmeliymiş.

Geldikleri dildeki yazılımlarını korumak değil ki amaç;

amaç, Türkçede bir kullanım birliği sağlamak; herkesin o sözcükleri aynı biçimde yazmasını, onlardan aynı anlamı çıkarmasını sağlamak. Sözlüğe, yazım kılavuzuna (yazım ve anlam birliğini sağlayan bunlardır) girmiş sözcükleri yanlış ilan etmek dile nasıl bir yarar sağlar?

"Pantolon" sözcüğünün de doğrusunun "pantalon" olduğunu iddia ediyor Yalçın. Ayraç içine "Kim ne derse desin!" diye eklemesinden anlaşılıyor ki daha önce tartışılmış bu konu. Doğrudur, "Servet-i Fünun"dan beri tartışılıyor. Sözcüğün İtalyancadan, dahası İtalyan komedyen Pantalone'nin adından geldiğini biliyoruz. Fransızlar "pantalone" diye kullanmayıp kendi söyleyişlerine uydurabiliyorlar; ama biz yapamıyoruz aynı şeyi. Biz ille de Fransız söyleyişini mi benimseyeceğiz? Neden?

Basketbol terimi "pota"nın da "poto" olduğunda ısrarcı Şiar Yalçın. O kadar ısrarcı ki yanına Fransızcasını koymuş: "poteau". Basketbolcular ve spor yazarları "Top potoya girmedi, potodan döndü" gibi tümceler kurmaya başlayacaklar. Öğrensinler efendim, doğrusu buymuş işte! Yazım kılavuzuna falan da bakmaya kalmasınlar; çünkü orada yanlışlar çıkacak karşılarına. Fransızlar "poto" demeye devam etse, biz de "pota" desek olmaz mı?

Bir sözcüğün, yazım ve söyleyiş bakımından doğru ya da yanlış olduğu, ancak o dilin kuralları içinde kalınarak söylenebilir; alındığı dildeki özgün yazım ve söylenişine bakılarak değil. Madem derdimiz Türkçe ve "Doğru Türkçe"yi arıyoruz!...

ŞAPKALAR KALKTI MI?

"Kağıt" değil de "kâğıt" diye yazdığınız zaman, yakınınızda, yazma işiyle az çok ilgili olduğunu sanan biri varsa sizi kibarca uyaracaktır: *"Şapkalar kalkmadı mı?"* Üstünde benzer bir işaretin bulunduğunu düşünmekten olsa gerek, *"Yumuşak g kaldırılmış, öyle mi?"* diyenlerle de karşılaşabilirsiniz. (Ben birkaç kez karşılaştım.)

Bu "şapka meselesi"nin içyüzü nedir? "Şapka" sözcüğünün politik çağrışımları oldukça önemlidir de bu gariban işarete neden önem verilmez? Hiç değilse Demirel'in ünlü "şapka"sının öneminden biraz olsun yararlanamaz mı? Gerçi bu işaretin gerçek adı "şapka" değildir. "Uzatma" ya da "inceltme" işareti de değildir; **"düzeltme işareti"**dir. Zaten kullanılma gerekçesi de okunuşu "düzeltmek"tir. *"**K** ve **g**'den sonra gelen ve ince okunması gereken **a**'ların ve **u**'ların üstüne konur."* Örneğin "ka" diye yazarsanız, böyle okunur; oysa siz "kâğıt" yazacaksanız "ka"ya değil, "kâ" hecesine gereksinmeniz var demektir. "Hikâye" böyledir, "mekân", "dükkân", rüzgâr", "kâfir", "sükûn", "yadigâr" böyle, düzeltme işaretiyle yazılması gereken sözcüklerdir. Siz bakmayın şu bitmez tükenmez dizinin her gün "gar" çağrışımı yapacak biçimde yayımlandığına, doğrusu "Yalan Rüzgârı" olmalıdır.

Düzeltme işaretinin ikinci kullanımı, bu işareti koymazsak karıştırılabilecek olan sözcükleri ayırma amacına yöneliktir. "Hala" diye yazarsanız babanın kız kardeşidir, "halâ" diye yazarsanız "boşluk" anlamına gelen Arapça bir sözcüktür (ki Türkçe'ye "hela" biçiminde girmiştir), "henüz" anlamına gelen sözcük her iki a'nın üstüne düzeltme işareti konarak yazılır: "hâlâ". "Kar/kâr" sözcükleri böyledir, "adet/âdet", "alem/âlem" böyledir. Gazetelerde "yıllık kar"lardan, "kar payları"ndan söz

ediliyor olması yanıltmasın; ulaşımı aksatmadığı, insanları bir yerlere kapatmadığı sürece kimsenin kardan söz edesi yoktur. Buralarda "kar" denilenlerin tümü "kâr"dır aslında. Bu kadarcık bir dikkat zor mu gelmektedir gazete düzeltmenlerine? Soracak olsanız size "dizgiler bilgisayarda yapıldığı için bu işaretlerin konamadığı" gibi bir açıklama yapılacaktır ve istenilen her programı gerçekleştirme gücüne sahip bu çok gelişmiş bilgisayarların bir düzeltme işaretini koymaktan aciz olduğuna inanmanız beklenecektir. Belki mızmızlığınıza kızılacak: "Ne fark eder yani?" gibi küstah bir yanıt suratınızın ortasına fırlatılacaktır. Böylelerine "kar" mı, "kâr" mı diye o tümceleri iki kez okumak zorunda kaldığınızdan hiç söz etmeyin; hele küçük ayrıntılarda fark görmeyenlerin büyük farkları da anlayamaz duruma geldiklerinden söz bile açmayın; tam da bu nedenlerle anlamayacaktır. İyisi mi bir öğretmeni anlatın ona. Sınıfına gelen ve "Şapkalar kalktı." diye yırtınan müfettişe şu tümceyi yazmasını söylemiş öğretmen: *"Kârınızı bana verir misiniz?"* Yine anlamaz; ama siz rahatlamış olursunuz.

Peki, "kalkan şapka" yok mu gerçekten? Olmaz olur mu? "Reklam", "plan", "lakin", "lazım" gibi sözcüklerde düzeltme işareti yoktur. TRT yakın zamanlara kadar "reklamlar" sözcüğünü "reklâmlar" biçiminde yazardı. Yalnız yanlış değil, aynı zamanda garip bir davranıştı bu; çünkü "reklam" gibi Fransızca bir sözcüğü alıp işgüzarlıkla üstüne bir de işaret çakmak, ancak bizde rastlanabilecek bir davranış olabilirdi. Aynı garip tutum öteki sözcüklere de gösterildi. Oysa bu sözcüklerde düzeltme işareti kullanmak yanlıştır; çünkü *"l'den sonra gelen ve l'nin inceltici etkisiyle zaten ince okunan a ve u'ların üstünde"* herhangi bir işarete gerek yoktur.

Biz doğrusunu söyleyelim bir kez. Benimseyen, isteyen, kuralına uygun kullanır; istemeyen önemsemek için, karısının elinden alınma tehlikesi gibi daha büyük olaylar bekler.

BİR GÜN HER ŞEY YOK OLABİLİR

Başlıktaki tümcenin anlamını çözmeye çalışmayın; çünkü öyle metafizik ya da mistik bir anlamı yok. Ahiret gününü ya da dünyanın sonunu falan da düşündürmemeli; ekoloji, yeşil hareketi ya da çevre sorunlarıyla da ilişkisi yok. Peki, nedir? Bir çeşit kehanet mi? O da değil. Yalnızca şu: İletmek istediğiniz böyle bir anlam varsa bu anlamı taşıyacak tümceyi nasıl yazarsınız? **"Bir gün her şey yok olabilir."** diye mi, **"Birgün herşey yokolabilir."** diye mi? Bu ikisi arasında hiçbir fark göremiyorsanız bu yazının devamını okumayın. Bir fark görüyor; ama önemsemiyorsanız, yine okumayın. Çünkü yazımın (imla) önemini henüz kavramamış olanlara böyle bir yazının söyleyecek sözü yok. Ancak yazıyor, daha da önemlisi nasıl yazacağınız konusunda titizlik gösteriyorsanız, böyle bir derdiniz varsa okuyun. Tümcelerin biri altı, öteki üç sözcükten oluşuyor; ama yine de iki tümce arasındaki fark, sözcük sayısından ibaret değil. Önemli olan, sözcüklerin nasıl yazılacağıdır; çünkü bir dilde yazım birliği önemlidir. Bu dil, yazımı neredeyse hükümet programlarına göre değişen Türkçe bile olsa.

Hiçbir dilde sözcükleri aklına estiği gibi yazdırmazlar insana. Dilin belli kuralları vardır, o dili kullanan herkes bu kurallara uymak zorundadır. Uymayanlar toplumda gülünç duruma düşer, cahillikle suçlanır. Türkçe bu kadar başıboş bir dil midir ki herkes her sözcüğü dilediği gibi yazabiliyor. Çok ünlü bir yazar biliyorum, "Bana göre böylesi doğru." deyip "bir şey" yerine "bişey" yazardı. İlginçlik olsun diye tümceleri küçük harfle başlatan, özel adları küçük harfle yazan yazarlar da var. Yazım konusunda yazarlara düşen bir görev vardır; ama o görev yazımı bozmak değil, doğru yazımı yaygınlaştırmaktır.

İki sözcüğü bitişik yazmanın koşulu o iki sözcüğün bileşik

sözcük oluşturmasıdır. Tek kavramı karşılayan, artık tek sözcük durumuna gelmiş sözcükler, bileşik sözcüktür: Pazartesi, ilkbahar, gecekondu, buzdolabı gibi. Bunun dışında, sözcüğün ufak tefek oluşuna aldanıp onu bir başka ufak tefek sözcükle bitiştirmek yanlıştır. Örneğin "her" sözcüğü "kişi" anlamına gelen, Farsça "kes" sözcüğüyle ve kendi anlamını yitiren "hangi" sözcüğüyle bileşik sözcük kurar. Başkaca kullanımlarında bağımsız bir sözcüktür, ayrı yazılmalıdır. Nedense "her pazartesi", "her zaman", "her elbise" derken ayrı yazanlar "her gün", "her an", "her şey" derken bitişik yazıyorlar. Bir indirim duyurusu için kocaman bir bezin üstünde, fiyatların "Herkese, herkeseye uygun" olduğu yazıyordu. İnsanın soracağı geliyor: "Herkesey" nedir?

"Bir" sözcüğü de aynı şanssızlığı taşıyan sözcüklerden. "Birkaç", birçok", "biraz" örneklerinde bitişik yazılır; çünkü burada "bir", kendi anlamını yitirdiği gibi, yanındaki sözcük de anlamını yitirmiştir. Kısaca hem "bir" olduğunu söyleyip hem "kaç" olduğunu sormuyorsunuzdur. Oysa "bir gün"de belirsiz bir "gün"ü kastedersiniz; o yüzden "bir"i ve gün"ü ayrı yazmalısınız. "Bir an", "bir şey" de "bir sabah", "bir adam" gibi ayrı yazılır; çünkü sözcükler kendi anlamlarını korumaktadır. En tipik örnek "bir takım" sözüdür. Eğer "takım" sözcüğü anlamını koruyorsa ayrı (bir takım ansiklopedi, bir takım elbise gibi), korumuyorsa, bitişik (birtakım insanlar, birtakım işler gibi) yazılır.

Biz bir kez söyleyelim.

ÖSS SINAVI, GAP PROJESİ

Ne zaman Batılı ülkelerden insan hakları ile ilgili bir uyarı gelse o anda hükümet etmekte olanlardan bir yetkili, hemen veryansın etmeye başlar: "İçişlerimize karışıyorlar." İşin garibi epeyce de yandaş toplar. Sanki Türkiye'de yaşayanlar insan değildir ve sanki "insan hakları" bu topraklar dışında yaşayanlar için söz konusudur. Yine öyle olmuştu. Bir tarihte (21.10.1994) Amerikalı bir heyet gelmişti de "Siz insan haklarını ihlal ediyorsunuz, insanlara işkence ediyor, onları yargılamadan öldürüyorsunuz." mu dedi; kayıp insanlardan mı söz etti; kayıplardan kimilerinin cesedinin sahipsizler mezarlığında bulunduğunu mu öğrendi; tartaklanan öğrenciyi, dövülen öğretmeni, dayakla öldürülen gazeteciyi mi haber aldı, ne olduysa, insan haklarından söz etmeye yeltendi. Devletin o dönemdeki yetkili ağzı olarak **Azimet Köylüoğlu,** açtı ağzını yumdu gözünü. Atalarının, yediği üzümün karşılığını bağ kütüklerine altın dolu keseler bağlayarak nasıl ödediklerini, ne kadar "adil" ve "haksever" olduklarını öfkeyle anlattıktan sonra, *"Siz, ABD Birleşik Devletleri henüz yokkene..."* diye sözünü ABD'den daha eski ve daha soylu olduğumuza bağlayıp zafer kazanmış komutan edasıyla gülümsedi.

Benimki de akıl işte, söylediklerinin içinde en saçması buymuş gibi "ABD Birleşik Devletleri" sözüne takıldım kaldım. "ABD" dedikten sonra neden "Birleşik Devletleri" diyor bu adam; madem "Birleşik Devletleri" diyecekti neden "ABD" dedi? "Amerika" demek çok mu zor geldi kendisine?

Takıldım ya, bu gözle bakınca başka şeyler de çıktı. "GAP'ı gaptırmam." diyenler bile, "GAP"ı unuttular; "öldürme üzerine" çalışıyorlar şimdi. "GAP"tan kala kala "GAP Projesi" lafı kaldı yadigâr. O da yanlış kaldı. Çünkü "GAP" kısaltması, zaten "proje" sözcüğünü de kapsıyor.

Her yıl sınav yaklaştığında başlar, yapılıp bitinceye dek sürer. Bütün televizyon kanalları ve hemen hemen bütün gazeteler "ÖSS Sınavı" derler konuyla ilgili haberlerinde: "ÖSS sınavı yarın", "ÖSS sınavı yapıldı" vb. Oysa ÖSS, "Öğrenci Seçme Sınavı"nın kısaltılmışıdır. Demek, ÖSS yeterlidir; çünkü bu kısaltma söylendiğinde zaten "sınav" da denmiş oluyor. Yine aynı günlerde şöyle duyurular da yapılır: "ÖSYM Merkezinden yapılan açıklamaya göre..." Yine aynı yanlışlık! ÖSYM'nin sonundaki "M", "Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi" açık yazılımındaki "Merkez" sözcüğünü karşılıyor; öyleyse "ÖSYM'den yapılan açıklamaya göre..." demek yeterlidir. Örnekler çoğaltılabilir. "ATV Televizyonu" demekle "Kanal D Kanalı" demek arasında hiçbir fark yok. Birincisi değil, ikincisi kulak tırmalıyor. Çünkü yinelenen yanlışlıklar yaygınlaşır, yaygınlaşan yanlışlığı gidermek de eskisinden daha güçtür. Bu tipteki yanlışlıkların henüz yaygınlaşmadığını umarak anımsatmakta yarar görüyorum. Nasıl TBMM'nin yanına yeniden "Meclisi" sözcüğünü getiremiyorsak, "RTÜK" ten sonra "Kurulu" diyemiyorsak, "AKM Merkezi" gülünç geliyorsa "ÖSS Sınavı" da denmez, "GAP Projesi" de "ÖSYM Merkezi" de ve elbette "ABD Birleşik Devletleri" de.

Bu da Türkçeye özen göstermek gereğine inananlar için öylece bir uyarı...

GÜNLER, AYLAR, YILLAR

Yeni Yüzyıl'da bir resim altı: "*Ünlü Türk düşünürü **Mevlana'nın** ölümünün 721. yıldönümü sema âyinleriyle kutlandı.*" Çok yapılmış ve çok eleştirilmiş bir yanlıştır. Doğum yıldönümleri "kutlanır"; ama ölüm yıldönümleri kutlanmaz, ayıptır. Bir insanın ölümünü kutlamak insanlıkla bağdaşmaz. Ölüm yıldönümlerinde o kişi "anılır". Onu unutmadığınızı, unutmayacağınızı söylemek için bir fırsat olarak değerlendirilir yıldönümü; yoksa Mevlana öldü diye şenlik yapmak da neyin nesi? Doğrusu şöyle olmalı: "Ünlü Türk düşünürü Mevlana, ölümünün 721. yıldönümünde sema âyinleriyle anıldı." Ayrıca Mevlana'nın bir tek dizesinin – şu en ünlü "*Ne olursan ol yine gel...*" diye başlayan dahil, bir tek dizesinin – bile Türkçe olmadığını bilenler kendi kendilerine düşünsünler konu üstünde; ama "Türkiye'nin en iddialı, en güzel, en... en..." bir gazetesinin böyle bir yanlış yapması, en hafif nitelemeyle ayıp!

Atatürk'le ilgili olarak da bu tip yanlışlar yapılmakta. Bir tanesi şu: "*Atatürk'ün yüzüncü yılı, doğum yıldönümü olan 24 Kasım 81 yılından itibaren kutlanmaktadır.*" Neresinden başlamalı bilmem? "Doğum yıldönümü" söz konusu olduğuna göre "kutlamak" doğru. Ona bir şey söyleyemeyeceğiz. Ama başka da "doğru" yok bu tümcede. Önce "81 yılı"nı ele alalım: "81 yılı", Milattan sonra birinci yüzyıl demek oluyor. "1900" yılı bir çırpıda yok sayarsanız durum bu. Bizim anlayışımıza güveniyorlar, diyeceksiniz, peki! Onlar "81" dediği halde biz 1981'i anlayacakmışız, anlayalım bakalım. (Bu arada, tarihlerde kısaltına yapılabilir; kısaltına yapılacağında, çıkardığınız tarihin yerine bir kesme işareti koymak gerekir: '81 yılı gibi) Peki, "24 Kasım 1981 **yılı**" ne oluyor? Daha önce de değinmiştim: "24 Kasım 1981" bir yıl değil, bir gündür. En iyisi, bu tarihi yazdıktan sonra, yanına

"ay" ya da "gün" belirlemesini yapmamak, yalnızca "24 Kasım '81'den itibaren" demek. Çünkü bu bir tarih zaten, ayrıca açıklanması gerekmez. Şimdi biraz daha uzaktan bakalım tümceye. "24 Kasım '81'den itibaren" kutlanan ne? "Atatürk'ün yüzüncü yılı" 1881'den 1981'e yüz yıl geçmiş, tamam; ama yüzüncü yılları kutluyorsak (Tümce öyle diyor!) 1981'den sonraki kutlama 2081 yılına denk geliyor demektir, sonra 2181 yılında kutlayacağız tekrar, sonra 2281... Böyle devam edecek, her yüzyılda bir kez. Oysa bu söz, "öğretmenler günü" kapsamında söylenmekte. Öğretmenler ilk kez, 24 Kasım 1981'de (**Kenan Evren'**in lutfuyla) "günlerini" kutlamaya başlamışlardı. Herkes biliyor ki bu kutlama da yüzyılda bir yapılmıyor.

Günler, yıllar böyle de, saatler başka türlü mü? Beşiktaş'ta caddeyi boydan boya kesen kocaman bir bez pankartta "*Beşiktaş mağazamız her gün saat 21.00'a kadar açıktır.*" diye yazıyordu. 21'den sonra gelen ek nasıl oluyor da "-e" değil, "-a" oluyor? Benim merak ettiğim bu yazıyı yazan kişinin yazdığını nasıl okuduğu. 21'i, "dokuz" diye mi okuyup o eki getirmiş; yoksa "yirmi bir, sıfır sıfır" diye mi? Gümüşsuyu'nda da "*İ.T.Ü.'lilerin fotokopi ihtiyaçları için...*" diye başlayan bir ilan görmüştüm de aklıma takılmıştı; "-liler" ekini getiren kişi besbelli ki bu kısaltmayı İTÜ diye okumamış. Peki nasıl okumuş? Açılımını okumuştur diyeceksiniz; ama o da olmaz. İstanbul Teknik Üniversitesi dedikten sonra "-liler"in ne işi var orada? "Üniversitesililer" değil, "üniversiteliler" deriz (Meraklısı için: Çekim ekinden sonra yapım eki gelmez de ondan).

Son olarak alt birim, üst birim karışıklığının eğlenceli kıldığı iki örnek: "*Yaklaşık 75 ya da 1 metre çapında bir kuyu düşünün.*" 1 metre çapındaki kuyu fena olmaz da 75 metre çapındaki gedik, ancak uzaylılar tarafından açılmış bir kuyu olabilir. 75'ten sonra "santim" denmemesine borçluyuz bu dalga geçme keyfini.

Popçu **Tayfun** da şöyle diyor: "*Ben diyeyim 25, siz deyin bir ay sonra askere gidiyorum.*" 25 ay sonra askere gidecekse biz niye "bir ay sonra" diyoruz? Biz deli miyiz? Arada koskoca iki yıllık bir fark var. Ayrıca biz ne karışırız onun askerliğine, bize

sorarlar mı "Hadi Yine İyisin Tayfun" ne zaman askere gitsin diye?

Canım, çocuk sadece "gün" demeyi unutmuş. Amma uzattık.

Bizim de işimiz bu! Onlar unutacak, biz söyleyeceğiz ki cümle âlem duysun.

RAKAMLAR, TARİHLER

Çocuklarımız en çok matematik dersinde zorlanırlar; çünkü çoğumuzun sayılarla, işlemlerle başı pek hoş değildir. Bu yüzden olmalı, rakamlarla konuşanlara hem çok çabuk güveniriz hem de rakamlarla aldatılmamız kolaydır. Birincinin kanıtı **Özal.** Özal'ın başarısı, biraz da rakamlarla konuşmasına bağlı değil miydi? Pek kimsenin anlamadığına güvenerek birtakım toplamları, istatistik verileri, kalemini dinleyicilerinin yüzüne yüzüne sallayarak sıraladı mı herkes ne çok şey bildiğine şaşarak hayranlıkla izlerdi onu. Bu örnek yeterli değilse her gece yinelenip durmakta olan aldatmacayı da düşünebilirsiniz. En çok kendilerinin izlendiğini savlayan televizyon kanallarının, aynı gecede birbirinden bütünüyle farklı rakamlarla kafa karıştırmaya çalışmalarının altında yatan da "rakamlara duyulduğu varsayılan güven".

Sayılara soğukluğumuz, okumadan ve yazmadan başlıyor. Oturduğum semtin posta kodu 80060. Bunu duralamadan ve ilk söyleyişte yazan pek az kişi gördüm. Bir keresinde **Cenk Koray** "*Otuz dört bin çift sıfır iki*" diye bir posta kodu okumuştu. Yani şunu: 34002. Bu rakam, "Otuz dört bin iki" diye okunur, bu zor gelirse ikişerli öbekleyerek "otuz dört, çift sıfır, iki" diye de okunabilir; ama, Cenk Koray'ın okuduğu gibi okunmaz. 19'ların sırrını düşüneceğine bir de bunu düşünse mi acaba Cenk Koray?

"*Adaylık başvurusu 8 Kasım'la 10 Kasım arasında sona erecek.*" dendiğinde ne anlamalı? Kasım'ın 8'inde mi, 9'unda mı sona erecek başvuru; yoksa 8 Kasım'da başlayıp 10 Kasım'da mı sona erecek? Acaba 9 Kasım kastediliyor da oyun mu oynanıyor bizimle?

Tarihlerde yapılan çok genel bir yanlış da şu: Ayı, günü yazıl-

dıktan, yani tam bir tarih verildikten sonra, "yılı" deniyor. *"Tiyatromuz 7 Ekim 1994 yılında kuruldu"* gibi. Şimdi bir tarih uyduralım, diyelim ki bu yazıyı siz 8 Şubat 1998'de okuyacaksınız. 8 Şubat ya da 9 Şubat bir gündür, yalnızca bir "gün", yıl değil; tıpkı 12 Mart 1971'in ya da 12 Eylül 1980'in de bir yıl değil, bir gün olması gibi. Etkisi on yıllar sürüyor olabilir; ama bunlar o yılların içinde birer gündür yalnızca. Tam yeri geldi, şunu da söyleyeyim: Türkçede, yanında rakam olan ay ve gün adlarının büyük harfle başlanarak yazılmasının nedeni budur. Yabancı dil mürekkebi yalamışların, sözün herhangi bir yerinde geçen ay ya da gün adını büyük harfle başlayarak yazmaları bu yüzden yanlıştır; Türkçenin yazım mantığına uymaz. Tümcenin ortasında "mayıs", "pazartesi" gibi bir sözcük, "Türkçede" büyük harfle başlanarak yazılmaz. Yanında rakam varsa, varlığı tek olan bir kavram sayıldığından, "özel ad" konumundadır ve ancak bu durumda büyük harfle başlanarak yazılır, kişi ad ve soyadları gibi. Öyle ya, "Mehmet Korkmaz" hiç tanımadığınız bir kişi de olsa tek bir kişidir, özeldir. 8 Şubat 1998 de bir daha gelmeyecek, bir tek kez yaşanacak bir gündür. (Gününüzün değerini bilin, yalnız günleri değil, ayları, yılları sizden çalmakta olanlara bir de bu gözle bakın.)

Günlük dilde çok kullanıldığı için alıştığımız, yadırgamadığımız, dahası doğal saydığımız başka yanlışlar da var. **Sakıp Sabancı**'nın bir söyleşisinden not etmişim: *"1957'li yıllarında kaput bezi yapardım."* Elbette "yılları" olmaz; neyin yılları? Ama yaygınlaştığından söz ettiğim yanlış, o değil; "1957'li yıllar" sözü. İçinde "1957" olan yıllar mı var ya da kaç tane "1957 yılı" bulunmakta? Türkçeyi sonradan öğrenmiş (Macar asıllı) bir arkadaşa "1985'li yıllar, 1968'li yıllar" denir mi diye sormuştum, sınava çekildiğini düşünüp heyecanlandığı halde "Hiç olur mu?" demişti, "Kaç tane var o yıldan?" Doğrudur, olmaz. "1960'lı yıllar" olur, "1980'li yıllar" olur; çünkü bunlar bir on yıllık süreyi kapsamaktadır; ama 1965'li yıllar, 1982'li yıllar olmaz. **Beatrix**'in dediği gibi: Kaç tane var o yıldan?

VİRGÜLÜN BAŞINA GELENLER

Yazma işiyle epeyce yakın ilişkisi olan kişilerin bile noktalama imlerinin (işaretleri) hangi amaçla, nerede, nasıl kullanılacağından habersiz olmasını, konuşma içinde sesini nasıl kullanacağını bilemeyen insanların durumuna benzetiyorum. Hani olmadık sözcüklere vurgu yapan, sözcüğün ortasında duran, soluklanan kişiler vardır, söyledikleri o pek anlamlı sözler bile bu yanlış uygulama yüzünden etkisizleşir, anlaşılmaz.

Noktalama imleri içinde en bilineni, en bol ve rahat kullanılanı virgüldür. Ancak, virgülü bu kadar çok kullanan kişiler bile "neden oraya virgül koyduklarını" aynı rahatlıkla açıklayamazlar. İlkokulda öğretilen saçma sapan bir kuraldır akıllarında kalan: "Yarım soluk alındığında virgül, tam solukta nokta..." Sanırsınız ki yazarken, bir elde dinleme aygıtı, soluklarını denetliyor bu insanlar! Ayrıca "soluk" ile "konuşma" arasında bir ilişki olabilir; ama "yazma" işi solukla kontrol edilemez. Bir de "vurgulama" amacıyla virgül kullanıldığını bilenler vardır; onların bu bilgisinin de somut bir dayanağı yok. Ya yazdığı her sözcüğün aşırı anlamlı ve vurgulu olduğunu düşünen kişi ne yapacak? Her sözcükten sonra virgül... Yarım soluklarla okumaya kalkanın tıknefes olması işten değil.

Oysa her kitapçıda ve çok uygun fiyatlarla satılan "yazım kılavuzları" var (Yeni Türk Dil Kurumu'nunki hariç; o, hazırlayanların bile kullanamayacağı kadar kötü). Dil Derneği'nin, Adam Yayınları'nın "yazım kılavuzları" bu küçük gibi görünen sorunu kolayca çözer, yazımla ilgili başka konuların da sorun olmasını önler.

Son zamanlarda yabancı dil özentisi, yazım ve noktalama konusuna kadar girdiği için bu konunun üstünde durmak gereğini duydum. Çok saygın yayınevlerinin yayımladığı kitaplarda

bile virgülle ilgili ciddi yanlışlıklar yapılıyor. Bunların en göze çarpanı "ve, ya, ya da, da, de" gibi bağlaçlarla birlikte virgül kullanılması. İngilizcede böyleymiş, "and"le, "but"la birlikte virgül kullanılırmış. Türkçede kullanılmaz. Sözcükleri aktarmak yetmedi, şimdi İngilizce'nin noktalama kurallarını da mı aktarıyoruz Türkçeye? Bu saydığım bağlaçlarla birlikte, önce ya da sonra, herhangi bir noktalama imi kullanılmaz. Noktalama iminin kullanımını gerektiren bağlaçlar yok mu? Var, bunlar "ama, fakat, çünkü, lakin, oysa" gibi bağlaçlardır; ancak bunlardan önce de virgül değil, noktalı virgül kullanılır. (Yeri gelmişken, noktalı virgül (;) sanıldığı gibi açıklama yapıldığında kullanılmaz. Bunun ismi iki nokta (:) dır. Tümceler – bağlaçlı ya da bağlaçsız – toplandığında kullanılır; çünkü dilde nokta = tümce, virgül =+ [toplama] demektir.)

Bir de tırnak içine alınmış aktarma tümcelerinden sonra virgül kullanımı var ki o da giderek yaygınlaşıyor. Şöyle: *"Bir gün sana bunu anlatacağım." dedi annesi.* Oysa yazım kılavuzu (Dil Derneği'ninki) virgülün kullanımıyla ilgili olarak: "Tırnak içine alınmamış aktarma tümcelerinin sonunda, tırnak imi yerine kullanılır." diyerek bu konuya açıklık getirmiş."Tırnak imi yerine" kullanılırmış. E, zaten tırnak imi varsa? Tamamlanmış tümcenin sonunda kullanılan im, noktadır; noktayı koyar, tırnağı kaparsınız.

Pek kimsenin bilmediği, virgülle ilgili bir başka kural da şu: "-ıp, -ip" eki almış bağeylemlerden sonra virgül kullanılmaz. Şu çok saygın yayınevlerinin herhangi bir kitabını açın: "Sonra çarşıya çıkıp, yiyecek bir şeyler aldım." gibi bir tümceyle karşılaşabilirsiniz. Oysa "-ıp, -ip" eki (adı üstünde, bağeylem oluşturuyor) bağlayıcılık görevini zaten yapar, bir de virgül kullanmaya gerek yoktur. **Nurullah Ataç**'ın yıllarca virgül kullanmamasını borçlu bulunduğu olanak da Türkçenin bu zenginliğidir. Türkçe'de hiç "ve" kullanmadan da (eylemsilerle) tümceleri bağlayabilirsiniz birbirine.

Virgül deyip geçmeyin, o küçücük imin kullanılması bile dikkat ve özen gerektirir.

EYÇ Bİ Bİ İYİ Tİ Vİ / İYİ Tİ Vİ EYÇ Bİ Bİ

Şu HBB televizyonunun ışıklı, ezgili anonsu... Sonra tok bir erkek sesi, ezgili sözlerden çıkaramayabileceğimizi düşünerek işi sağlama alıyor, söylediğinin doğruluğuna inanıyormuş gibi bir havayla aynı sözleri yineliyor: *"Eyç bi bi, gerçekten iyi ti vi."* Kuş dili gibi, kulak tırmalayıcı, itici... *"İyi ti vi"* olsa ne olur, yayınlarında kullandığı dile – ki bu dil, aynı zamanda seslendiği kitlenin dilidir – bu kadar yabancı, bu kadar aykırı bir televizyonun "iyi ti vi" olması beni hiç mi hiç ilgilendirmiyor. Sizi bilmem; ama bu anonsu her duyuşta benim midem kalkıyor, tüylerim diken diken oluyor, sırtıma ağrılar saplanıyor. Rastlantıyla o kanal açıksa hemen koşup kapatıyorum televizyonu. Rastlantıyla, çünkü onların "eyç bi bi"sine kızgınlığımı göstermenin başka bir yolunu bulamadım, kendimce gösterebildiğim tepki de bu kadarcık işte: "İyi ti vi" istemiyorum, "iyi te ve" istiyorum.

Çok yazıldı. Anadillerine duyarlı insanlar bu soytarılığa son verilmezse HBB televizyonunu izlemeyeceklerini gazetelerde yüksek sesle duyurdular. Televizyon yönetimi oralı olmadı. Uluslararası bir televizyon olmak istiyorlarmış. Sözde "uluslararası" olma iddialarını, şu patlayan renkli ışıklarla ezgili bir şarlatanlığa dönüştürüp bıraktılar. "He be be" diye okunursa "uluslararası" olunamıyormuş demek! O zaman bunun tam karşıtı da kendiliğinden doğrulanmış sayılıyor. Nedir o? Yalnızca "Eyç bi bi" diye okunmakla "uluslararası" olunabileceği... Öyle sansınlar, ne diyelim? Oysa, uluslararası olmaya çalışırken ulusal olma şansını yitirmekteler. En azından beni yitirdiler.

HBB, **H**as **B**ilgi **B**irikim'in kısaltılmışıymış. Peki, kısaltmaların yazılışı ve okunuşu ile ilgili kural yok mu, herkes her kısaltmayı kafasına estiği gibi okuyabilir mi? HBB'yi bir Rus ya da bir Yunan da kendi alfabe sistemine göre mi okuyacak? Hiç olur

mu? Kısaltma hangi dilde yapılmışsa o dilin kurallarına göre okunur. HBB, gerçekten de "Has Bilgi Birikim"in kısaltılmışı ise "he be be" diye okunacak, Yok, "Has Brothers Broadcasting" gibi bir sözün kısaltılmışı ise bizi niye "bilgi, birikim" diye uyutmaya çalışıyorlar? "Hangi bilgi, neyin birikimi?" diye sormaz mıyız ya da "Has Brothers, neden Amerika'da açmayı düşünmemiş bu kanalı?" diye...

Bir şey daha... Spikerlerini çok acele, İngilizce eğitiminden geçirmeleri gerek, ekrana çıkardıkları bütün konukları da... Çünkü benim saptayabildiğim kadarıyla, HBB'yi "eş bi bi" diye okuyan var, "ha be be", "aş bi bi" , hatta "haş bi bi" diye okuyan bile var.

HBB'ye takılıp kaldık. Oysa kısaltmaların okunuşu ile ilgili daha pek çok yanlış yapılmakta. Partililer, bazen başkanları bile "se ha pe", ce ha pe" diye okuyorlar SHP ile CHP'yi. H'ye Fransızca'da olduğu gibi "aş" diyenler de var; ama "ha" diye okunmasının nedeni eski harflerin kullanıldığı dönemlerden kalma bir alışkanlıkla açıklanabilir herhalde. Bilindiği gibi Arap alfabesinde kalın, ince ve gırtlaktan çıkan sesleri imlemek için üç ayrı "h" harfi kullanılırdı; bu harflerin okunuşları da birbirinden farklıydı. Bugünse bir tek harfimiz var, onun okunuşu da – nerede geçerse geçsin – tektir: "he".

Yine eski harf alışkanlığından kaynaklandığını sandığım, okunuşu sorun yaratan harflerden biri de "k". KDV'de "ka" diye, "AKM"de "ke" diye okunmasını, bu harflerin hâlâ "kaf" ve "kef" diye düşünülüyor olmasından başka nasıl açıklayabilirsiniz? PKK kısaltması da öyle. Kimi gazeteler "pe ka ka" diye okuyup bu okunuşa uygun ek getiriyor; kimileri "pe ke ke" diye okuyor. Üstelik hangi okunuşun benimsendiği, politik tavrı da belirliyor. Oysa "h" harfi için getirdiğim açıklama "k" için de bütünüyle geçerli. "Ka" ve "ke" diye iki harfimiz yok bugün, yalnızca "k" harfimiz var, okunuşu da her yerde aynı olmalıdır: "ke".

MKYK kısaltması da **Moricante**'nin ünlü şarkısı "ye ke ye ke" gibi "me ka ye ke" diye okunuyor. Neden? Aynı kısaltmanın içindeki iki "k" harfinden birini "ka", ötekini "ke" diye okuma-

nın hiçbir mantığı olamaz. Burada "eski yazı alışkanlığı" bile durumu kurtarmaya yetmiyor. Biri "karar", öteki "kurul" sözcüklerini imlediğine göre Arap harfleriyle de yazılsa tek harf (kaf) kullanılması gerekirken, neredeyse 70 yıldır kullandığımız alfabeye alışamamış olmanın artık hiçbir açıklaması yok.

Unutulmaması gereken tek kural şu: "Türkçede bütün sessiz harfler, yanına "e" getirilerek okunur." Bu kadar! "Ka"lar, "haş"lar, "eyç"ler yerine bu basit kuralı akılda tutmak çok mu zor?

SÖYLENDİĞİ GİBİ YAZMAK

Birçok kişi, Türkçenin "söylendiği gibi yazılan" bir dil olduğunu sanır. Belki Batı dillerinden birini öğrenmeye kalkan kişilerin yazılış ile okunuş arasındaki farkı gördüklerinde kendi dillerinin, bu dillerden farklı olduğunu söyleyerek genelleştirip yaygınlaştırdıkları bir kanıdır bu; belki de başka nedeni vardır; ama doğru mudur? Örneğin, "öğe" sözcüğü böyle yazılır; ama "öge" diye okunur. Üstelik bu, yazıldığı gibi okunmamanın tek örneği değildir. Hemen hemen hiçbir sözcüğü yazıldığı gibi okumayız, okunduğu gibi de yazmayız aslında. *"Gelemeyeceğim"* sözcüğünü böyle yazarız; peki, böyle mi okuruz? Yazdığı gibi okumaya kalkan kişi, okumayı yeni yeni sökmeye başlamış izlenimi uyandırır. Okuduğu ya da konuştuğu gibi yazmaya kalkan da "yazım kuralları" konusunda hiçbir şey bilmediğini ortaya koymuş olur. "Yapamıycaam" diye yazan kişinin, yazma eyleminden hiç mi hiç nasibini almadığı çıkmaz mı ortaya?

Reha Muhtar'ın bile "vericeyiz" dediğine bakmayın, yazsa "vereceğiz" biçiminde yazar (herhalde).

Bir de "değişiklik" olsun diye böyle yazanlar var, konuştukları gibi, daha doğrusu kendi söyledikleri gibi. "Değişiklik" isteğinden başka bir neden olabilir mi, diye düşünmüyor değilim; ama doğrusu bulamıyorum; onların da bulabileceklerini pek sanmıyorum. Belki "özgünlük" falan diyenler çıkacaktır; ama özgünlüğün bu kadar ucuz bir şey olabileceğini de düşünmüyorum.

Kim bunlar? Başta **Savaş Ay.** Yeni Yüzyıl'daki "Ara Sokak" köşesini, önceleri bütünüyle böyle yazıyordu, eleştiri mi aldı ne, şimdi 'hoşluk' olsun diye bir bölümünü üstelik yalnızca söylendiği gibi değil, kendisinin söylediği gibi, ara sokak/kenar sokak argosuyla yazıyor: *"Bi sürü"* diyor *"bi kadın, bi düşünce"* diyor;

"bir" leri "bi" diye yazıyor. "Hoşluk" bu kadarla kalsa yine iyi! *"Sormiyyim"* diyor örneğin. *"Bissürü" diye yazıyor."N'olmuş" diyor, "onnar" diyor; yetmiyor. "N'olcek yani?" diyor. "Var mı bi diyiceeniz?* diye soruyor. *(Yeni Yüzyıl, 14.9.1996)* Bir diyeceğimiz var elbette, olmaz mı? Bu biçimde yazmayı gazetecilik anlayışıyla bağdaştırıyor mu? ("Bu üslubu" diye sormuyorum; bunun bir "üslup" olduğundan kuşkuluyum.) Gazetecilik, dilini iyi bilmeyi ve doğru kullanmayı gerektirmiyor mu artık, böyle sivriliklerle sürdürülebiliyor mu? Yetişmekte olan gazetecilere böyle mi örnek olunacak?

Savaş Ay böyle yapar da popçular durur mu? Onlar da başladılar sokak dilini yazıya geçirmeye *"...hangi günü gün edicen/ ...atlas yorgan sericen"*lerle – ve her zaman olduğu gibi – **Sezen Aksu** başı çekti yine. Ardından, *"Nereden geldim nerelere gidicem/... gelicem/... bulucam"*larla **Burak Kut** geldi. Bu bulaşıcı moda **Nazan Öncel'e** kadar ulaşınca *"Gittim yattım birinlen"*den başladı ve *"Napcaz şimdi yatcaz şimdi"*lerle iyice ayağa düştü. Bunlar benim fark edebildiklerim, bu süre içinde üç beş kişi daha katılmış olabilir kervana; çünkü bilindiği gibi popçularımız amip gibi mitoz bölünmeyle çoğalmaktalar ve göz açıp kapayıncaya kadar yenileri eklenmekte var olanlara.

Bu iş nereye varır? Bilemem. Bir yazım (imla) kalmıştı dokunmadıkları, ona da el attılar. Türkçenin yazımını değiştirip gerçekten söylendiği gibi (üstelik sokakta, meyhanede, ...hanede söylendiği gibi) yazmayı mı benimsetirler insanlara; yoksa bu dilin gerçek sahipleri bunlara anladıkları dilde yanıt verip dillerine sahip mi çıkarlar? Bunu zaman gösterecek.

APOSTROF

"Apostrof" nedir? Bir işaretin Fransızca adı. Siz ne dersiniz bilmem; ama "Doğru Türkçe" konusunda titizlenenlerin, işaretlerin Fransızca adlarını kullanmalarını pek hoş karşılamıyorum. Yabancı sözcük kullananlara, bir tek koşulla, o kavramın Türkçesi yoksa anlayış gösterilebilir. Örneğin, meclise, sanatın, sanatçının temsilcisi olarak girdiğini övünçle açıklayan, pek çok çeviriye imza atmış, yılların tiyatrocusu **Gencay Gürün**'ün "*Bunu correct bulmadım.*" sözleri insanı irkiltir de dil konusunda her hafta yazan bir kişinin ısrarla "apostrof" demesi tüylerinizi diken diken eder. Bu işaretin Türkçe adı, **"kesme işareti"**dir çünkü. Sözcüğün içinde hiçbir gerekçeyle kullanılmaz: Sür'at değil, sürat; neş'e değil neşe...

Şiar Yalçın'ın sandığı ve eleştirdiği gibi, bütün özel adlardan sonra gelen ekler değil, yalnızca kişi ve yer adlarından sonra gelen ekler kesme (') ile ayrılır. Özel adların her sözcüğü büyük harfle başlanarak yazılır; ama bu adlara gelen bütün çekim eklerini kesme ile ayırma zorunluğu yoktur. Ancak bir anlam karışıklığına yol açacağı düşünülürse kesme kullanılabilir.

Kimi işaretlerin adlarını bile doğru dürüst bilmiyoruz. Bir ara **Müjdat Gezen** tutturmuştu *"Şapkalarımızı geri verin!"* diye. Demirel'in şapkası mı ki bu, kim alsın, ne yapsın Müjdat Gezen'in şapkasını? Anlatmak istediği uzatma işareti, inceltme işareti de denen; ama doğrusu, "düzeltme işareti" olan şu işaretti: "â" , "û" ve aslında zaten kendisinindi, kimse almamıştı elinden o işareti.

"İki nokta üst üste" ya da "üç nokta yan yana" demenin de yanlış olduğunu belirtip virgüle geçeceğim. Bunların doğru adları da "iki nokta" ve "üç nokta"dır; yalnızca bu kadar, konumlarını belirtmek gerekmez; çünkü "yan yana iki nokta" ya da

"üst üste üç nokta" gibi işaretler yoktur. Öyleyse "iki nokta" ve "üç nokta" denince başka türlüsünü anlamamız zaten söz konusu değil.

Virgüle gelince, daha önce üstünde durmuştum; ama şimdiki başka! Şiar Yalçın diyor ki: *"Bilmem niçin her özneden sonra otomatikman virgül koymak âdet oldu. Ahmet, Mehmet'i yendi??? Başka hiçbir dilde böyle bir kural yoktur."* Yazıya konu olan tümce ise "Ahmet, Mehmet'i yendi." değil, şu: *"Arabesk müziğin yeni seslerinden Hasret, burnuna taktığı hızmayla dikkatleri üzerine çekiyor."* Tümcenin eleştirilecek yanı elbette var; ama bu, "Hasret"ten sonra virgül konması değil. Bu virgül konmasaydı "Hasret burnu" gibi bir anlamın, hiç değilse ilk bakışta, ortaya çıkması önlenemezdi. İkincisi, "Yazım Kılavuzu", "Her özneden sonra virgül koyun." demiyor zaten. "Özneyle yüklem arasına başka öğeler girmişse ya da öznenin vurgulanması gerekiyorsa" diyor.

"Başka hiçbir dilde böyle bir kural yoktur." yargısına gelince... Evet, tümüyle doğrudur; başka hiçbir dilde böyle bir kural yoktur. Üstadın anlamadığı da bu! Türkçe başka bir dildir, İngilizcenin, Fransızcanın kurallarıyla işlemesi beklenmemelidir. Türkçede özneyle yüklemin arasına başka öğeler girer; hatta kurallı tümcelerde bütün öğeler bu ikisinin arasındadır. Özne ve yüklem ise yargıyı bildiren temel öğelerdir. Bir Fransızın, özneden sonra virgül koyması olanaksızdır; çünkü zaten yüklem de tümcenin başında ve öznenin yanındadır. Bu durum, yargıyı oluşturmada ve algılamada sorun yaratmaz. İngiliz "I" (ben) dedikten sonra neden virgül koysun? Hemen arkasından "went" (gittim) gibi bir yüklem getirmek zorunda zaten. Bütün tümleçleri de bu ikisinin arkasından, yargı oluştuktan sonra getirecektir. Oysa Türkçede, tümceye "Çocukları tarafından hiç aranmayan yaşlı adam" diye başlamışsak bütün tümleçleri yüklemden önce getiririz; "kentin epey dışındaki hastanenin, aylardır kalmakta olduğu odasında, öteki yaşlıların ziyaretçilerinin gitmesinden hemen sonra, belki de uzun süredir düşünmekte olduğu şeyi yaparak..." Yaşlı adama ne olduğunu ya da adamın ne yaptığını henüz anlamadınız, değil mi? Çünkü yüklemi koymadım.

İşte özneden sonra konan virgül, Türkçeye özgü bir kuraldır, uygulamanın doğruluğunu kanıtlamak için başka dillere bakılmayı gerektirmez ve kullanılmalıdır. Tümcenin ilettiği yargıyı kavramaya çalışan beynin yükünü hafifletmek, o virgüle kadar olan bölümün tümcenin temel öğelerinden biri olduğunu anımsatmak, onunla tümcenin ta sonunda gelecek olan yüklemi birleştirme gereğini vurgulamak için konur. Beyne bir uyarıdır ve asla ihmal edilmemelidir.

Reklam Ötesi

"VOILA!" ve "PERFECT!"

İstanbul'un Refahlı belediyesi pek bir reklam düşkünü çıktı. Bütün belediye otobüslerini portakallar, çilekler, domateslerle "meyve - sebze hali"ne döndürdüğü yetmiyormuş gibi, durakların iki yanına pleksiglas panolar koyup oralara da reklam almaya başladı. Bunlardan bir tanesi "You have..." diye başlayan bir reklam. Bir şampuan reklamı gibi görünüyor; çünkü İngilizce yazıların gerisinde saçlarını savuran bir kadın var. Şampuan reklamlarında İngilizceye pek yabancı değiliz. Bir süre önce televizyonlarımızda İngilizce bir şampuan reklamı vardı: Simsiyah lepiska saçlarını savuran bir genç kız, Türk tüketicilere, kullandığı şampuanın hünerini akıcı bir İngilizceyle anlatıyordu.

Neden öyle olduğunu bilmiyorum; ama şampuan reklamında ana amaç, tüketiciye kendini "yabancı gibi" hissetirmek. Amerikalı gibi, İngiliz, Fransız gibi. Hani baba soruyor: *"Kızım annen yok mu?* Ana kız aynı anda dönüp bağırıyorlar: *"Voila!"* O şampuan ya da saç boyasının adını mı söylüyorlar yalnızca? Hayır, Fransızca "İşte!" diyorlar. "İşte buradayız!"

Zaten Türk oyuncularla yapılan reklam çekimlerinde de, sözlerin ağız hareketlerine uymamasına aşırı bir dikkat gösteriliyor. Hep "yabancı gibi" olacak; sizlerden bizlerden biri gibi olmak ayıp.

Anlamsal olarak da şampuan reklamlarında Türkçenin bir dalgınlık ya da ihmal sonucu değil, özellikle bozulduğunu düşünüyorum. Saçları için *"Bu saç, çıkmaz sokak"* diyen kişi, Türkçeyi sonradan öğrenmiş biri olabilir ancak. Türkçe bilen hangi insan saçları için "çıkmaz sokak" deyimini kullanır? Ayrıca bu, yaratılmaya çalışılan "özenti" insan tipine tıpatıp uyuyor.

Saçları güzel görünmeyen bir genç kızın, o haliyle, bir "boyfriend" edinmesinin olanaksızlığı vurgulanmıyor mu bütün rek-

lamlarda? O şampuanı kullanmadan önce kızcağızın yüzüne bile bakmayan delikanlı, şampuanın kokusunu alır almaz büyülenmiş gibi koşuyor ona. Demek bütün iş, "Wash & Go" diyebilmekte: *"Yıkıyorum, çıkıyorum"*. Nereye çıkıyor? Dışarı mı? Yanlış soru. "Kiminle çıkıyor?" diye sormalısınız. Yoksa siz hâlâ "çıkma"nın, "flört etmek, oynaşmak, fingirdeşmek" demek olduğunu bilmiyor musunuz?

Erkekler için de durum farklı değil. Tam hazırlanmış *"çıkacakken"*, arkadaşı alaylı bir sesle soruyor: *"Kepeklerin de bizimle mi geliyor?"* Çocuk mahçup, malıvolmuş durumda. Kızlar öncelikle bir erkeğin kepeğine bakar ya! Kepekli bir erkek! Oh my God!

Aynada yakışıklılığının son rötuşlarını yapmakta olan delikanlının, iki parmak kısalıktaki saçlarına bakıp: *"Saçlarım ahenkle dans ediyor"* demesine ne buyrulur? Dans etmek, en basit çağrışımıyla bir hareketlilik gerektirirken kısacık saçlar nasıl oluyor da "ahenkle" dans ediyor, diye düşünmeyin. Açıklamayı bir başka şampuan reklamında bulabilirsiniz: *"Saçlar artık perfect!"*

Onca uğraşmanıza rağmen saçlarınız hâlâ saç gibi mi görünüyor. Oysa doğduğunuzdan beri saç gibi görünen saçlardan nefret etmiştiniz. Saçlarınızı *"ahenkle dans ettiremiyor"*, *"perfect"* de yapamıyorsunuz; ama yine çaresiz değilsiniz. Adamcıklar oluşturun onlarla. Alın o şampuanı, saçlarınız *"adam gibi şekle"* girsin.

Bir başka şampuan reklamı da durmadan kulağımızı çekiyor: *"Unutmayın, yalnız sağlıklı saç parlar"*. Artık buna da inanacak kadar saf değiliz herhalde! Çünkü herkes bilir ki kirli ve yağlı saç, sağlıklı saçtan daha çok parlar.

Gümrük Birliğine girdiğimize göre bundan sonrasını hep birlikte göreceğiz. Bakalım GB saçlarınıza (ve bize) nasıl bir *"ahenk"* ve *"parıltı"* kazandıracak? **"Wait** and **See"**

DAVALIK REKLAMLAR

Reklamlarla kandırılmaya çoktan alıştık. Süper kupon, mega kupon yok, diye bas bas bağırıp karşımıza kral, herkül, kara şimşek kuponlarla çıkmaları bize yabancı değil. Yine de kimi reklamlar onca yanlışı, öyle yalanlarla söylüyor ki bunlar karşısında susmak, aptallığı sineye çekmek bile çare değil. Başka şeyler yapılmalı. Bunları mahkemeye vermek, iddialarını kanıtlamaya çağırmak ya da yalanlarını yüzlerine vurmak gibi. Son zamanlarda televizyonlarda sıklıkla gösterilen "Pamukbank" reklamı bunlardan biri. Bütün o kolaylıklardan (!) habersizmiş gibi bankaya gelen **Şener Şen**'in, elinde kendi resmini taşıyan bir tanıtma kitapçığı olmasına aldırmayabiliriz; ancak memur ile arasında geçen konuşma, yanlış anlaşılması özellikle planlanmış, potansiyel aptal olarak görülen bir kitlenin "avlanması" üzerine öylesine oturtulmuş ki sinirlenmemek elde değil.

"— *Peki, borcum ne kadar?*" diye soruyor Şener Şen. Yanıt, "Bunu nasıl bilmezsin?" havasında, alay eden; ama hoş gören bir gülümseyişle veriliyor:

"— *Pamukbank elektrik, su, telefon, havagazı hatta cep telefonu faturalarınızı hiçbir ücret almadan sizin adınıza öder.*"

"Bankamızda bir hesabınız, bu hesapta da paranız varsa" biçiminde küçük bir açıklama unutulmuş gibi görünüyor. Çünkü bu konuşmadan asla bu küçük (!) ayrıntı anlaşılmıyor. Vatandaş faturalarını bankaya saf saf götürse alay mı edecekler? Ne hakla? Hani bizim adımıza ödeyeceklerdi? Oysa Şener Şen'in satır satır ezberlediği iddia edilen o kitapçıkta (sayfa 20, satır 8) "... faturalarınızın Pamukbank'taki hesabınızdan otomatik olarak ödenmesi" açıklığa kavuşmuş. Televizyon reklamındaki "kandırmaya yönelik" bu çaba, bence dava konusu olmalı.

Bir de rakamlarla yapılan aldatmacalar var. Sayısal verilerin,

istatistik sonuçlarının matematiksel bir inandırıcılığa sahip olduğu anlaşılalı beri televizyon kanallarının tümü kendilerini en çok izlenen kanal olarak göstermenin bir yolunu buldular. Reklamlar da geri kalmayacak elbet; ama nasıl? **Elidor** hacim şampuanı, saçları % 15 daha hacimli yaparken **Ponds,** bir ürününün kırışıklarda % 68 oranında azalma sağlayacağını iddia ediyor. Bence kanıtlamalılar bunu. Saçometre denen bir alet mi var? Hangi saçın hacmi, nasıl ölçülüyor? Peki, kırışık ölçme birimi nedir? Ölçümlerde kırışıkların boyu mu esas alınıyor, derinliği mi? % 68 gibi bir sonuca hangi karışık işlemlerin sonunda ulaşılmış?

Hele bir de **Yudum** var ki evlere şenlik. Yağın % 98 hafif olduğunu bilimsel (!) yöntemlerle kanıtlıyorlar. Kızartılan maddeyi biraz daha yağın içinde tutup 20 cl. yağ çekmesini sağlamak (hatta 50, 70, 80 cl.) olası. Bunun, yağın hafiflik oranı olduğu nasıl söylenir? Böyle ucuz bir yalanla insanları bu kadar aptal yerine koymaktan hiç utanılmaz mı?

Bilimsellik kisvesi altında yapılan aldatmacalara da değinelim. **Ege Üniversitesi** araştırma laboratuvarları, gerçekten işi gücü bıraktı reklamcılara veri mi topluyor; yoksa birileri bu laboratuvarları uygun bir fiyata satın mı aldı?

Diş hekimleri de hangi diş macununu kullanacaklarına bir an önce karar verseler iyi olacak. Hem sahi kimler bu diş hekimleri?

Yepyeni ve gerçekten "sarı" bir çamaşırı alıp sararmış çamaşır örneği diye göstermelerine bir şey demeyelim; ama "40 kez yıkanan çoraplar"la "50 yıkama sonucunda" sergilenen çamaşırlara nasıl inanalım? 40 ya da 50 rakamlarını nasıl belirliyorlar? Arka arkaya 40 kez yıkadığınızda o çoraptan eser kalmayabilir, kirlenme sürecini beklerseniz onca etkenin arasında deterjan nasıl tek başına belirleyici olacak?

Ülkenin bunca ciddi sorunu dururken reklam aldatmacalarına takılınamı gereksiz bulanlar olabilir. Oysa önemsiz tek bir şey bile yoktur. Yalanlar, yanlışlar kabul görmeye başladığında ne onların nerede duracakları bellidir ne de sizin nerede "Yeter!" diye bağıracağınız. Yalanı bağışlamak, her alanda ona alış-

mayı getirir ki bir süre sonra yöneticilerin yalanları da batmaz insana, politikacıların, din adamlarının ya da başkalarının yalanları da. Yalan konusunda henüz çok fazla "şerbetlenmemiş" olduğumuzu umarak bu masum gibi görünen küçük yalanlardan işe başlamaya çağırıyorum ilgilenenleri. Artık, tüketiciyi koruma kuruluşları mı ilgilenir, **RTÜK** mü konuya sahip çıkar, bilemem. Göz göre göre aldatılmamıza birilerinin engel olması gerekiyor. Söz gelimi, çocuğunuz, mikropları yakından görmek isterse ne yapacaksınız? Hani bir çamaşır suyu reklamında *"Mikroplar!"* diye bir çığlık atıldıktan: *"Bir de yakından bakın!"* deniyordu ya! Ne kadar *"yakından"* bakmalıyız mikropları görmek için?

Bu da öyle bir soru işte!

İNSAN ÖNEMLİDİR

Birçok dilde kadın erkek ayrımı vardır. Özellikle Fransızcada bütün adların, dağ, ova, deniz gibi sözcüklerin bile eril-dişil (masculin-feminin) diye ikiye ayrılması, bu dili öğrenenlerin işini, hiç değilse başlangıçta, oldukça güçleştirir. Türkçede ise sözcükler kadın-erkek diye ayrılmaz; ama Türkçenin cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir dil olması, kullanımına özen gösterilmesi gereğini kuşkusuz, ortadan kaldırmamaktadır.

Bizim dilimizde insan önemlidir. Kadın ya da erkek olması değil, insan olması. Başka bir deyişle Türkçe, insana önem verir; yalnızca onu, öteki varlıklardan farklı ve üstün bir yere koyar. Bu durum en çok, öznenin çoğul ve insan olması durumunda yüklemin de çoğul olmasıyla belirlenir. İnsan dışı varlıkların çoğul özne olarak kullanılmasında ise yüklem tekil olur. Örnek verirsem durumun daha iyi anlaşılacağını sanıyorum.

"Nitekim çok geçmeden göz kamaştırıcı antikalar ve tablolar bir bir ortaya çıkmaya başladılar." biçiminde bir tümce, Türkçenin anlatmaya çalıştığım özelliğine özen gösterilmeden kurulmuştur. Doğrusu elbette, tümcenin "başladılar" değil, "başladı" diye bitirilmesidir; ancak küçücük bir "-lar" ekinin yarattığı anlam değişikliğine bakmak eğlenceli olabilir. İncelemeye aldığım tümceye dikkat edilirse tümcede "antikalar"ın ve "tablolar"ın bir biçimde insan kişiliği kazandığı görülecektir. Sanki tablolar ve antikalar kendi istekleri ve bilinçleriyle ortaya çıkıyorlarmış gibi, sanki insanmışlar gibi. Bu anlamı verenin, yalnızca yüklemdeki o "-lar" eki olması inanılmaz görünüyor; oysa değil. Türkçe, yüklemdeki çoğul ekini insana ayırmıştır, yalnız insan için kullanır. Bu ek, insan için o kadar kullanılır ki masallarda, fabllerde hayvanlara ya da insan dışı varlıklara insan kişiliği ka-

zandırılmak istendiğinde çoğu kez yüklemi çoğul yapmak yeter. "Kuşlar, ağacın üst dalına kondu." derseniz yalnızca kuşlardan söz ediyorsunuz; ama "Kuşlar, ağacın üst dalında toplandılar." derseniz, az sonra bu kuşların birtakım kararlar alacakları, konuşacakları, tartışacakları beklentisi başlar. Kısaca kuşları insanlaştırmış olursunuz.

Bildik bir reklam sözü *"Anneler bilirler."* diyor ya, "-ler" ekinin yinelenmesi kulağa hoş gelmeyebilir; ama doğru bir söyleyiştir. (Görüldüğü gibi yalnızca olumsuzlukları göstermeye çalışmıyorum.) Anneler insandır, öyleyse yüklem çoğul olmalıdır. Eğer bu tümce "Anneler bilir." biçiminde kurulsaydı, annelere yönelik belli belirsiz bir küçümseme anlamı taşıyacaktı. Neden mi? Anneleri dağdan, taştan, köpekten, böcekten ayırmamış olacaktık da ondan.

Bu kuralın geçerli olmadığı birkaç durum vardır. "Herkes, hepsi, hiçbiri, kimse" gibi sözcükler daima tekil yüklemle kullanılır; insan söz konusu olduğunda da – çok zaman öyledir – yüklem tekil olur. "Kimi kişiler, bazı adamlar" gibi özneler de benzer bir kural çerçevesinde tekil yüklem alır. Bir de topluluk adları... Çoğul anlamı taşır; ama tekil yüklemle kullanılır.

"Herhalde halkımız üşümek yerine zehir soluyarak ölmeyi tercih ediyorlar." biçimindeki bir tümce, öznesi insan olduğu halde tekil yüklemle kurulmalıdır. "Tercih ediyorlar" değil, "tercih ediyor" biçiminde. Çünkü "halkımız" topluluk adıdır.

Tıpkı böyle "Kim?" sorusu da insan için sorulur. *"Bunları kim temizleyecek?"* sorusunun yanıtı bir insan olur. *"Tabii ki Dixi"* değil. "Dixi"nin sorusu "kim" değil, "ne" olabilir ancak.

Bir programı nasıl bulduğu sorulduğunda bir popçu, programın adını söylüyor ve *"Çok severim."* diyor. *"Benim göz ağrımdır."* "Göz ağrımdır"la birlikte söylenmesi unutulmuş bir "ilk" sözcüğü varmış gibi geliyor insana; ama o da yetmez. "İlk göz ağrısı" da insanlar için kullanılan bir deyimdir, özellikle ilk çocuklar için; magazin programları için değil.

Öyleyse *"Çiçekler açıyorlar, kuşlar ötüyorlar, kelebekler uçuyorlar."* denmez. *"Kadınlar çiçektir."* de denmez. İkincisi ayrıca

"övgü"nün nasıl "sövgü"ye dönüşeceğinin de güzel bir örneğidir. Özellikle reklamın devamında söylenen: "*...su ister, nem ister.*" biçimindeki ortaklık ilişkisi nem isteyen (dibinin ıslak tutulmasında direnen) bir kadın karikatürü de çiziyor ki küçültmenin böylesi görülmemiştir.

REKLAM ÖTESİ

Zengin bir ülke miyiz ne? Ne çok margarin ve ne çok deterjan var ortalıkta. Bunların da ne çok reklamı... Örneğin bir güzellik sabunu *"temizlikten öte"*sini vadediyordu bize. "Temizlikten ötesi" nedir? Pislik. Peki, *"beyaz ötesi"*? Beyazın ötesinde siyah var mı diyorsunuz? Bütün beyaz çamaşırlarınızı karartacağını mı söylüyor peki o reklam? Hiç olur mu? O bir boya reklamı değil, deterjan reklamıydı. Bu kadar dürüstlük biraz **"öte"** doğrusu.

Biz yine de dişmacunlarından başlayalım, sonra margarin ve deterjan reklamlarına döneriz. Reklam "slogan"larının sık sık yenilendiğini düşünüp siz bu yazıyı okuyuncaya dek değişmemiş olmalarını umarak:

"Altı ay sonra bile sağlıklı diş ve dişetleri" ne demek? "Dişlerinizi bir kez fırçaladığınızda, etkisi altı ay sonraya bile uzanıyor." demek. Başka bir deyişle altı ayda bir, diş fırçalamanız yeterli; mademki etkisi altı ay sürüyormuş! Peki bize, "sabah-akşam, günde en az iki kez" diye boşuna mı belletmişlerdi? Ya da bu diş macunu kendi kuyusunu kazmıyor mu bu reklamla? Altı ayda bir kullanılan diş macunu, "dayanıklı tüketim maddeleri" sınıfına girmez mi? Durum, reklam mantığıyla çelişiyor. Reklam dediğiniz sürekli bir tüketime yöneltmeli, fırçanın üstünü bütünüyle kapatacak boyda sıkması gerektiğini göstermelisiniz ki tüketiciye, tadı çıksın; tüketici bir hafta sonra yeniden macun almaya koşsun. O zaman bu reklam aslında şunu söylüyor olmasın: "Bildiğiniz hesapla – günde iki kez – fırçaladığınızda, altı ay sonra bile dişleriniz ve dişetleriniz sağlam kalacak." Bunda da şaşılası bir tutarsızlık var. Dişlerinize göstermeniz öngörülen ilgi ve bakımı gösteriyorsunuz; ama bu, ancak altı ay işe yarıyor. Altı ay sonra ne olacak? Dişçiye mi koşacağız, diş macununu mu

fırlatıp atacağız? Anlaşıldığı gibi *"altı ay sonra bile"* çözümsüz bir sözcük öbeği olarak anlamsızlığını koruyor.

Bir başka diş macunu – okula her ne hikmetse diş macunlarıyla gelmiş olan – minik öğrencilere hedefini tekrarlatıyor: *"Sıfır çürük"* Ne demek "sıfır çürük"? "Çürüksüz dişler" demek; ama böyle denirse yeterince çarpıcı ve etkileyici olunamaz; bu yüzden *özgün* bir söyleyiş geliştirilmeli. Hatta bu özgünlük daha geliştirilip "sıfır" almanın kimi zaman bir ödül olabileceği anımsatılıp minik öğrenciler "sıfır" almaya da özendirilmeli.

"Aynen: Aynı biçimde, değiştirilmeden" demek. Daha derine inersek sözcüğün kökü "ayn", Arapça ve "göz" anlamına geliyor, başkaca anlamlarını şöyle sıralayabiliriz: "Aslı, kendisi", "bir şeyin eşi, tıpkısı", "kaynak, pınar"... Aynen sözcüğü de bu köke bağlı olarak "tıpkısı, tamamı, aynı olarak" anlamına geliyor. Şimdi artık soruyu rahatça sorabilirim: *"Ortalığı aynen batırdık."* ne demek? "Daha önce de yaptığımız gibi" mi demek, "Biz hep böyle yapıyoruz ya!" mı? Oysa herhalde, *"her zaman öyle"* yapmıyorlardır. Başka bir şey söylemek istemişler besbelli; ama ne?

*"İki kat fazla süt içeren tek margarin"*e ne dersiniz peki? "İki kat fazla" bir karşılaştırma sözüdür ve "bir şeyden" iki kat fazla biçiminde kullanılmalıdır. O ilk şey ne? Bu margarin "ne"den iki kat fazla süt içeriyor? Başka bir margarinden mi, daha önceki kendisinden mi? Tıpkı biriyle ilgili olarak "...iki kat fazla çalışıyor." demekteki eksiklik gibi. Başa "benden" sözcüğünü getirebilirsiniz ya da "eskisinden" diyebilirsiniz; ama bir karşılaştırma öğesini tek başına kullanamazsınız. (Üstelik matematiğin şaşırtıcı sonuçlarını da düşünmeliyiz. İlki 0.01 mgr. süt içeriyorsa örneğin?) Başka bir şey daha var: Sözü edilen karşılaştırmanın bir öğesini **"tek"** ilan edemezsiniz.

Bir başka margarin reklamındaki Emel Hanım kimmiş? Adının altında yazıyordu, okumadınız mı? *"Aşçı ve restaurant sahibi"*. Demek, hanımın aşçıları ve restaurantları var. Yok canım, öyle demek istememişlerdir, *"aşçı sahibi olmak"* çirkin bir söyleyiş. Hanımın, bu işten anladığını; çünkü "aşçı" olduğunu belirtmek istemiş olmalılar. Amaç buysa şöyle söylenmeliydi: "Resta-

urant sahibi ve aşçı". Aman canım, ne var bunda, demeyin; çünkü Türkçeyi bilmek böyle bir şeydir.

Margarin ve deterjan reklamlarını birleştiren bir örnekte de iki boş deterjan kutusu getirene iki paket margarin verileceği açıklanıyor ve ısrarla belirtiliyordu: Margarinlerinizi *"hiç para vermeden alacaksınız, yani bedava."* "Hiç para vermeden"in, "bedava" anlamına geldiğini bilmeyen çıkabilir mi? Belki "bedava"nın (bunca *"dolaylı ödetme"* anlamı kazanmışken) ne demek olduğunu açıklama gereği duyabilirsiniz; ama tersi? Kötü!

Sahi, **"margarin"** ve **"deterjan"** ne demek?

TATİLİNİZİ NECE ALIRDINIZ?

Güneydeydim geçen yaz. Dalyan, Fethiye, Patara, Kalkan, Kaş, Kemer, Antalya... Kimileri hiç görmediğim, kimileri yirmi-yirmi beş yıl önce gördüğüm yerler. Turizmin kalbi, Türk Riviera'sı... Köy, kasaba adları, bildik yerlerin adını taşıyan yol levhaları da olmasa kendinizi yabancı bir ülkede tatil yapan Türk turist gibi hissedebilirsiniz. Uzun yıllar patlamasını beklediğimiz turizm mi patlamış, güney illerimiz, ilçelerimiz aklımıza bile getirmediğimiz ani bir değişme ile mi serpilip gelişmiş; kestirmek güç. Yeni yapıların içinde cami bolluğu dikkatimden kaçmadı. Bu da tam Türk usulü bir çelişki. Yaşamın her alanı, yiyip içmekten, giyime eğlenceye kadar her alan, yabancı turiste göre ayarlanmışken kimin için yapıldığı bile belli olmayan bir yığın cami... Türk olarak, hele herhangi bir yabancı dil bilmiyorsanız, gurbete düşmüş gibi oluyorsunuz. Ortada ekmek parası falan da yokken bu yaban ellerde ne aradığınız sık sık aklınıza takılan bir soru... Eski otellere yeni **"hotel"**ler eklenmiş, pansiyonlar **"pension"** halini almış; plaj eskimiş, bütün kumsallar **"beach"** olmuş, tatil köyleri ise yerini çoktan **"holiday village"**lara bırakmış. Bir patlama olmuş olmasına; ama bu patlama, yabancı turist sayısından çok, yabancı sözcük sayısında gerçekleşmiş. Turizm, artık tümüyle Türkçenin dışında akıyor. Türkçe bir ad görmek neredeyse olanaksız. Köylüler bile İngilizceyi sökmüşler. Zaten pek başka çareleri de yok gibi. Yalnızca adlar değil, bütün duyurular, el ilanları, vitrin yazıları, yemek listeleri bile İngilizce.

Artık, yalnızca Türkçe bilerek Türkiye'yi dolaşmak ciddi bir cesaret gerektiriyor. **"Carpet Weaving Center"** ya da **"Papila Shopping Center"**a bir Türkün uğrama olasılığı ya yok, ya da "center" sahibi tarafından gözardı edilebilecek kadar küçük bir

olasılık. Bunları beğenmiyorsanız **"Gemürze Bazaar"**a gidin. "Gemürze" nedir, diye de sormayın, bilmem. Size kalacak yer de bulmamız gerek. **"Hotel Sea Gull"**da mı kalırsınız, **"Hotel Janina"**da mı? Daha sırada **"Liebe Pension"** ile **"Jcke Berliner"** var. Ya da **"Green Paradise"** ile **"Renaissence Resort"** ya da **"Club Salima"**ya ne dersiniz? **"Aquamarine"**de denize girer, **"Tropic Cafe Bar"**da "espresso" ya da yazılışa göre "expresso"nuzu içer – bu arada kırk yıllık kahveyi istemek için "Türk kahvesi" diye belirtmeniz gerek ve vah vah'lı küçümseyen bakışları göze almanız – **"Aquapark"** adlı tekneyle tura katılabilir, **"Activ rent a car"**dan bir araba kiralayabilirsiniz. Akşam yemeği size kalmış, **"Grill Bar"**a mı takılırsınız, **"Zıvıling Restaurant"**da mı karar kılarsınız, orasını bilemeyeceğim. Ama gece için bir önerim olacak: **"Typhoon Bar"**a gidin. Ne de olsa Türkçe bir ad taşıyor. Sahibinin adı "Tayfun"muş, o da İngilizce bir sözcük bulmaktansa adını İngilizce yazmış.

Yurdum insanı karnını zor doyururken buralarda nasıl tatil yapacak? Haydi tatil parasını denkleştirdi diyelim, kendisini yabancı bir ülkede hissedecek ve bütün alışverişini dövizle yapacaksa yurt dışında tatil yapması daha akıllıca olmaz mı?

Diyeceksiniz ki turizmde hedef kitle Türkler değil, bunca hazırlık zaten yabancı turiste göre yapılıyor. O zaman da bir sorum var: Bunca yabancı sözcükten, hedeflenen turist kitlesi ne anlıyor? Belçikalıya İngilizce, Danimarkalıya Fransızca, İngilize Almanca dayatmak değil kastettiğim. Bu da var; ama sözde kendi dilinde yazılmış yalan yanlış sözcüklerle gülünç duruma düşmek. Asıl bu. Yabancıya sevimli görünme çabası, tam da bu noktada gülünç sonuçlar doğuruyor. Bütün bunlar, turiste kendisini evindeymiş gibi hissettirmek için yapılıyormuş. Canım, o turist kendisini çok da evinde gibi hissetmek istiyorsa hiç çıkmazdı evinden zaten. Acaba, bu ülkenin kültürünün "raki" ve "shish khebab"tan ibaret olup olmadığını da merak ediyor olabilir mi? Bilmem ki?! ...

Siz Kimsiniz?

KAVRAMLARIN ESKİMESİ

"Et kokarsa tuz; peki ya tuz kokarsa?..." Bu soru son zamanlarda hep bildiğiniz nedenlerle sık sık soruldu. Bir de ben niye soruyorum? Şundan: Sözcükler eskirse değiştirirsiniz; yerine Arapçasını, Farsçasını, daha olmadı Fransızca ya da İngilizcesini koyarsınız. (Örneği henüz unutulmadı. "Devrim" sözcüğü, 12 Eylül döneminde **Kenan Paşa**'nın "marifeti" ile ve bu nedenle sürülmüştü dilden; yerini Arapça "inkılap" sözcüğüne bırakarak.) Peki ya kavramlar eskirse?

Her türlü değeri büyük bir hızla eskitiyoruz ya, kavramlarımız da nasibini alıyor bundan. Yoz çağrışımların kurbanı ediyoruz onları. Gerçek yerlerini aşındırıp bozuyoruz, işe yaramaz, kof boşluklara dönüştürüyoruz.

Kavramları eskitmede en büyük pay televizyonun. Özellikle kimi reklamlar, önceleri çok önemli bulduğumuz kavramları çocuk oyuncağına çevirdi. Hemen aklınıza geliverecek bir tanesi her gün, kim bilir kaç kez *"Altları kuru, bebekler mutlu"* deyip duruyor. *"Bebeklerin sağlıklı ve mutlu olması, tabii ki altlarının kuru olmasına bağlıdır."* diye dönüp dönüp pekiştiriyor. "Sağlık ve mutluluk" kavramları, yalnızca "altların kuru" olmasına bağlı olabilir mi? Herkesin, var olduğu sürece peşinden koştuğu, tam ele geçirdiğini sandığı anda yitirdiği ve yeniden aramaya koyulduğu o büyülü "mutluluk" kavramı, bir çocuk bezine feda edilir mi? Edildi bile. Böylece, "mutlu" kavramı, hafifledi, eridi, çürüdü, pislendi ve "çiş"lendi.

Ya "güzellik" kavramı! "Güzel" diye önümüze sürülenler... Erkekler arası özel hovardalık dili, çoktandır televizyon programlarında kullanılıyor; daha kötüsü, yadırgatıcı bir etki bile yaratmıyor. *"Hem güzel kadın görelim hem duygusal bir parça izleyelim"* dendiğinde kaç kişi irkiliyor? Ya da *"Güzel şarkı, güzel*

mesajlar veriyor." diye sunulan bir şarkıda güzelliği, mesajı aramak neden aklımızın ucundan geçmiyor? Çünkü bu "güzel" şarkının şöyle bir şey olacağını aşağı yukarı biliyoruz: "Dünya dönüyor kendi halinde/Oyna dostum, haydi sen de oyna". **Sezen Cumhur** "Real Love" adlı bir şarkıyı *"Bakın, gerçek aşk nasıl olurmuş; seyredin parçayı!"* diye emir verir gibi sunduğunda seyredeceğimiz şeyin şarkı söyleyen, araba kullanan bir adamla telefonun başında bekleyen bir genç kız olacağını, gerçek aşkın değil, aşka benzer bir görüntünün bile yer almadığı (Zaten o kadar kolay olabilir mi gerçek aşkı görüntülemek?) bir "klip" izleyeceğimizi o kadar iyi biliyoruz ki!

"Feminizm" yükselmeye mi başladı; aynı anda eskitilmeye de başlanıyor. Kadınlara yönelik bir ürün, hiç zaman yitirmeden "slogan" atarak satışını artırma savaşına girişiyor: *"Başlıyor! Yeni bir kadın hareketi başlıyor. Penti çoraplarıyla bu hareketi siz de yakalayın."* Görüldüğü gibi artık kadın hareketini desteklemek için bir şey yapmanıza gerek yok. Bir çift çorap almanız yeter, hareketi "yakaladınız" gitti.

İnsan yaşamındaki en önemli kavramlardan bir başkası, "özgürlük" kavramı da çoktandır bir şampuanın çok satması için feda ediliyor. Şampuan ve özgürlük. Bir kavram bu kadar ucuzlatılabilir mi? **Namık Kemal**'lerin "efsunkâr" bulduğu, **Nâzım Hikmet**'lerin uğruna ölümlere gittiği, **Paul Eluard**'ların, adını defterine, sıralara yazdığı, haykırdığı özgürlüğe ne oldu? Şimdi artık, biz farkında olsak da olmasak da kafamızın içinde bir yerlere, özgürlüğün o kadar da önemli olmadığı, sonunda fiyatı neyse ödenip alınabilir bir nesne ile özdeşleştirilebileceği işlenmekte. Kazandırılan yeni çağrışımlar kolay kolay o kavramın üstünden sökülüp atılamaz. Söylenmiş olan, iz bırakır, leke yapar ve çürütür kavramı.

Kavramlar bu kadar eskitilince de adamın biri, yeni "çevre bakanı" olduğunu öğrendiğinde bu bakanlığa ne kadar uygun olduğunu şu sözlerle anlatmaya çalışır: *"Çiğköftenin yanında marul da olsa iyi olur. Çünkü biz çevreciyiz. Marul da yeşildir, yeşilliktir."*

"Sayın" sözcüğü de başka herhangi bir sözcük gibi bir söz-

cüktü önceleri, karşıladığı bir kavram vardı: Biraz "mesafeli" bir saygı kavramı... Saygı gösterilmesi öngörülen, kültürel ve toplumsal açıdan bir üst sınıftan kişiler için kullanılırdı şimdiye kadar; sanatçılar, devlet adamları vb için. Son zamanlarda kavramın özünü yıpratacak kullanımlar çıktı ortaya. Mafya babalarından tutun, ülkücü katillere kadar "sayın" olmayan kalmadı. "Sayın **Ağansoy**" öldürtüldüğünde "Sayın **Çakıcı**" ile bağlantılar kuruldu. Susurluk, Susurluk olalı bu kadar duyuramamıştı adını; "Sayın **Çatlı**", "Sayın **Kocadağ**" yetmedi, "Sayın **Bucak**" yetişti Susurluk adını ünlendirmeye. Nasıl aranmaksa sözde aranmakta olan "Sayın **Kırcı**" bütün televizyon programlarına telefonla "müdahale" etti de bunların "sayın"lıklarına gölge düşmesini önledi. Sonra **Mesut Yılmaz**'ın burnunu kırıp "sayın"lar ordusuna kendisini zorla katan **"Özerdem"** katıldı kervana. Kendisiyle bağlantı kurulduğunda "Sayın Özerdem, neden Sayın Mesut Yılmaz'a yumruk attınız?" diye sorulacaktır. O da "sayın"lığından hiç kuşku duymadan yanıtlar verecektir. Bu durumda Mesut Yılmaz: "Lütfen bana 'sayın' demeyin." diye karşı çıksa haklı olmaz mı? **Ahmet Özal,** *"Siz, sayın rahmetli **Adnan Kahveci** ile..."* diye söze başlayacak; **Tansu Çiller** o devşirme Türkçesiyle, *"Sayın bizzat Cumhurbaşkanının kendisi söylemiştir."* diye doygun açıklamalar yapacak.

Kavramların eskimesi böyle bir şeydir işte. Bir gün gerçekten saygıdeğer olduğunu düşündüğünüz birinden söz etmeniz gerekir. Bir de bakarsınız ki "gerçekten saygıdeğer olma" kavramının bulunması gereken yerde, kemirilmiş bir boşluk.

SİZ KİMSİNİZ?

Kimi sözcüklerimiz ne güzeldir! "Delikanlı" gibi. Her ne kadar "delikanlı" sözcüğü bir cinsiyet ayrımı yapıyor ve "erkek"i getiriyorsa da akla, kız olsun, erkek olsun gençlik, bir "deli" kanlılıktır. Bu kanın deli akışını, devletin eğitim kurumları, çeşitli toplumsal kuruluşlar örgütleyip yönlendirmezse genç, "deli" kanının buyruğuna girer; toplum da yalnızca yönlendiremediği akışın sonuçlarını kabul etmekle kalmaz, yönlendirememenin sorumluluğunu da taşımak zorunda kalır. Haksızlık etmeyelim. Birileri deli kanlarımızı, deli akışına bırakmıyor, yönlendiriyor; üstelik sizin isteğiniz dışında. Size de izlemek ve şaşmak kalıyor.

Hem genci Milli Eğitimin hangi amaca hizmet ettiği belli olmayan sözde eğitiminden geçirip bırakın eğitmeyi, genel geçer bir kültür bile vermeyerek, hele kendini tanımak ve ifade etmek gibi haklarını yok sayarak eline ne işe yaradığı belirsiz bir diploma tutuşturup sokağa bırakacaksınız hem de okullardaki şiddet olaylarına şaşacaksınız. Bu arada sizin eğitemediğiniz alanlarda, gençliğe nereden ve nasıl örnekler sunulduğunu dikkate bile almayacaksınız. Amaçsız hedefsiz kaba güç, Amerikan gençliğinin uyuşturucu problemi, sekse ve şiddete dayalı bir yaşam modelini "Batılılık" diye; hurafelere, medyumlara, cinlere, günah ve cehennem kâbuslarına dayalı bir çağdışılığı "maneviyat" diye sunacaksınız, sonra da gencin **"eroin"** ile **"tarikat"** arasında savrulmasına, bu ikisi arasında pek bir fark bulunmadığını unutarak, tepki duyma cesaretini kendinizde bulacaksınız.

Bir yolunu bulup üniversiteye geldiğinde de "YÖK" diye bir ucube çıkaracaksınız karşısına. Düşünmeyi zaten öğretmediğiniz genç, el yordamıyla bulup benimsediği düşünceleri söylemeyi "düşünce özgürlüğü" sanacak ve bu eğer bir özgürlükse onu bundan da mahrum etmek için akıl almaz yöntemler geliştireceksiniz.

Sanatla, politikayla, toplumla ilgilenmelerini tehlikeli buldunuz ve olası ilgilerini daha doğmadan öldürdünüz. Sanatı önemsiz ve anlamsız kıldınız, toplum sorunlarıyla politik anlamda ilgilenen ağabeylerinin başına neler geldiğini bir yolunu bulup öğrettiniz ya da gençler, kendileri öğrendi ille de asmak istediğiniz gençleri yaşlarını bile büyüterek idam sehpasına nasıl gönderdiğinizi. Bunları yapanların cezalandırılmak, hatta sorgulanmak bir yana **"paşa hayatı"**yla ödüllendirildiğini de kendi gözleriyle gördü. Uğraşmasında sakınca görmediğiniz tek uğraş olarak sporu, en çok da futbolu sundunuz.

Bu arada kimilerinizin kendi hedefini kesin çizgilerle belirleyip gençlere hedef diye sunduğu da unutulmamalı. Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunurdu; ama vücut sağlamlığı, insanı tehlikeli düşmanlar karşısında güçlü kılarken, sağlam kafanın ne gibi tehlikeler getireceği hiç belli olmazdı. Sağlam kafa deyip de bu işin uzmanlarının pekâla gençler adına yapabileceği "düşünme" gibi zahmeti çok, getirisi düşük işlere gençleri sokmanın pek bir âlemi yoktu. **"Netekim"** gençler bu tarz gereksiz işlerden uzak tutuldular. Belirlenen tek hedef olarak "para" gösterildi onlara. Ne yapıp yapıp para kazanmak; ama az buz değil, çok para kazanmak. Çünkü siz **"zenginleri seviyordunuz",** hangi yolla zengin olduklarını umursamıyordunuz. Gençlerden kimi zengin olmak konusunda yeteneksiz çıktı, umduğunuz başarıyı gösteremedi ve "insanlık, hak, dürüstlük" gibi çoktan modası geçmiş kavramlara takıldı kaldı. Bu kavramları kendi içlerinde öldürmeyi başarmış olanların da ayağına şeytan dolandı, tam işleri yoluna koymuşken tetikçilerdi, mafyaydı birtakım gereksiz kişilerce rahatsız edilip hapsi boyladılar.

Gençler, futbolun bir toplumu uyutmada en etkili ilaç olduğunu henüz fark etmediler; ama kendilerine öğütlendiği gibi "çok" para kazanmanın söylendiği kadar kolay olmadığını, günler değil aylar süren iş arama süreci içinde kendiliğinden öğrendiler. Onlara sunduğunuz başka bir seçenek olmadığı için, **"köşe dönme"**nin sihirli formülü iflas edince kendilerini bir boşluğun içinde bulmaları kaçınılmazdı; öyle de oldu.

Siz yine ve hâlâ model üretmekten vazgeçmiyorsunuz. Bir

günde ünlü olup çuvalla para kazananları göstermeye devam ediyorsunuz. Adından söz ettirmenin yetenek, disiplin ya da çok çalışmadan geçmediğini, günümüzün beyaz atlı, göbekli prenslerinden ya da pembe peri masallarından fırlamış birileri isterse, en yeteneksizin, en vurdumduymazın, en tembelin birkaç ayda yıldızının parlayacağını sayısız örnekle gösterıneyi sürdürüyorsunuz. Aynı anda uğraşacağı iş her ne olacaksa bu konuda çok azimli olması ve çok çalışması gerektiğini söyleyemezsiniz artık, inandırıcı olmaz.

Siz kimsiniz ve ne yapıyorsunuz? Bırakın gençlerimizin yakasını, çekin o kirli ellerinizi üstlerinden. Uyuşturmayın onları. Uyuşturmayın ki pisliğiniz sizinle sınırlı kalsın, geleceğe bulaşmasın.

KARI-KOCA VE KOCAKARI

Genellikle çok konuşan insanlar, kimi zaman birtakım sözleri hiç düşünmeden söyledikleri için saçmalarlar. Saçmaladıklarını, söz ağızlarından çıktıktan sonra fark ettikleri için düzeltmeye çalışmaları daha da batırır onları, lafı nasıl toparlayacaklarını, nereye bağlayacaklarını bilemezler. **Korhan Abay,** "Altın Portakal" ödül törenini sunarken *"En iyi erkek oyuncu elimizdeki zarfın içinde."* dedikten sonra *"Tabii sadece adı. O zarfa sığacak erkek oyuncu henüz yok."* diye sözde toparlamaya çalışmıştı. Oysa "henüz yok" ile bu kez de başka bir çıkmaza sürüklenmişti. "Henüz" yoksa bir süre sonra olacak demektir. Zarfa sığacak erkek oyuncu? Parmak oyuncu yarışması?

Oysa bu denli titizlenmesine gerek yoktu; çünkü az önce, onarılması olanaksız daha pek çok şey söylemişti. *"Birazdan çok değerli sanatçımızdan küçük bir mini konser dinleyeceğiz."* demişti örneğin. Konser, verilecek miydi, dinlenecek miydi? Görmeyecek, yalnızca dinleyecek miydik sanatçıyı? Sanatçının "çok değerli" olduğu hangi ölçütlere göre belirlenmişti? Yoksa hem "küçük" hem "mini" olan bu konser, "çok değerli sanatçımız"ın, yalnızca bir "Ahhh!" deyip konserini bitireceği anlamına mı geliyordu? Neyse ki kendisi fark etmediği için düzeltmeye kalkışmamış, durumun daha da kötüleşmesi ancak bu sayede önlenebilmişti.

Bundan da önce **Müjde Ar**'a "erkek kadın" dedikten sonra *"Tabii bir kadın olarak, yani kesinlikle antifeminist düşüncelere sahip değilim."* diye açıklamalara kalkışmıştı da içinden çıkamayacağı durumlara düşmüştü. Kendisini kadın sayması, biz kadınlara hakaret içermez, onun bileceği iştir; ama "antifeminist" düşüncelere sahip olmamak için kadın olmak da gerekmez. Bizden söylemesi. Bu, fazlasıyla aşırı ve gereksiz bir özveri olur.

"Erkek kadın" sözü, Müjde Ar'a övgü sayılabilir; ama "Kadın Korhan" aşağılama yerine geçer. Hiçbir kadın, "feminizm" uğruna Korhan'ın kendisini harcamasını istemez.

Bu "kadın-erkek" meselesi biraz karışık çünkü. "Erkek" sözcüğü, sözüne güvenilir, dürüst, mert anlamları içerirken, "kadın" dayanıksızlık, gözyaşı çağrışımları yapar. Eğer anlamı biraz abartmak, "kahpe, dönek, sözünde durmaz" anlamlarını da katmak isterseniz söze, "kadın" yerine "karı" demeniz yeterlidir.

"Karı" sözcüğü "eş" anlamına da gelmez mi, diyeceksiniz. Gelir elbette. Ama bir garip gelir. Bir haber başlığı anımsıyorum: *"Geçen yıl bir Amerikalı aileyi havaya uçurdular: Koca-karı ve iki çocuk."* Nasıl yadırgatıcı değil mi? "Karı-koca ve iki çocuk" denir; ama gördüğünüz gibi "koca-karı ve iki çocuk" denmiyor. Neden? "Kocamış, yaşlı" anlamına gelen "koca" sözcüğü, "karı" ile bileşik sözcük oluşturmuştur da ondan. Bileşik sözcük de bir daha kopmayacak bir bileşim demek olduğuna göre, kolay kolay ayıramazsınız "koca"yı, "karı"nın başından. İşe bakın, "koca" sözcüğü bile, ancak aşağılama anlamı taşıdığında gelip "karı" ile bileşik sözcük oluşturabiliyor.

Dili, o toplumun bakışını yansıttığına göre, Türkçe Türklerin kadına bakışını çok fazla açıklamıyor mu? Daha, içinde "kadın" ya da "karı" sözcüğü geçen deyimlerle atasözlerini anımsamadık bile.

İKİ ANLAMLILIK

Kimi dilciler: "Öyle sözler vardır ki iki anlama gelmesi önlenemez." derler. "Üstelik bu her dilde böyledir. İki anlamlılık kaçınılmazdır."

Kimi sözlerin iki anlama gelmesi önlenemez mi gerçekten? Önlenemiyorsa çok kötü! Bu, dilin önemli bir zayıflığıdır. Ne yaparsanız yapın, iletmek istediğiniz asıl anlamı iletemeyeceksiniz demektir; her seferinde sözünüz başka türlü de anlaşılabilecek.

Böyle şey olmaz. O sözün iki anlama gelmesine yol açan etkeni bulup ortadan kaldırırsanız, söz neden hâlâ iki anlama gelmeye devam etsin?

Örneklere geçelim:

"Başhemşire bana kraliçe gibi davranıyor." Bu tümce iki anlama da geliyor gerçekten. Başhemşire bana, "ben kraliçeymişim" gibi davranıyor; çok iyi bakıyor, bir dediğimi iki etmiyor. Ya da "o" kraliçeymiş gibi davranıyor, hemşirelik görevlerini yerine getirmiyor, burnundan kıl aldırmıyor. Birbirinden farklı, hatta birbirine taban tabana zıt iki anlam... Peki, tek anlama gelmesi sağlanamaz mı? Sağlanmaz olur mu? Sorun, kraliçe sözcüğünün kullanımından kaynaklanmakta olduğuna göre bu sözcüğe getirilecek eklerle çözümlenebilir. Ya "Başhemşire bana **kraliçeymişim** gibi davranıyor." dersiniz ya da "Başhemşire bana, **kraliçeymiş** gibi davranıyor." dersiniz; sorun biter.

"Planlarımı bozmadan önce onu hemen yok edeyim." Aslında bu tümcede iki anlamlılık yok. Yok edilmesinden söz edilen şey, planlar olamaz; çünkü böyle olsaydı "onu" sözcüğüne gerek kalmazdı. "Planlarımı bozmak yerine yok etmeliyim." denmesi yeterdi. Öyleyse yok edilmesi düşünülen şey, planlardan başka bir şeydir. O "şey" neyse adını söylersiniz olur biter.

"Tracy'yi ben de senin gibi incitmek istemiyorum." "Sen" denen kişi, Tracy'yi daha önce incitmiş midir? Yoksa Tracy'yi incitmemek konusunda sözü söyleyen kişiyle "sen" arasında ortak bir karar mı vardır? Burada sorun "senin gibi" sözünün kullanıldığı yerden kaynaklanıyor. "Senin gibi incitmek" biçiminde kullanılırsa (örnekteki gibi) "Sen daha önce incitmiştin." anlamı taşır. Yok, "Ben de Tracy'yi senin kadar düşünüyorum ve incinmesini istemiyorum." denmeye çalışılıyorsa o zaman "senin gibi" sözü, belirtilmek istenen eylemden önce getirilmelidir: "Tracy'yi incitmeyi ben de senin gibi istemiyorum."

Benzer bir dikkatsizlik yüzünden iki anlama gelen bir başka tümce de şu: *"Senin için ne yaptığımız önemli değil."* "Senin için ne yaptığımız" mı, yani "Senin için bir şeyler yaptık; ama bu yaptıklarımız önemli değil" mi denmek isteniyor? Yoksa, "Ne yaptığımız, senin için önemli değil, sen ne yaptığımızla ilgilenmiyorsun bile." mi denmeye çalışılıyor? Anlaşılacağı gibi, "senin için" sözünün yeri, anlamı belirlemeye yeter.

Hani, "Seni seviyorum." dendiğinde karşı taraf "Ben de." der ya; o da kendisini mi seviyordur; "Seni seviyorum." diyeni mi? Benzer bir bulanıklık *"Sen de benim gibi âşıksın bana"* dizesinde var. "Senin bana âşık olduğun gibi ben de kendime âşığım." mı diyor, "Senin bana âşık olduğun gibi ben de sana âşığım." mı? En az sözcükle meramımızı anlatma takıntımız olmasa bu bulanıklıklar ortaya hiç çıkmaz zaten.

İlginç ve dokunaklı bir örnekle bitireyim: *"Bensiz batan bir gemisin sen."* "Bensiz batan, içinde benim olmadığım bir gemisin" mi? "Bensiz kalırsan eğer, yanında ben olmazsam, batan bir gemisin." mi? Burada da anlamı teke indirmek için "bensizken" ya da "bensizsen" demek yeter.

Öyleyse?.. Hiçbir şey olanaksız olmadığı gibi, iki anlamlılık da kaçınılmaz değildir.

KADIN VE DİL

Türkçe ile kadına yaklaşım, kadın söylemi, cinsiyetçilik arasında bir düşünsel bağlantı kurabilir miyim, diye düşünüyordum nicedir. Türkçede cins ayrımcılığı var mı? Varsa nerede ve ne kadar?

"Türkçe ve kadın" konusunda düşünmeye başlayınca **Ziya Gökalp**'in önerisini anımsadım. Başka hiçbir dilde yaşanmamış "yazı dili-konuşma dili" ayrımına son vermek amacıyla, daha doğru bir deyişle yapay bir dil olan yazı dilinin (Osmanlıca) yerine, yazıda da konuşma dilinin kullanılması gerektiğinin kavranmasından epey sonra, "Hangi konuşma dili? Türkiye'de birbirinden farklı pek çok konuşma biçimi (ağız) var. Bunlardan hangisi konuşma diline 'esas' oluşturacak?" arayışlarına Ziya Gökalp'in bulduğu çözüm, "İstanbul ağzı, özellikle de İstanbul hanımlarının konuştuğu Türkçe" olur. İstanbul hanımları o "zarif" Türkçeyi hâlâ konuşurlar mı, bilmiyorum; sanmıyorum. Ama şunu çok iyi biliyorum: O eski İstanbul hanımlarından, "paşababa"lı, "sütanne"li, "Arz-ı hürmet ederim efendim"li bir Türkçeyle büyüyenlerden, bugün hayatta olanlar varsa kimi entel kadınların konuşmalarını duyduklarında kalan son birkaç yıl ya da aylarını yaşayamadan aramızdan ayrılırlardı.

Arapçanın, Farsçanın etkisine girmeden önceki Türkçede kadın adları, Dede Korkut Öykülerindeki "Gökçe Çiçek"ler falan geliyor aklıma. Bunlar daha sonra yerini Arapçanın "ism-i müennes"lerine bırakmıştır. Erkek adı Remzi, kadın adı Remziye; Necmi, Necmiye; Feyzi, Feyziye. Kadının, erkeğin kuyruğuna takılmasının, onun (kaç adımsa) gerisinden gitmesinin arkasında, dille birlikte gelen bu yaşam görüşü yok mu?

Oysa Türkçe, kadın erkek ayrımı gözetmez. Arapçadaki bu durum ya da benzerleri Türkçede olmadığı gibi, Fransızcadaki

bütün varlıkları cinsiyetine göre ayıran "eril-dişil" ayrımı da yoktur. İngilizcede kişi adıllarını "He/She/It" diye sıralama da... Neden önce "She" değil de "He" diye İngilizler hiç sormuşlar mıdır bilmem? Bu onur, herhalde ilk kez bana "nasip" olmamıştır.

İngilizcede Tanrıya seslenirken, tıpkı soylu kişilere seslenir gibi "Lord" denir ya, "My Lord"; demek Tanrı "erkek" olarak kabul ediliyor. Diyeceksiniz ki Türkçede de "Allah Baba" denmez mi? Evet; ama bu, devlet anlayışından, imparatorluğun yarattığı sığınmacı kul politikasından gelmiyor mu? Aynı anlayış yüzünden değil midir Cumhuriyete geçildikten bunca yıl sonra bile Cumhurbaşkanına "Baba" demeler? "Doğa ana", "toprak ana" yaklaşımları da Türkçenin ve bu dili kullanan insanların dünyaya nasıl baktıklarıyla çok ilgilidir bence. Uzak, ulaşılmaz; ama koruması, kollaması beklenen bir "baba" ile her an yanınızda ve sizi kucaklamaya, sarmaya, bağışlamaya hazır bir "ana".

"Sahip olmak" anlamına gelen öz Türkçe bir sözcüğün bulunmaması da beni çok düşündürmüştür. Daha bugün, bu yazıyı yazma düşüncesiyle eve gelirken karton üstüne yazılmış bir duyuru yeniden anımsattı bu düşünceyi. "Telefon kartı bulunur" yazısının altında İngilizcesi: "We have telephone cards." İşte dilin çizdiği dünyadaki fark: İngilizler sahip olur, bizde ise "vardır", "bulunur". Sahip olmayı bilemeyişimizle mi açıklamalı bu durumu, sahip olma hakkımızın pek de verilmemiş olmasıyla mı? Ama dil, dünyamızı belirliyor işte. Irmağa, denize, dağa, ormana cinsiyetini düşünerek bakamayız biz, dilimizde böyle bir farklılaştırma yok. İnsana da "kadın-erkek" ayrımı içinde bakmamalıyız; bu da dilimizde yok. **Tansu Çiller** ve benzerlerinin "Yapmışızdır, söylemişizdir, belirtmişizdir..." biçimindeki söyleyişine de pek kulak asmayın. Yalnız kadınlara değil, Türkçeye de "ihanet" içindedir kendisi. Elini kürsülere vurarak yaptığı bu vurgulama, hesabınca onu "erkeksi" bir söyleme yaklaştıracaktır ya, aslı yok. Türkçede insanın, kendisinden söz ederken söylediğini kesinleştirmek için eyleme "-dır, -dir" eklemesi anlamsızdır. Bir başkasını anlatıyorsanız "söylemiştir, demiştir"

kullanımı, söze kesinlik katar; ama kendinizden söz ederken "söylemişizdir, demişizdir" diyorsanız bu, kesinlik değil, tam tersine "emin olmama, sanma, tahmin etme, olasılık" anlamı taşır. Tıpkı **Gülay Atığ**'ın, Şişli'yi "finans merkezi" yapma özlemini anlatırken, erkeksi bir söylem yaratmak için futbol "jargon"unu kullanması, *"Türkiye artık birinci ligde oynamalıdır."* demesi gibi. Nedense kimi kadınlarımız, Türkçenin cinsiyet ayrımı gözetmeyen, eşitlikçi yapısını kendilerini ifade etmekte yetersiz buluyor, ille de erkeksi bir söylem geliştirmeye çalışıyorlar. Bu durum, Türkçeye bir zarar vermiyor; ama onları gülünç duruma düşürüyor.

ADAM

Hani, yaşamla barışık, söyleşisi tatlı, babacan kişiler için "hayat adamı" denir ya, geçenlerde bir arkadaş tam da bu tipteki bir kadından söz ediyordu; "hayat adamı" yerine sözünü ettiği kişinin cinsiyetini söylemeyi düşünmüş olmalı; ama "hayat..." dedi kaldı. "Hayat kadını"?.. Yok canım! Kadıncağızı övmeye çalışırken hakaretlerin en ağırını söylemek yakışık alır mı?

İşte buradan aklıma geldi "adam"la ilgili düşünmek.

"Adam" sözcüğü, tek başına, "insan teki, birey, kişi, şahıs, kimse" anlamlarında kullanılıyor. "İnsan teki" derken, "kadın olmayan cins" anlamını yüklenmiş görünüyor. Bu anlam, "kadın" sözcüğü için de geçerli; ancak öteki anlamlar "kadın" ile ne kadar ilgili?

"Bilim adamı, sanat adamı, halk adamı, şirketin adamı" kullanımlarında "adam" sözcüğü yerine "kadın" sözcüğü kullanılabilir mi örneğin?

"Adam kullanmak", işlerini başkalarına yaptırmak demek; "kadın kullanmak" ise olsa olsa beyaz kadın ticareti yapmak anlamına gelebilir. Bu arada "beyaz kadın" gibi "beyaz adam" denmediği de dikkatinizden kaçmamıştır. Ticareti yapılsın diye söylüyorsam "namerdim".

"Adam olmak, adam etmek, adamı olmak" ya da "adam boyu, adam değil, adam evladı, adam gibi" yerine "kadın"lı örnekler kullanılabilir mi? Denemekte yarar var.

"Dün bir hiçti, bugün kadın sırasına girdi."gibi bir örnekten başlayalım. Öyle bir sıra olsa bile kim ister ki "kadın sırasına" girmeyi? Ya da "Evde kadın yerine koyup ona bir şey sormazlar." demeye kalksam "kadın yerine konma"ya gönüllü çıkar mı?

Birine "iltifat" etmek için: "Hah şöyle! Saçını sakalını kesince

kadına benzedin." demeye kalksak "adam" ne yapar bizi? Birine kırıldığımızı anlatmak için "Ben de seni kadından saydım da yardım istemeye kalktım senden." diye "sitem" etmeye yeltensek?...

Eh, bu işler "kadınına göre" değişiyor böyle!

"Kadıın sen de!"

ARSIZLIK

Geçenlerde sosyalist bir partinin barış şenliğine gittim. Çeşitli ülkelerden gelmiş, barış türküleri söyleyen gençleri dinlemek güzeldi. Dünyanın her yanında savaşların, işkencenin, zulmün yaşanıyor olduğunu değil, bir zamanlar, bu türkülerin yapıldığı zamanlar yaşandığını ve artık bittiğini düşünmek – keşke böyle olsa – her yerde ve bir zamanda biteceğine ilişkin bir umut uyandırdığından olacak, bir çeşit dayanma, direnme gücü veriyor insana. Bizim yurdumuzun türküleri de güzeldir. Pop çılgınlığının yavaş yavaş dineceğine, gençlerin türküleri keşfedeceğine umudumu hiç yitirmedim. Bu türküleri söyleyen kişilerin tavrında ise bir şey vardı ki çok düşündürdü beni. İşte bunu sizinle paylaşmak istiyorum. *"Son çıkacak olan kasetimde yer alacak bir parçayı okuyorum şimdi size."* biçiminde bir sözün Türkçesine hiç bakmayın, neredeyse irademiz dışında medya anonslarına alışan kulaklarımıza yadırgatıcı gelmemesine de aldırmayın, kendi reklamını yapmaya çalışan bu ses yine de irkiltmiyor mu insanı? Söyleyişini, tarzını beğenenler zaten gidip aramaz mı o kişinin kasetini? Böyle bir beğendirme çabasına gerek var mı? Bir başka türkücü, nasıl beceriyorsa, sünnet düğününe çeviriyor orayı. İzleyenlere öpücükler göndermekten tutun, *"Ben hayatımda böyle coşkulu bir kitle görmedim"* çığırtkanlığıyla el çırpmaya, oynamaya, alkışlarla kendisine tempo tutmaya, kimi bölümleri birlikte söylemeye çağırıyor izleyenleri. Oradakilerin pek umurundaymış gibi *"Bu parçayı ben cumhurbaşkanına bile söylettim."* diyor ve böbürleniyor bununla. Oysa parça **Timur Selçuk**'un, bilmem ki Timur Selçuk da böbürlenir miydi şarkısını cumhurbaşkanı söyledi diye; yoksa "Eyvah, içi boşaldı şarkımın, sıradanlaştı, şarkımla ihanet ediyorum kendime." paniğine mi kapılırdı?

Biz bu kadar yırtık değildik eskiden. Kendini övmek ayıp karşılanırdı; o övgünün dinleyene bırakılması bir yüce gönüllülük bile değil, sıradan, doğal bir davranış sayılırdı. Şimdikiler kendilerini öne çıkarmak için fırsat beklemiyorlar, o fırsatı kendileri yaratıyorlar.

Televizyonda bir söyleşi programında ("talk show" dediklerinden) izlemiştim; ev kadını olduğu her sözünden, her davranışından belli olan biri, kocasını da yanına almış, piyasaya çıkmış. Ünü yaygın birtakım pop parçalarına sazla "nazireler" yapıyor, en az onlarınki kadar saçma sapan sözlerle halk müziği tarzında okuyor aynı parçaları. Bu da bir "yolunu bulma" biçimi!

Bir arsızlıktır gidiyor. Ün uğruna insanlar onurlarının çiğnenmesine aldırış etmiyorlar, üstelik bunu kimi zaman televizyonda birkaç dakikalığına görünmek ya da yalnızca sesini duyurmak için bile rahatlıkla göze alabiliyorlar.

İşte tam da bu kapsamda televizyonlardaki iki şov programı beni hayretten hayrete düşürmekte. Biri **Huysuz Virjin** adlı "zenne"ninki. İnsanların aşağılanmaktan, hakarete uğramaktan zevk alabileceklerini bu programdan önce pek kimse düşünmezdi sanırım. Alay ettiği, gülünç duruma düşürdüğü kişiler kameraya pişkin pişkin sırıtmayı bir gelişmişlik örneği sayınakla kalmıyor, hoşlanıyorlar bundan, dahası eğlendiklerini, eğlendirildiklerini düşünüyorlar. İkincisi **Okan Bayülgen**'inki. Daha önce *"Uçurdum sizi!"* diye sevinç çığlıkları atarak zıp zıp zıplıyordu, şimdi *"şıfttırmak"* diye yeni bir sözcük bulmuş, hayırlı uğurlu olsun. Benim merak ettiğim, "Lütfen bizi arayın" biçimindeki ısrarlı ricalara aldananlar, aradıklarına, arayacaklarına bin pişman mı oluyorlar, "şıft şıft" naraları arasında suratlarına kapatılan telefonun ardından, mutlu gülücüklerini koruyabiliyorlar mı? Yeniden yeniden aradıklarına, programı ne kadar beğendiklerini ballandırarak anlattıklarına, içlerinde sunucuya aşkını dile getirenler çıktığına göre galiba ikincisi. Bunu, yani insanların kendileriyle alay edilmesinden hoşlandıkları gerçeğini kabul etmek ağrıma gidiyor. "Şıft" sözcüğüne kızamıyorum artık, "from İstanbul"lara kızamıyorum.

Sevmediğiniz biriyle, "nezaket" sınırları içinde kalarak, inceden inceye alay edilmesi sizi hoşnut edebilir. Buna bir şey demiyorum, dahası zekâ ürünü olan budur, incelik gerektirir çünkü. Peki, uğraşarak – kaç kez çeviriyorlardır aynı numaraları, bıkmadan usanmadan kim bilir – düşürdüğünüz bir telefondan sesinizin taklit edilmesinden başlanarak size hakaret edilmesi, bir stüdyo dolusu insanla birlikte yüzünüze tükürülür gibi, telefonun kapatılması insanda nasıl duygular uyandırır? Sonra yeniden arıyorsunuz aynı kişiyi – size hakaret etsin diye – yeniden, defalarca. Bunların yaratacağı tek bir duygu olabilir: Arsızlık.

Kitlesel olarak arsızlaştırılıyor muyuz?

O zaman sosyalist gençlerin doldurduğu bir salonu sünnet düğününe çeviren garibana pek kızamıyorsunuz artık. Son kasetinin reklamını yapmaya çalışan türkücü pek bir "masum" kalıyor, ünlü olmak umuduyla mutfağından çıkartılıp canlı yayınlara konuk edilen ev kadını da olsa olsa "serbest piyasa ekonomisi"nin bir kurbanı yalnızca.

NEDİR BU OLAY?

Her niyete söylenen sözcükler vardır, "olay" da bunlardan biri. "Hadise", "vaka" sözcüklerinin ve yalnız bunların karşılığı olduğu unutulmuş, dağarındaki sözcüklerle meramını anlatamayan herkesin çaresi durumunda. Çok konuşuldu, alay konusu yapıldı, birtakım güldürülere malzeme edildi; ama "olay"ın kullanımında herhangi bir azalma olmadı. Bakıyorsunuz vitrinde koskoca bir yazı: "*Ayakkabıda* ***olay***" Bir genç, annesinin ilgisizliğinden yakınıyor: "*Anne* ***olayı*** *yok.*" Bir başkası, taksi şoförünün para almamasına şaşmış: "*Hani ücret* ***olayı!***" diye anımsatmaya çalışıyor. Şoför, aynı sözcükle karşılık veriyor: "*Ücret* ***olayı*** *yok abi.*" Futbolcu **Tanju, Hagi** oyundan çıktığında seyircilerin onu alkışlamasına "veciz" Türkçesiyle yorum getiriyor: "*Bu bir sevgi* ***olayı*** *Ercan!*"

Bunlar çokça duyduğumuz için kanıksadığımız, dahası artık bizi şaşırtmayan örnekler. Ancak, geçenlerde, "Türkiye'nin en kaliteli gazetesi"nde bir yazı okudum, şaşmamak konusundaki bütün kararlılığıma rağmen bu yazı, beni şaşırtmayı başardı. Başlık: "*Modern insanın huzur* ***olayı***". İlginç bir başlık bulduğunu düşünmüş olmalı yazar, deyip başta şaşmıyorsunuz; ama yanılıp okumayı sürdürürseniz... "*Amerikan taşrası* ***olayına*** *karşı rahatsızlığımız mevcut.*" diye hemen altta başka bir açıklama sizi bekliyor. Bir arkadaşından söz edeceği zaman kendisini övmeyi de hiç ihmal etmez böyleleri. Bizim "kaliteli" yazarımız da öyle yapıyor: "*...yani bizim gibi modern olup üstelik internet* ***olayına*** *girmiş bir dostumuz...*"

Ne anlatıyor, hangi konuda yazmış bu yazıyı diye merak ediyorsunuz. Çok önemli bir konuda: "Etiler'den Taksim'e doğru gelindiğinde barların Anadolu insanını yansıtmaya başladığını görerek bu ilkel eğlenmeden tiksinme" konusunda yazıyor. Ara-

ya, aklına gelen her türlü "muhabbeti" sıkıştırıyor ki okuyanlar sıradan bir "bar kelebeği" ile karşı karşıya olduklarını sanmasınlar. " *Kennedy'nin öldürülmesi* ***olayının*** *ardındaki en önemli kişi...*" diyor örneğin, "*...teknoloji* ***olayına*** *girebilen her insan...*" diye sürdürüyor. "Öldürülme, cinayet, suikast" sözcüklerinin tümünü kullanarak, bütün okuyucuların kendisinden beklediğine emin olduğu "JFK olayı"na açıklık getirmek görevini kesinlikle ihmal etmiyor:

"*...JFK cinayeti ile neden ilgilendiği* ***olayı*** *da aslında JFK suikastı kadar karanlıkta kalan bir* ***olay...***"

Başka bir sözcük bulamamanın sıkıntısını zaman zaman duyuyor olmalı; ama "olay" kadar geniş kapsamlı bir sözcüğe kendi beyinsel kayıtlarında rastlamadığı için dönüp dolaşıp aynı sözcüğün Arapçasına, "hadise" sözcüğüne sarılmaktan başka çaresi kalmıyor: "*...memleketimizde bu kadar karanlık* ***olay*** *dururken JFK* ***hadisesi*** *ile ilgilenmek...*" Demek, yavaş yavaş aklı suya ermeye başladı diye düşünüyorsanız yine yanılıyorsunuz; yolculuğunun son durağına yaklaştı da ondan. Hani şu, Etiler dolaylarındaki "Amerikan taşrası" görünümlü barlardan sıkılıp Taksim'e doğru yaptığı "bar yolculuğu"nun sonuna. Beyoğlu barlarını dolaşırken kendisini neredeyse mutlu hissediyor: "*...memlekete geri dönmüştük. Bu* ***olay*** *başlı başına bir güzellikti...*" Ne yazık ki burada da yüksek sesle konuşup onu rahatsız etme cesareti bulan birtakım densizler var, bu durum "olay" sözcüğü kullanılmadan nasıl anlatılabilir?

"*...ancak zaten çok zor bulduğumuz huzur* ***olayına*** *tam girmişken...*" Çevrede ondan başka rahatsız olanların varlığı anlatılacaksa yine "olay" sözcüğü: "*...anladık ki bu cinai his* ***olayında*** *yalnız değiliz...*"

"Olay" sözcüğüyle iş bitmiyor. "Olmak" kökünden türetilen "olanak, olmuş, olup, olan" gibi sözcüklerin bolca kullanılmasıyla da bitmiyor. Türkçede bu sözcüğün eksikliğinden en büyük sıkıntıyı duyacağı anlaşılan arkadaşımız, yardımcı eylemde de bu sözcükten başkasını tanımıyor:

"*Dahil olabilmek, bulunacak olmak, modern olmak, dolu olmak, boş olmak, memlekette olmak, mezun olmak, neden olmak,*

sahip olmak..." Liste böyle uzayıp gidiyor. "Entel"liğin öteki gereklerinden en önemlisini, argo kullanma gereğini de unutmuyor elbette: "*Buna rağmen bu durum bizi bozmuyor...*"

Bizi bozuyor; ama nasıl anlatacağız?

Öykünün sonunda, gürültücüleri kaçırınca rahatı yerine gelmeye başlıyor. Bunca "olay"dan sonra sizde huzurun zerresinin kalmayabileceğini aklına bile getirmeden "*...herkes tekrar yavaş yavaş huzur* ***olayına*** *girmeye başladı...*" diyor.

Ne diyeyim, "olay"ın böylesi az görülmüştür.

ARGO

Argo kullanımı, son zamanlarda giderek yaygınlaşıyor. Bu yaygınlaşmayı belki insanların dağarındaki eksik sözcüklerle açıklamak olası; ama ben böyle yapmak istemiyorum. Bu konuda önceliğin ağız alışkanlığında olduğunu biliyorum çünkü. Çoğu kez, öyle söylemeye alıştıkları için argo konuşur insanlar. Bu durum, kuşkusuz belli çevrelerden gelen, bu çevrelerdeki kullanım nedeniyle ağız alışkanlığı edinmiş kişiler için geçerlidir. Ama sınıf atlamış, televizyonda halka seslenme ya da bir gazetede köşe yazarlığı yapma şansına erişmiş olanlar için bu nedenin artık ortadan kalkması, yerini, kısaca "halka karşı sorumluluk" diyebileceğimiz bir duyguya bırakmış olması gerekir. Bunlar yine de ve hâlâ argo kullanıyorsa davranışlarını gelinen çevrenin alışkanlığıyla açıklamak o kadar da kolay olmaz. Ya öne çıkmak, dikkat çekmek istemektedir bu insanlar ya da bir çeşit yüreklilik gösterisine kalkışmaktadırlar: "Kitlelerin önünde böyle konuşmaktan çekinmiyorum, ne haber?" diye akıllarınca cesaretlerini kanıtlamaktadırlar bize.

Bu kitlelere mal olmuş kişilerden biri **İbrahim Tatlıses.** Kendi kişisel ve yerel özelliklerini yitirmemeye çalışıyor; çünkü bu kadar ünlü olmasının nedenini halk tarafından "olduğu gibi kabul edilmek"te görüyor. "Olduğu gibi"lik hali nasıl, peki? Oğlan kardeşinden söz ederken şöyle konuşabilecek bir hal: *"Hüseyin, genç ve yakışıklı bir oğlan, ona tav olmayacak kızın alnını karışlarım."* "Tav olmak", "alnını karışlamak" pek hoş kaçmıyor; ama bağışlayıcı bir neden bulunabilir: Canlı yayında insan, çocukluğundan getirdiği kimi söyleme alışkanlıklarına engel olamayabilir. Şimdi yazacağım söz ise sunuculuğunu da kendisinin yaptığı ve banttan yayımlanan eğlence programlarından birinde söyleniyor. Arada bir sahneye çıkıp şarlatanlık yapan, sıranın reklam-

lara geldiğini haber veren delikanlıya söylüyor bunu ve sakıncasız görüyor ki kesmiyor, çıkarmıyor; böylece yayımlanıyor program: *"Ulan kala kala geldin bizim eve mi yerleştin? Bok herif!"*

Argonun bir ucunun küfürle sıkı bir bağlantı içinde olduğunu biliyoruz. Argoyla başlayan, küfürle bitirir. Tatlıses de öyle yapmış. Peki şu bilinen sözlerle söylersek "halka mal olmuş bir sanatçı"nın kabadayı ağzıyla konuşması yakışık alıyor mu? Halk, argo konuşanı benimser, daha bir kendinden sayar, diye mi düşünülüyor? O zaman bir aşağılama söz konusu değil mi? Halk "adabınca" söylenen sözü anlayamayacak kadar ilkel mi? Hem hangi halk? Bu halkın içinde kadınlar, çocuklar, gençler yok mu? Küfürle özdeşleşmiş belli bir kesime mi (varsa böyle bir kesim) yayın yaptığını sanıyor bu televizyonlar?

Argoyu yaygınlaştırmak, gençleri argo kullanmaya özendirmek, bence suçlanmayı gerektirecek kadar ciddi bir durumdur. Kullanılan her sözcüğün, karşısındakine bir mesaj ilettiğini düşünürsek (ki öyledir) "başarılı" bulunan kişi de her davranışıyla bir örnek, bir model oluşturmaktadır. Zaten model arayışı içinde olan pırıl pırıl bir genci, yakın arkadaşlarına demeyeyim, (onların da aynı seçimi yapmak durumunda olduklarını düşünerek) ama aile, okul ilişkilerinde ya da girmek zorunda kalacağı kimi saygın çevrelerde zor duruma düşürecek, kendisiyle ilgili olumsuz izlenimler doğuracak, onu argonun kısıtlı dünyasına hapsedecek, yaşama biçimini seçmesinde bile etkili olacak böyle kötü bir alışkanlık edinmeye zorlamak suç değil mi?

Bir de **Engin Ardıç** var. Galatasaray mezunu, kim bilir daha ne okulları ne büyük başarılarla bitirmiş bir "yorumcu". "Bunak"tan, "hödük"ten tutun, ancak bir mahalle kahvesinde, o da tavla ya da okeyde kavga çıkmışsa tarafların birbirine söyleyebileceği sözcüklerle yapıyor gündelik siyasanın yorumunu. *"Kıçı kırık eski uçbeylerine gidip yavşamak"*tan söz edebiliyor örneğin (8. 10. 1996). Erkek toplumuz ya, bu da erkekçe bir söylem oluyor.

Aynı durum, "Yeni Yüzyıl" yazarı **Savaş Ay**'da var. O da sevimli olmaya çalışıyor. *"Ne iş?"* diyor külhanbeyi argosuyla. *"Hadi lan"* diyor. *"Laci takımları içinde her neviden coşkusunu*

gravatıyla boğan bi sürü ensesi kalın dallamaya mesela ***Balık Ayhan'ın*** *tırnağını bile değişmem n'olcek?*" diyor. Üstelik bunları "en kaliteli" olma iddiasını elden bırakmayan bir gazetedeki köşesinden diyor. "Roman"ları savunuyor: "*Kendilerini iplemeyen bi dünyaya pamuk ipliği kadar müdanaları olmaz*"dan tutun "*...orospuluktan, puştluktan, torbacılıktan bahsedildiğinde aklınıza ilk onlar geliyor.*"a kadar bir dizi küfürle... "*Aklınıza turp suyu sıkayım.*" diyor. "*Dolapdere'yi sosyeteleştirdiler. Sulukule'de devriyeleri kapattılar. Selamsız'ı yıktılar. İyi bok yediler.*"

Meğer Savaş Ay'ın sütannesi çingeneymiş, bütün öfkesi bundan. Selamsız'ın yıkılmasına kızıyor. Evi yıkılan herkes "mağdur" durumundadır. Savaş Ay'ın onlara arka çıkması son derece haklı gerekçelere dayandırılabilir. Ama bunca küfür şart mı? Üstelik, Savaş Ay'ı okuyanlar yalnız Romanlar değil ki! "*Cici beyler, şık hanımlar mı daha katakoftici, romanlar mı?*" diye soruyor ya, onu Savaş Ay yapanlar "katakoftici" olmakla suçladığı o "cici beyler"le "şık hanım"lar, Romanlar değil. (Yeni Yüzyıl, 14. 9. 1996)

"Cici beyler"le "şık hanım"ları, (hadi onların dilinde söyleyelim) "muhallebi çocuğu" görenler yaygınlaştırıyorlar argoyu ve kötü yapıyorlar, çok kötü yapıyorlar.

ŞÖYLE FALAN OLMAK

Gençlerin nasıl konuştuğu beni çok ilgilendiriyor, hem yazar olarak hem öğretmen olarak. Bir dil bilinci kazandırabiliyor muyuz onlara? Okuduklarının, izlediklerinin ve asıl önemlisi eğitimlerinin içerdiği onca yanlışa karşın doğru düşünmeyi ve düşündüğünü doğru sözcüklerle aktarma becerisini – bize rağmen – edinebiliyorlar mı?

Gözlediğim kadarıyla sözcüğün Türkçesini aramak, bulmak ve kullanmak için, örneğin bizim kuşaktakilerin gösterdiği çaba pek yok onlarda. Ders kitaplarının dayattığı eski sözcükler var, bunların yerine her yeni kuşağın Türkçesini bulup koymasını beklemek zaten haksızlık olur, besbelli onlar da bıkmışlar aramaktan. "Devrim" yerine "inkılap" sözcüğünün neredeyse yasa zoruyla kullandırılması gibi, çoktan beri Türkçeleri de olan sözcükler, eski karşılıklarıyla öğretiliyor hâlâ. Onlar da "nesil, kanun, harp, riya, mazeret, muaşeret" gibi sözcükleri kullanmakta bir sakınca (ya da "mahzur") görmüyorlar. "Bariz" sözcüğü nereden takılmışsa dillerine bunu kullanıyorlar, üstelik "bariz belli" biçiminde yanlış kullanıyorlar. *"Bir sual yöneltmek istiyorum."* ya da "Size bir misal vermek istiyorum." biçiminde bir sözü 18-20 yaşlarında bir gencin ağzından duymak da insanın tüylerini diken diken etmeye yetiyor.

Kullanımı giderek yaygınlaşan yabancı sözcükler için de bir özenme duygusu içine sokuluyor gençler. "Yes", "evet"in yerini almak özere; "O.K" , "alright" sıradanlaştı; "bye" yetmiyor, "çus"la, "çüs"le vedalaşıyorlar artık. Yine, yabancı özentisiyle olsa gerek her tümceden değil, her sözcük öbeğinden sonra "Tamam mı?" diye kendilerini onaylatma gereği duyuyorlar: *"Süper bir müzik, tamam mı; adam parçaya bir girdi, tamam mı; yıkılıyor her taraf, tamam mı?"*

Ve argo, hatta küfür. Medyadan da bol bol duydukları örnekleri, büyüdüklerinin kanıtı olarak bolca kullanıyorlar. (Buna örnek vermeyeceğim.)

Türkçe konusunda titizlik gösterenler de yeni sözcüklerin bir bölümünü yanlış kullanıyor. "Yaşam" yerine "yaşantı" demek gibi, *"İnsanların bana olan saygınlıkları ne ölçüde devamı eder, bilmiyorum."* demek gibi.

Bir de moda söyleyişler var. *"Ben bunu çok yakın bir zamandır kişisel olarak yaşıyorum."* diyor bir genç örneğin. "Çok yakın bir zamanda" demek istiyorsa "yaşadım" demeli; hâlâ yaşıyorsa, "çok uzun bir zamandır" demesi gerektiği gibi. "Kişisel olarak yaşamak" da *"Ben şahsen İstanbul'da doğdum."* demek gibi, *"Karacabeyliyim ben kendim."* demek gibi azıcık gülünç kaçıyor.

Güzellik kraliçesi seçilmiş genç kızla söyleşi yapılıyor:

*"— **Tansu Çiller'in** yerinde olmak ister miydin?*

"— Yerinde tabii ki de olmak isterdim."

Bu bir yanıt değil, geveleme. Nereden çıkardın, diyeceksiniz. "Yerinde" sözcüğünün gereksiz ve anlamsız vurgulanmasından, bir; "tabii ki de" biçimindeki doldurma sözden, iki.

Belki de aynı genç kızdır, *"— Kraliçe olmak nasıl bir duygu?"* diye sorulduğunda, *"— Çok güzeldi."* dedikten sonra hemen sen'li bir söyleme geçiyor, *"Çünkü sen oraya zaten kazanmak için gitmişsin..."* diye devam ediyor. Sen? Kim o sen?

Genç sunucuların, izleyicilerden "Kocaman alkış!" istediğine çok tanık olmuşsunuzdur. Bu, somut büyüklükler için kullandığımız "kocaman" sözcüğü, bir bakıyorsunuz iyi dilekleri sunmak için kullanılıyor: *"Kendinize kocaman iyi bakın."*

"Artı" sözcüğü de moda söyleyişlerden biri. Matematik terimi olmaktan çıktı, *"Orada kalmak size mesleki açıdan ne tür artılar getirdi?"* biçiminde, sunucuların diline girdi, öğrenci gençliğin dilinde de "dahası, fazlası, üstelik" anlamında kullanılarak hızla yaygınlaşıyor. Şu konuşma kalıbı, hiç kimsenin yabancısı değil:

"Gerçekten çok güzel, artı..."

Başka kalıplar da var: *"Çünkü, neden diyeceksiniz."* gibi. Ya "çünkü" ya "neden derseniz". İkisi birden olur mu?

Gençlerle yapılan bir söyleşide *"Acaba, soruyorum size, köylere kütüphane kurmak çok mu zordu?"* diye soruyordu bir genç. "Bizi niye iyi yetiştirmediniz?" biçiminde çok anlamlı bir soru bu. Üstelik, hem "acaba" hem "soruyorum size"nin birlikte kullanılmasıyla suçlamanın ne kadar yerinde olduğunu gösteren bir kanıt da.

Gençlerin "anlatabilmek" için ne sıkıntılar çektiğini görmek içimi acıtıyor. "Eğer, şayet..." diye söze başlayan bir gencin anlatma sıkıntısı yok mu? "Fakat, ama, yani..." diye kıvranan bir gencin? Özellikle şu "yani" sözcüğü... Her kullanımında bilin ki konuşan, meramını anlatabilmek için kıvranıyor, yardım istiyor. "Yani, yani" deyip dile getiremediği o şeyin, varsa bir adı, onu bulmaya çalışıyor.

Rahat konuşuyor görünenlerden bir bölümünün ses taklitlerine ne kadar çok yer verdiği de gözümden kaçmıyor: *"Harşş diye dikildim önüne, şlak diye attım kâğıtları."*

Bu "anlatamamak" yüzünden bir moda daha hızla yaygınlaşmakta. Şaşkınlığını, sevincini, mutluluğunu, kısaca duygularını anlatmaya çalışan genç, yüzünü, gerekiyorsa bedenini o duygunun anlatımına sokup bir çeşit "pandomim" yapıyor: *"Ben böyle falan oldum."*

Gençlerimize anadillerini ustaca kullanmayı öğretemezken onlardaki gizli tiyatro yeteneğini mi ortaya çıkarıyoruz acaba?

YOKSA SANATÇI MISINIZ?

Sanat, Türkçe bir sözcük değil, Arapça. Kökü, yaratma, yaratıcılık anlamına gelen "su'n". Türkçede de böyle algılanırdı, uzun yıllardır. Ancak son zamanlarda sözcüğün genel kullanımında bir çözülme, bir yozlaşma oldu. Artık halkımız sanat ve sanatçı deyince şair, yazar, ressam ve müzikçiden önce başkalarını anımsıyor.

Sekiz on yıl oluyor, gazetede tam da sanat haberlerine ayrılan küçüklükteki bir haberin başlığı, belediyenin sanata ve sanatçılara önem vereceğine, ilgi göstereceğine ilişkindi. İzmir'deydim o zamanlar, belediye başkanı da şimdiki başkandı. *Sanata sanatçılara ilgi,* sözü "ilgimi" çekmiş olmalı, haberi okudum. İzmir Fuarına gelen sanatçılara gösterilmesi öngörülen bir ilgiden söz ediyordu. Şarkıcılara, dansözlere falan. Bu inanılmaz bilgisizliğimin anısına o haberi kesip sakladım, hâlâ bir yerlerde durur. Meğer bu başlangıçmış. Şimdilerde sanat deyince neredeyse yalnızca onlar anlaşılıyor. Yanılıp "Sanatçıyım." deseniz "Nerede çalıp söylüyorsunuz?" gibi bir soruyla karşılaşabilirsiniz.

Adını az sonra söyleyeceğim biri, televizyonda, kendisiyle yapılan bir söyleşide, bir soru sorduktan sonra duraksıyor, daha kapsamlı, daha geniş olsun diye ikinci sorusunu şöyle soruyor: "...*Önce, sanat nasıl algılanıyor?*" Bilin bakalım bu kişinin ilk sorusu nedir? Sanattan önce politikadan mı söz etmiştir, müzikten mi, edebiyattan mı? Bilmeniz olanaksız. Konuşan kişi **Sibel Gökçe,** hani şu 0 900'lü hattının reklamlarında şuh pozlar veren hatun. Sorusunun tamamı da şu: "Dansözlük mesleği nasıl algılanıyor? Önce, sanat nasıl algılanıyor?" Sanatla ilgili ahkâm kesmek Sibel Gökçe'ye mi kalmış, diye düşünmeyin; kadın, en değerli mesleklerden birinin sahibi ve sanatını "icra" ediyor. Gök-

çe açısından hiçbir sorun yok. Sorun, sanat deyince dansözlüğün anlaşılmasına neden olanlarla aramızdaki sorun.

Bunları yeniden düşünmeme yol açan ise geçenlerde TYS (Türkiye Yazarlar Sendikası) adına bir kültür protokolü imzaladığımız Abhazyalılar oldu. Yoksa sanatı, kültürü, edebiyatı çoktan sahiplerine bırakmış, bu yeni duruma alışmış olarak mutlu ve huzurluydum. Abhazya Yazarlar Birliği Başkanı **Aleksey Gogua** şöyle bir laf etmeseydi huzurlu huzurlu yaşayıp gidecektim. *"Bildiğiniz gibi bir savaştan yeni çıktık."* dedi **Gogua.** *"Ülkemizin kültürel ve sanatsal yapılanması için şimdi edebiyata öncelik tanımak zorundayız."*

"Kültürel ve sanatsal yapılanma, edebiyata öncelik tanıma" kulağıma pek yadırgatıcı geldi. Öyle ya, istikrar paketi, trend, kredi faizleri vb. değil de kültür, sanat ve edebiyat.

Tıpkı bizdeki gibi, diyor musunuz siz de? Örneğin şu kültür protokolünün imza töreni için gazetelere ve televizyonlara haber verilmesine rağmen pek kimsenin gelmemesi gibi, imza töreninin basın bildirisi haline getirilmesinden sonra bile rağbet görmemesi, dünyadan daha büyük bir hızla küreselleşen Türkiye'mizde, içinde ***"kadın, kan ve para"***nın yer almadığı bir olayın haber değeri taşımaması gibi.

Abhazyalılar benim için ilginçti. Çevirileri yapan sakallı, şapkalı genç, **Sezai Babakuş,** cumhurbaşkanı danışmanıymış. Yazarlar Birliği temsilcilerinden **Genadi Alamia,** parlementerdi. "Önce şair, sonra parlementer." diye titizlikle açıkladılar. Bu, hem "Şairlik parlementerlikten önce gelir." anlamındaydı hem de "Şair olarak parlementer oldu." demekti. Bir zamanlar bizde de şair ve yazarlar parlementoya girebilir, düşünceleri alınır, politikalar onların görüşleri doğrultusunda oluşturulur muydu; yoksa hep DGM önlerinde, savcı karşısında, görüş günlerinde mi görürdük şair ve yazarlarımızı?

Türk edebiyatından **Nâzım Hikmet, Aziz Nesin ve Yaşar Kemal**'i çok iyi tanıyorlar; özellikle **Nâzım Hikmet**'in kendi ülkelerine sık sık gelip gitmiş olmasından, çok beğenilen ve dillerden düşmeyen kimi şiirlerini Pitsunda'da yazmış olmasından belirgin bir gurur duyuyorlardı. Şimdiye kadar Rusçadan yapı-

lan çeviriler yerine, doğrudan Türkçeden yapılan çevirilerle tanımak istiyorlardı Türk edebiyatını ve genç kuşak edebiyatçıları merak ediyorlardı.

Genç kuşak edebiyatçıların bizde de pek tanınmadığını, onların çok iyi tanıdığı şair ve yazarları tanıtmak, ders kitaplarına almak bir yana, eğer kendi ecelleriyle ölmezlerse süründürmek için elden gelenin yapıldığını, günümüz edebiyatını da medyanın sahip çıktığı bir iki yazarla paşa paşa götürmeye alıştığımızı, "sanat"ı şarkıcılara ve dansözlere bırakmış olduğumuzu hiç söylemedim.

Onlar da köşeyi dönsünler ve anlasınlar, küreselleşince dünyalarının kaç bucak olacağını.

Dizin

(Örneklerin alındığı kişi adları)

A

Ahmet Özal, 15, 104, 203
Ali Kırca, 17
Avni Akyol, 83
Aydın, 64
Aydın Engin, 120
Ayşegül Aldinç, 89
Azimet Köylüoğlu, 15, 166

B

Bedrettin Dalan, 30
Burak Kut, 82, 179
Bülent Ersoy, 155

C

Cem Boyner, 111
Cem Özer, 47, 59
Cenk Koray, 171

E

Emrah, 98
Engin Ardıç, 223
Erol Büyükburç, 59
Ertürk Yöndem, 80

F

Fatih Terim, 124

G

Gencay Gürün, 180
Gülay Atığ, 90, 116, 213
Güler Kazmacı, 90
Güllü, 71
Güneri Cıvaoğlu, 29, 124

H

Hülya Avşar, 64, 83
Hülya Uğur, 60

I

Işın Çelebi, 15

İ

İbrahim Tatlıses, 65, 222
İsmet Sezgin, 37

K

Kayahan, 136
Kenan Evren, 65, 156
Korhan Abay, 80, 207

L

Leman Sam, 136

M

Mehmet Ali Birand, 29
Murat Karayalçın, 15
Mustafa Sandal, 65, 98, 133
Müjdat Gezen, 180

N

Nazan Öncel, 179
Nebil Özgentürk, 84
Necmettin Erbakan, 15

O

Okan Bayülgen, 48, 217

Ö

Özdemir Erdoğan, 59

R

Rafet El Roman, 153
Recep Tayyip Erdoğan, 15, 34
Reha Muhtar, 23, 178

S

Sadettin Teksoy, 23
Sakıp Sabancı, 115, 172
Savaş Ay, 178, 223
Serdar Ortaç, 98
Sezen Aksu, 137, 179
Sezen Cumhur Önal, 30, 202
Sumru Yavrucuk, 89
Süleyman Demirel, 13

Ş

Şevket Kazan, 34
Şiar Yalçın, 159, 180

T

Tanju (Çolak), 29, 58, 219
Tansu Çiller, 14, 32, 38, 63, 203, 212
Tarkan, 64
Tayfun, 169
Timur Selçuk, 84

Z

Zeynep Tunuslu, 47, 59

Türkiye kabuk değiştiriyor. Kitle iletişim araçları yaygınlaşıyor. Küreselleşme süreci tüm toplumu etkiliyor....

Peki, kültürel kimliğimizin, özbenliğimizin en önemli öğesi olan dilimiz, güzel Türkçemiz bu oluşumlar karşısında ne durumda?

Feyza Hepçilingirler, akıcı bir dille yazdığı bu kitabında doğrudan doğruya "Medyatik Türkçe"ye ve "Yaygın Yanlışlar"a değiniyor.

Türkçe "Off"u okurken hem eğlenecek hem de bilgileneceksiniz.

ISBN 975-14-0605-
789751 4060

kitapsan